

Noora Heiskanen

Vammaisuuden rakentuminen esiopetusmateriaalien
tarinoissa

Erityispedagogiikan
pro gradu – tutkielma
Kevätlukukausi 2013
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Heiskanen, Noora. Vammaisuuden rakentuminen esiopetusmateriaalien tarinoissa. Erityispedagogiikan pro gradu- työ. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden laitos, 2013. 87 sivua. Julkaisematon.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin diskurssianalyttisesti esiopetusmateriaaleissa esiintyviä vammaisuuden kuvauksia. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten vammaisia hahmoja kuvataan esiopetusmateriaalin tarinoissa, millaisia identiteettejä hahmoille luodaan ja millaisia funktioita näillä kuvauksilla on. Esiopetusmateriaalien tarinat käsitettiin tutkimuksessa osaksi lastenkirjallisuutta. Lastenkirjallisuus on keskeinen kulttuuristen representaatioiden välittäjä lapsen maailmassa. Kuitenkin tutkimus vammaisuuden representaatioista lastenkirjallisuudessa on vähäistä erityisesti Suomessa.

Tutkimusaineisto valittiin suomalaisista, edelleen julkaistavista esiopetusmateriaalisarjojen kirjoista ja lisämateriaaleista (n=60). Aineistoon valittiin ne materiaalien osat, joissa esiintyi vammaisia hahmoja. Näin syntynyt aineisto käsitti neljä (4) kirjaa. Aineiston vammaisuuden kuvaustavat noudattivat lastenkirjallisuuden perinteistä vammaisuuden kuvaamisen tapaa. Vammaiset hahmot olivat esiopetusmateriaaleissa harvinaisia. Kuvaus korosti fyysistä vammaisuutta, vammaisen hahmon osallisuutta tai sen puutetta sekä vammaisuuden negatiivisia seurauksia hahmolle. Vammaisidentiteetin lisäksi hahmojen identiteeteissä korostuivat suoriutuminen ja kokemus omasta onnellisuudesta. Vammaisuuden kuvauksen tyypillisimmät funktiot olivat vammaisuuden arkipäiväistäminen ja vammaisen tai tarinan toisen hahmon ominaisuuksien, kuten hyvyyden, pahuuden ja sankaruuden, korostaminen. Hahmojen kehitys oli yhteydessä vammaisidentiteetin muutoksiin.

Asiasanat: Vammaisuus, esiopetus, lastenkirjallisuus, diskurssianalyysi

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	2
SISÄLLYS	3
1 JOHDANTO.....	5
2 VAMMAISUUS KULTTUURISENA ILMIÖNÄ.....	9
2.1 Vamma, vammaisuus ja vammaisuuden tutkimus	9
2.2 Vammaisuus, representaatio ja kulttuuri.....	11
2.2.1 Representaation ja hegemonian käsitteet	11
2.2.2 Vammaisuuden kulttuuriset representaatiot.....	14
3 VAMMAISUUS LASTENKIRJALLISUUDESSA.....	17
3.1 Historiallinen tarkastelu	17
3.2 Vammaisuuden esittäminen lastenkirjallisuudessa	18
3.2.1 Vammaisuuden esittämisen tyypilliset tavat.....	19
3.2.2 Ideali vammaisuuden kuvaamisen tapa.....	21
4 VAMMAISKUVIEN RAKENTUMISEN REUNAEHDOT ESIOPETUSMATERIAALEISSA.....	23
4.1 Esiopetusikäisen lapsen todellisuus.....	23
4.2 Lastenkirjallisuus.....	25
4.2.1 Lastenkirjallisuus kirjallisuuden lajina	25
4.2.2 Lastenkirjallisuuden tunnusomaiset piirteet.....	26
4.2.3 Representaatiot osana lastenkirjallisuutta.....	28
4.3 Lastenkirjallisuus esiopetuksessa	29

5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	31
5.1	Tutkimusaineisto	31
5.1.1	Aineiston valinta.....	31
5.1.2	Aineiston rajaaminen	32
5.2	Diskurssianalyysi menetelmänä	34
5.3	Analyysin kulku.....	37
5.4	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	40
6	TULOKSET.....	44
6.1	Hahmojen vammaisidentiteetti tarinoissa	44
6.2	Vammaisidentiteetin rinnakkaisidentiteetit.....	53
6.3	Hahmojen kehitys tarinoiden juonessa	61
6.4	Yhteenveto vammaisista hahmoista	72
7	POHDINTA.....	74
7.1	Keskeiset tulokset.....	74
7.2	Tulosten taustalla vaikuttavat tekijät	76
7.3	Tulosten merkitys ja rajoitukset	78
7.4	Jatkotutkimusaiheet	81
8	LÄHTEET	82
	Aineistomateriaalit.....	82
	Tutkimuskirjallisuus.....	82

1 JOHDANTO

”Meistä kaikista jää jälki. Se voi olla suuri jälki tai pieni jälki, mutta kukaan ei kulje jättämättä jälkiä. Sanat jättävät näkymättömiä jälkiä. Ja se vasta on oikea salapoliisi, joka pystyy näkemään millaisia jälkiä sanoista jää.”

(teksti Hannele Huovi: Salaisen maan sadut)

Tämän tutkimuksen lähtökohta on kiinnostukseni vammaisuuden kulttuuristen representaatioiden välittymiseen pienelle lapselle. Työssäni lastentarhanopettajana olen huomannut, että vammaisuus monien muiden asioiden ohella on pienelle lapselle usein hyvin luonnollinen asia. Kuitenkin lapsen kasvaessa hän kohtaa tilanteita, joissa vammaisuudelle luodaan merkityksiä. Valitettavan usein näissä tilanteissa vammaisuudesta tulee lapselle vähemmän luonnollinen asia. Aikuisen tehtävä on kasvattaen tutustuttaa lasta ympäröivään maailmaan ja tähän prosessiin kuuluu myös merkitysten antamista lapsen kokemuspiirissä oleville asioille (Puolimatka 1999, 94). Näitä merkityksiä välittyy lapselle monien kanavien kautta, esimerkiksi mediasta, taiteesta, kirjallisuudesta, varhaiskasvattajien puheesta, oppimateriaaleista ja perheen sisäisestä vuorovaikutuksesta. Tässä tutkimuksessa näistä monista vammaiskäsitysten välittymisen tavoista keskityn nimenomaan pienen lapsen kasvatusympäristön välittämiin käsityksiin. Tarkennan tutkimuksen koskemaan esiopetuksen materiaaleja, joita opettajat käyttävät lapsiryhmässä esiopetusvuoden aikana.

Lastenkirjallisuuden rooli kulttuuristen merkitysten välittäjänä esiopetuksessa on suuri. Satujen katsotaan edistävän esiopetuksikäisen lapsen henkistä hyvinvointia ja tutustuttavan lasta ympäröivään maailmaan ja kieleen (Ylönen 2000, 28; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 19). Näin ollen niitä myös käytetään esiopetuksessa paljon. Kirjallisuus ei kuitenkaan edusta itsestään selvästi ideaaliarvoja, vaan tyypillisesti yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja asenteita (Nikolajeva 1998, 11). Nämä arvot saattavat olla hyvinkin vääristyneitä. Lastenkirjallisuuden erityispiirteisiin kuuluu nimenomaan vahva opetuksellisuus, mikä osaltaan lisää näiden kulttuuristen

representaatioiden välittymisen merkitystä (Smidt 1999, 71). Oppikirjakirjallisuuteen, joka voidaan nähdä osana lastenkirjallisuutta, opetuksellisuus kuuluu luonnollisesti vielä vahvemmin. Oppikirjakirjallisuus on hyvin keskeinen osa koulutusta maailmanlaajuisesti ja sen tehtävänä on auttaa lasta sulautumaan osaksi vallitsevaa kulttuuria. Näin ollen oppikirjakirjallisuus sisältää myös runsaasti kuvauksia kulttuurin ihanteista ja arvoista. (Sleeter & Grant 1997, 281.)

Vammaisuutta on aina kuvattu kulttuurissa paljon vähemmän kuin vammattomuutta (Blaska 1996; Cheng & Beigi 2011; Sleeter & Grant 1997, 281). Kuitenkaan pelkkä määrällinen kuvausten lisäys ei riitä. Vaikka lastenkirjoissa on jonkin verran vammaisuuden kuvauksia, ovat kuvaukset edelleen tyypillisesti yksipuolisia ja vääristäviä (Worotyneć 2004) ja antavat vammaisuudesta negatiivisen kuvan (Saunders 2000, 1; Solis 2004). Blaskan (2004) ja Danielsin (2004) mukaan mikään muu ryhmä ei ole historiallisesti yhtä vähän ja väärin kuvattu ihmisryhmä kuin vammaiset henkilöt. Vammaisten kuvauksen historiaa lastenkirjallisuudessa voidaan kuvata fyysisesti vammaisten ja sairaiden hahmojen historiaksi. Vammaiset hahmot esiintyvät lastenkirjallisuudessa korostaen tarinoiden muiden hahmojen hyveellisyyttä ja rohkeutta. Vammaisuudella on tyypillisesti lastenkirjallisuudessa välinerooli: sen avulla on opetettu, valistettu ja peloteltu sen sijaan, että vammaisista ihmisistä ja heidän elämästään oltaisiin todellisuudessa kiinnostuneita. (Shakespeare 2000, 1-3.) Tällainen esittämistapa luo negatiivisia käsityksiä vammaisuudesta ja vammaisista ihmisistä. Negatiivisten käsitysten muodostumisella on suuri vaikutus vammaisten ihmisten elämään yhteiskunnassa. (Saunders 2000, 1; Solis 2004.) Lisäksi vammaisuuden esittämällä ja esittämistavoilla on suuri yhteiskunnallinen, symbolinen merkitys, sillä se viestittää laajempia asenteita ja arvoja vammaisuutta kohtaan (Morris 1991, 111-112; Wendell 1996, 65).

Tutkimus vammaisuuden kuvauksista lastenkirjallisuudessa on vielä vähäistä. Se on huomattavasti vähäisempää verrattuna muihin tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemoihin, kuten sukupuoleen, seksuaalisuuteen, rotuun ja ikään. (Hunt 1990, 192; Saunders 2004; Worotyneć 2004.) Lastenkirjallisuuden vammaiskuvausta on tutkittu maailmanlaajuisesti erityisesti historiallisesta näkökulmasta. Aiempi tutkimus on perehtynyt ansiokkaasti vanhan, erityisesti 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen, lastenkirjallisuuden vammaiskuvan kartoitukseen.

Näiden lisäksi vammaisuutta tarkastelevat tutkimuksen ovat pääasiassa kasvatuksellisia tarkastellen vammaisuutta inklusion näkökulmasta eivätkä ne juuri keskity vammaisuuteen kulttuurisena ilmiönä. (Hunt 1990, 192; Saunders 2004.) Oppikirjakirjallisuuden vammaiskuvauksesta tehty tutkimus on vielä lastenkirjallisuuden tutkimustakin vähäisempää (Sleeter & Grant 1997, 281). Lisäksi etsittäessä esiopetusmateriaalin tai ylipäätään alle kouluikäisten lasten suomalaisen lastenkirjallisuuden vammaiskuvaa käsitteleviä tutkimuksia havaitaan tutkimuskentällä tyhjiö.

Vammaistutkimuksen ja lastenkirjallisuuden tutkimuksen perinteet yhdistäviä tutkimuksia on niin ikään tehty vähän, vaikka tämä yhdistelmä antaisi paljon sekä lastenkirjallisuuden että vammaisuuden tutkimukselle. Lastenkirjallisuudella on suuri merkitys lapsuudessa muodostuviin käsityksiin maailmasta ja vammaisuuteen tutustumisen kirjallisuuden kautta vähentää myöhempiä vammaisten ihmisten kohtaamiseen liittyviä pelkoja. Kuitenkin lastenkirjallisuuden mahdollisuudet ja uhat on lähes kokonaan unohdettu tutkimuskentällä. (Saunders 2000; 2004.) Vammaisten lasten lapsuuden aikaisissa kokemuksissa korostuu kokemus omasta erilaisuudesta (Hyvönen 2010, 16). Identiteetin ja itsetuntemuksen kehitykselle on tärkeää, että jokainen lapsi, myös vammainen, löytää itseään vastaavan hahmon kirjallisuudesta. (Blaska 2004; Daniels 2004.) Toisaalta Blaska (2004) pitää jokaisen lapsen oikeutena mahdollisuutta tutustua erilaisuuteen samalla tavalla kuin he tutustuvat esimerkiksi monikulttuurisuuteen.

Tämä tutkimus sijoittuu selvästi yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen alueelle. Toisaalta tutkimuksen taustalla vaikuttaa vahvasti tutkijan kasvatustieteellinen ja erityisesti varhaiserityispedagoginen tausta. Tutkimuksessa vammaisuutta esiopetusmateriaaleissa tarkastellaan konstruktionistisesta ja kulttuurisesta viitekehystä käsin. Tämä tarkoittaa käsitystä siitä, että kielenkäyttö ja kielenkäyttötilanteet rakentavat käsityksiä käsiteltävistä asioista, eivät ainoastaan toista jo olemassa olevia käsityksiä. Näin ollen valittu käsitys uudistaa tai luo uusia merkityksiä. (Burr 2003, 7-8.) Tutkimuksessa ei pyritä löytämään ratkaisua mihinkään tiettyyn teoreettiseen tai käytännölliseen ongelmaan, vaan ollaan kiinnostuneita vammaisuuden ilmiön näyttäytymisestä esiopetusmateriaalin kontekstissa esiopetusikäiselle lapselle. Tutkimusote pyrkii kokonaisuudessaan kriittisyyteen ja

vallitsevien näkemysten kyseenalaistamiseen niin teoriataustaltaan, lähestymistavaltaan, menetelmiltään kuin tulosten käsittelyltään, kuten yhteiskuntatieteelliselle vammaisuuden tutkimukselle on tyypillistä. Tällainen kriittinen tutkimus pyrkii tiedostamaan vallitsevia arvoja ja näin vapautumaan niistä. (Teittinen 2006, 36-39.) Tutkimuksen keskeinen tavoite on tehdä näkyväksi niitä vammaisuuden kuvaamistapoja, joita esiopetusmateriaaleissa käytetään. Käsitysten näkyväksi tekeminen on ensimmäinen askel kohti niiden muutosta (Saunders 2000, 1; Solis 2004; Tynjälä 2004, 85) ja tätä muutosta kohti tämä tutkimus pyrkii.

Tutkimuksessa vammaisuuden kuvauksia lähestytään diskurssianalyttisesti vammaisuuden esittämisen tapojen ja niiden funktioiden kautta. Tutkimus pyrkii vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia vammaiskuvia esiopetusmateriaalien tarinoissa rakennetaan?
- 2) Millaisia identiteettejä vammaisille hahmoille luodaan tarinoissa?
- 3) Millaisia funktioita tarinoiden vammaiskuvauksilla on?

2 VAMMAISUUS KULTTUURISENA ILMIÖNÄ

2.1 Vamma, vammaisuus ja vammaisuuden tutkimus

Historiallisesti vammaisuus on yleisesti nähty yksilön ominaisuutena. Vammaisuuden on ajateltu olevan traaginen ja kärsimystä aiheuttava tila, joka syntyy, kun yksilön fyysiset tai psyykkiset ominaisuudet eroavat toivotusta. Vammaisuuden ongelma kohdentuu täysin yksilöön ja johtuu yksilön vammasta. Näin ollen vammaisuus on nähty vajaan ja täydellisen vaihteluna, jossa ihmiset jaetaan kahtia täydellisiin ja vajavaisiin ihmisiin. Kun vammaisuus ymmärretään tällaiseksi ei-toivotuksi tragediaksi, on luonnollista, että siitä pyritään pääsemään eroon. Vammaisia on kautta historian pyritty auttamaan ja nimenomaan parantamaan, tekemään toivotunlaisiksi. Keskeisessä roolissa tässä auttamisessa ovat olleet erilaiset aatteet, joista näkyvimmit esimerkit ovat uskonto ja lääketiede. Näiden vammaisuuden selitysmallit eroavat jonkin verran toisistaan, mutta kumpikin korostaa vammaisuuden luonnetta tragediana ja parantumisen merkitystä. (Barnes, Mercer & Shakespeare 2005, 17-18; Määttä 1981, 219; Vehmas 2010, 12.)

Edellä esitetty *vammaisuuden yksilömalli* näkee vammaisuuden syyn yksilössä. Vammaisuuden yksilömallin voidaan ajatella näkevän vammaisuuden tietystä henkilökohtaisesta ominaisuudesta johtuvana kiistattomana totuutena. Vaikka vammaisuuden yksilömallilla on pitkät historialliset perinteet ja sitä sovelletaan edelleen jossain määrin esimerkiksi lääketieteessä, ymmärretään vammaisuus yhä useammin nykyään nimenomaan sosiaalisena konstruktiona. *Vammaisuuden sosiaalinen malli* tekee eron vamman ja vammaisuuden välille korostaen yhteiskunnan vammauttavaa vaikutusta ja sortoa yksilön tragedian sijaan. Ajattelumallin tausta on brittiläisessä poliittisessa vammaisliikkeessä ja vammaisaktivismissa. Vuonna 1975 Englannissa vammaisjärjestö Union of Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) määritteli vammaisuuden vammasta erillisenä tilana, joka syntyy yhteiskunnallisten toimien myötävaikutuksesta, ei suoraan vammasta johtuen. (Barnes

ym. 2005, 27-28; Oliver 1996, 20; Priestley 2003, 12-14; Thomas 2007, 51.)
Määritelmä sisältää neljä keskeistä elementtiä:

- 1) Vamma ja vammaisuus eivät ole sama asia, vaan erillisiä tiloja.
- 2) Vammaisuus on syrjään jäämistä yhteiskunnan jäsenenä toimimisesta ja syntyä, kun yhteiskunta ei kykene vastaamaan yksilön tarpeisiin.
- 3) Tämä ulkopuolisuus ei ole välitön seuraus vammasta, vaan yhteiskunnan käytännöistä.
- 4) Vammaiset henkilöt ovat yhteiskunnallisesti sorrettuja, eivät yksilöllisestä ominaisuudesta johtuvan tragedian uhreja.

(Priestley 2003, 14; Oliver 1996, 30-42; Vehmas 2006, 212.)

Vaikka erityisesti vammaisuuden sosiaalisen mallin kannattajat pitävät toisinaan hyvinkin tiukasti kiinni ajatuksesta, että sosiaalista mallia tulee soveltaa aina vammaisuutta määriteltäessä (Oliver 1996, 129), on sosiaalista mallia myös kritisoitu voimakkaasti (ks. Shakespeare 2006). Vammaisuuden määrittelyä voidaan tehdä myös muilla tavoilla kuin yksilö- ja sosiaalisen mallin kautta. Vammaisuuden synnyn taustalla vaikuttavia tekijöitä voidaan tarkastella jakamalla vammaisuuden synnyn taustatekijät kehoa, rakenteita ja kulttuuria koskeviin. Se, mitä osa-alueita vammaisuuden synnyn taustalla nähdään olevan, riippuu vammaisuuden määrittelyn tavasta (Barnes ym. 2005, 31; Priestley 2003, 15-18). Vammaisuuden yksilömalli on luonnollisesti selkein esimerkki kehoa korostavasta ja sosiaalinen malli rakenteita korostavasta määrittelystä.

Vammaisuuden synty paikannetaan yhä useammin kulttuuriin (Thomas 2007, 63). Idealistisessa sosio-konstruktionistisessa ajattelussa vammaisuuden synnyn taustasyiksi nähdään kulttuuriset tekijät, jotka luovat, ylläpitävät ja myös muuttavat käsitystä vammaisuudesta. Näitä tekijöitä ovat kulttuurissa yleisesti jaetut käsitykset eli kulttuuriset representaatiot sekä toisaalta arvot ja sosiaaliset käytännöt. Kulttuuristen representaatioiden luomat asenteet, stereotypiat, mielikuvat, uskomukset ja käsitykset vammaisista ihmisistä luovat eriarvoisuutta ja synnyttävät näin vammaisuutta. (Priestley 2003, 68, 74-75; Vehmas 2006, 212; Wendell 1996, 51-55.) Tämän tutkimuksen käsitys vammaisuuden synnystä nojaa nimenomaan tähän ajatukseen vammaisuuden taustalla

vaikuttavista kulttuurisista ja yhteiskunnallisista tekijöistä. Tämän tutkimuksen tietokäsitys on sosiaalisen konstruktionismin mukainen. Konstruktionismissa todellisuus nähdään sosiaalisesti rakennettuna, jolloin se syntyy ihmisten luodessa merkityksiä todellisuudesta. Konstruktionismissa ajatellaan, ettei ole olemassa perustavalla tavalla oikeita, pysyviä arvoja, vaan arvot syntyvät nimenomaan ihmisten konstruoidessa niitä. Näin ollen sekä todellisuus, tieto että arvot ovat alati dynaamisia ja muuttuvia rakennelmia. Keskeistä on kritiikki itsestään selvinä pidettyjä käsityksiä kohtaan. (Burr 2003, 2; Kalli 2005, 10-11.)

Tutkimuksen lähtökohdan ollessa konstruktionismin mukainen vaikuttaa se myös tapaan määritellä vammaisuus. Keskeistä tälle ajattelulle on ajatus vammaisuudesta konstruktiona ja siten muutoksen mahdollisuuden sisältävänä ajatusrakennelmana. Vammaisuutta voidaan kuvata sosiaalisen konstruktionismin mukaan kolmen pääkohdan kautta (Vehmas 2006, 228; 2009, 112-113; Vehmas & Mäkelä 2009, 42):

1) Elimellisen vamman ja vammaisuuden välille tehdään ero. Vaikka vammaisuuden ajatellaan yleisesti kulttuurissa johtuvan suoraan vammasta, tämä ajattelutapa ei ole ainoa mahdollinen, vaan yksi mahdollinen monista rinnakkaisista tavoista ajatella vammasta ja vammaisuudesta.

2) Vammaisuuden näkeminen suoraan vammasta johtuvana on virheellinen ajattelutapa ja sillä on vahingollisia seurauksia.

3) Yksilökeskeisen vammaisuusajattelun hylkääminen tai sen muuttaminen olisi muutos parempaan.

Seuraavassa alaluvussa tarkastelen vammaisuuden kulttuurisia representaatioita yleisesti sekä tutkimuskohteenani olevassa lasten- ja oppikirjakirjallisuudessa.

2.2 Vammaisuus, representaatio ja kulttuuri

2.2.1 Representaation ja hegemonian käsitteet

Vammaisuus ei ole maailmanlaajuisesti yhtenäisesti kuvattu ilmiö, vaan käsitykset vammaisuudesta vaihtelevat (Barnes ym. 2005, 14). Käsitykset vammaisuudesta tulevat näkyviksi kulttuuristen representaatioiden kautta. Representaatiolla tarkoitetaan asian

esittämisen tapaa ja toisaalta edustamista. Representaatio on sanallisesti, kuvallisesti, tekstin avulla tai muilla keinoin rakennettu kuvaus kuvauksen kohteena olevasta asiasta. Luodessamme representaatioita esitämme asiat aina enemmän tai vähemmän todellisuutta vastaavina. Esittämiseen sisältyy siis aina valintaa. Se, millaisia valintoja kuvaustavan suhteen tehdään, nojautuu kulttuurin jaettuuihin käsityksiin ja totuttuihin tapoihin esittää tietyt asiat. (Väliverronen 2003, 19.) Representaatiot eivät ole kuitenkaan ainoastaan ilmiöstä luotavaa kuvaa kaventava asia, vaan niiden luominen on myös viestien välittymisen keskeinen ehto. Tietyissä kulttuurissa jaettuja, totuttuja asioiden esittämisen tapoja on tärkeää käyttää, jotta viesti ylipäättään välittyisi vastaanottajalle. Voidaan sanoa, että kaikki kulttuurin tuotteen perustuvat vahvasti kulttuurissa jaetuille representaatioille. (Sleeter & Grant 1997, 280.)

Toisaalta käänteisesti ajateltuna representaatioiden syntyminen, muokkautuminen ja päätyminen vallitsevaksi asioiden esittämisen tavaksi kuvastavat mitä suurimmassa määrin vallitsevia arvoja. Representaatioihin liittyy kiinteästi valta. Niillä luodaan esimerkiksi tietyille ihmisryhmille vahvempi asema ja vastaavasti toisille heikompi. Koska representaatioita ovat usein luomassa valtaväestön edustajat, kuten vammattomat ihmiset, edustavat ne aina myös jollain tavalla valtaväestön arvoja ja käsityksiä. Nämä arvot välittyvät eteenpäin totuutena, eikä niiden taustalla olevia kulttuurisia käsityksiä, rajoituksia tai muita mahdollisia ajattelutapoja yleensä tuoda esille tai pohdita. (Sleeter & Grant 1997, 280.) Representaatioiden yhteiskunnallisia taustoja voidaan tarkastella seuraavien kolmen kysymyksen avulla:

- 1) Mikä on representaation yhteiskunnallinen alkuperä, tausta ja esittäjä?
- 2) Mikä motivoi asian esittämiseen kyseisellä tavalla? ja
- 3) Mitä vaikutuksia valinnalla on? (Fairclough 1997)

Voidaan siis ajatella, että vammaisuuden kulttuurisesti rakentuneet representaatiot paljastavat jotain laajemmista kulttuurisista käsityksistä vammaisuuteen ja vammaisiin ihmisiin liittyen. Se, mitä ja miten vammaisuutta ja vammaisia henkilöitä esitetään erilaisissa tilanteissa heijastaa ihmisten käsityksiä ja asenteita. Yksittäisen ihmisen käsitysten voidaan ajatella kertovan yhteiskunnassa yleisemmin vallalla olevasta tavasta ajatella vammaisuudesta. Toisaalta myös se, että jotain asiaa ei kuvata,

luo merkityksiä: jos esimerkiksi vammaisuutta ei esiinny kulttuurisissa tuotoksissa, kuten kirjallisuudessa, kertoo sekin vallitsevasta yhteiskunnallisesta käsityksestä. Kuvauksilla ja niiden esittämisellä on vaikutuksensa sekä yksilöllisesti että yhteiskunnallisesti. Kyse on kehästä, jossa asian ottaminen esille tietystä näkökulmasta korostaa tätä kyseistä näkökulmaa ja näin ollen syntyy laaja vaikutusmekanismi.

Jotkut representaatiot päätyvät vallitseviksi asioiden esittämisen tavoiksi, jolloin niistä saattaa syntyä kulttuurinen normi esittää asia. Usein näiden representaatioiden taustalla vaikuttavat ajattelutavat ovat tiedostamattomia. Niihin vaikuttaa kulttuuri, historia ja henkilökohtaiset kokemukset sekä suuri määrä tiedostamattomia myyttejä, uskomuksia, tarinoita, arvoja, perinteitä ja tapoja. (Määttä 1981, 99.) Tällaista vallitsevaa kulttuurista representaatiota voidaan nimittää hegemoniseksi representaatioksi. Muiden representaatioiden tapaan hegemonisetkaan representaatiot eivät kerro välttämättä mitään todellista esittämisen kohteena olevasta asiasta, vaan ne saattavat olla värittyneitä, vääristyneitä, stereotyyppisiä tai yksinkertaistavia. (Fairclough 2003, 45-46.)

Hegemoniset representaatiot ovat kuitenkin välttämättömiä kulttuuriselle ilmaisulle. Esimerkiksi kaunokirjallista tekstiä kirjoitettaessa itse ilmaisu painottuu sen tarkkuuden sijaan eikä tavoitteena välttämättä ole ilmiöiden ja asioiden tarkka ja mahdollisimman totuudenmukainen kuvaus. Kaunokirjallista tekstiä kirjoittaessaan kirjailija saattaa kirjoittaa myös sellaisista teemoista, joita ei suoranaisesti tunne. Mikäli käsiteltävä aihe on kirjoittajalle tuntematon tai vieras, turvautuu hän kulttuurin diskurssiivisiin resursseihin eli sellaisiin kielenkäytön tapoihin, jotka ovat yleisiä kulttuurissa tiettyä aihetta koskien. Nämä kulttuuriset tarinavarannot, jotka perustuvat nimenomaan hegemonisiin representaatioihin, ovat ominaisia kaikelle taiteelle. (Hänninen 2002, 21.) Vaikka kulttuuristen tarinavarantojen käyttö saattaa kaventaa ilmiön tai asian kuvausta, ne ovat välttämättömiä taiteelliselle ilmaisulle. Toisaalta se, kenen käsityksiä kirjoittaja on ylipäättään päässyt tarkastelemaan ja kenen käsityksistä tulee vallitsevia, vaikuttaa myös siihen, millaisia käsityksiä kirjoittaja siirtää eteenpäin. Syntynyt teksti on siis aina oikeastaan joukko representaatioita, joiden avulla kirjoittaja on luonut tietyn kuvan käsiteltävästä asiasta perustuen omiin kokemuksiinsa ja havaintoihinsa. (Solis 2004.)

Representaatioille on tyypillistä myös kaventuminen, kun ne välittyvät eteenpäin. Erityisesti representaatioiden kaventumisesta tapahtuu sellaisissa tilanteissa, joissa käsityksiä välitetään monen välikäden kautta. Näin on esimerkiksi oppikirjoissa. Oppikirjan kirjoittajalla on periaatteessa käytettävissään lukuisia tapoja esittää esimerkiksi vammaisuus kirjoittamassaan kirjassa. Tätä oppikirjaa käyttävällä opettajalla on edelleen vaihtoehtoja, mutta vähemmän, sillä kirjoittajan on käytännön syistä ollut pakko tehdä valintaa kirjoitusprosessin aikana. Hän on valinnut tietyn tavan esittää vammaisuus kirjassaan. Lapselle välittyy näistä monista käsityksistä usein vain yksi, sillä opettajan on jälleen usein käytännön syistä rajattava aiheen käsittelyä ja näkökantojen määrää. Valinnat, jotka kirjoittaja ja opettaja tekevät, ovat riippuvaisia luonnollisesti opetussuunnitelmasta, jonka pohjalta materiaalia tuotetaan ja opetusta annetaan, mutta myös tiedostamattomista tekijöistä, kuten arvoista ja asenteista. (Sleeter & Grant 1997, 281 Cherryholmesin (1988) mukaan.)

2.2.2 Vammaisuuden kulttuuriset representaatiot

Vammaisuuden esittämisen perinne noudattaa tiettyjä vakiintuneita tapoja. Nämä vakiintuneet tavat ovat syntyneet, muokkautuneet ja ikään kuin periytyneet nykypäivään, kun niitä on toistettu eri yhteyksissä vuosien saatossa. (Barnes 1992.) Usein näissä merkityksenantotilanteissa luodaan vammaisuutta tavalla, joka heikentää vammaisten henkilöiden asemaa ja mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Viralliset vammaisuuden kulttuuriset representaatiot, kuten yhteiskunnalliset kannanotot vammaisten yhtäläisistä oikeuksista, eroavat usein arkipäivän representaatioista, joita ihmiset tuottavat keskinäisessä viestien vaihdossa. (Reinikainen 2006, 203-204.)

Vammaisia ihmisiä kuvataan kulttuurissa huomattavasti vähemmän kuin vammattomia ihmisiä (Barnes ym. 2005, 192; Morris 1991, 85; Priestley 2003, 12). Tämä vähäinenkin kuvaus on usein vääristynyttä ja yleistysten värittämää. Vammaisuuteen liittyviä vääristyneitä yleistyksiä on sekä negatiivisia että positiivisia: vammaisten ajatellaan olevan tunnollisia, hyviä ystäviä, hillittyjä ja onnettomia sekä toisaalta keskenään enemmän samanlaisia kuin ihmisten keskimäärin. Vammaisuuteen ei sen sijaan tyypillisesti liitetä muita negatiivisia määreitä kuin vammaisuus, joka on yksilön olemista määrittävistä tekijöistä tärkein ja usein muut alleen peittävä. (Määttä 1981, 93-94; Shakespeare 2000, 1-3.) Kuvausten taustalla vaikuttava ajattelumalli näkee

vammaiset ihmiset yksipuolisesti ja tasapäistää koko vammaisten ihmisten joukon hävittäen yksilölliset piirteet heidän väliltään. Tämä tapa kuvata vammaisuutta yksilöä määrittävänä omaisuutena ja tragediana on Oliverin (1996, 32) mukaan tyypillisimpiä länsimaisia vammaisuuden esittämisen hegemonioita.

Vammaisten ja lasten kulttuuriset representaatiot ovat perinteisesti olleet hyvin lähellä toisiaan: molemmille on yhteistä esittäminen joko viattomina ja haavoittuvaisina tai synnynnäisesti pahoina sekä riippuvaisina vammattomista aikuisista. Institutionaalinen normalisaatio, jonka tavoitteena voidaan nähdä ihmisten yhdenmukaistaminen tiettyihin sosiaalisiin normeihin, tehdään hyväksyttäväksi esittämällä vammaisuus epäinhimillisenä, ei-toivottuna ja epäluonnollisena tilana. Ihmisten välisiä eroja ei juuri sallita. Toisaalta esittämällä vammaiset hahmot riippuvaisina tehdään heistä kulttuurisesti toiseuden asemassa olevia hahmoja, joilta puuttuu aikuisuudelle tyypillisiä piirteitä. Tässä mielessä vammaisten, vanhusten ja lasten esittämisen tavat ovat hyvin lähellä toisiaan: kaikilta puuttuu aikuisuudelle tärkeitä ominaisuuksia, kuten riippumattomuutta ja itsenäisyyttä, jotka nähdään yhteiskunnan täysiarvoisen jäsenen piirteinä. Vammainen hahmo eroaa lapsesta kuitenkin tulevaisuusnäkökulman osalta: lapsi tulee saavuttamaan aikuisen piirteet ja yhteiskunnan täyden jäsenyyden, mutta vammaisen hahmon ei yleensä oleteta kehittyvän. (Priestley 2003, 68, 71-73; Shakespeare 2000, 9-14.)

Vammaisuuden kuvaamiseen liittyy vahvoja motiiveja, jotka vaihtelevat. Vammaisen henkilön objektiasema on tyypillistä vammaisuuden kulttuuriselle esittämiselle. Vammainen ihminen toimii vammattomien ihmisten kokemusten objektina ja vertailukohtana sen sijaan, että hän itse kokisi, tekisi ja toimisi aktiivisesti. (Shakespeare 2000, 5; Wendell 1996, 60.) Shakespeare (2000, 4-7) korostaa klassikkokirjallisuuden tutkimuksensa pohjalta vammaisten henkilöiden symbolista merkitystä kulttuurissa. Henkilöhahmoja ei esitetä siksi, että heistä ja heidän elämästään oltaisiin todellisuudessa kiinnostuneita, vaan he edustavat tarinassa jotain muuta symbolista teemaa, joka välittyy tarinaan hahmon kautta. Vammaisuutta on esimerkiksi käytetty pelotteena. Vammaisuus on ympäri maailman erityisesti historiallisesti ollut pahan symboli, johon liittyy jumalallisia voimia tai noituutta. Uskonnollisissa yhteyksissä vammaisuus nähdään usein jumalan rangaistuksena ja vammaisuudesta parantuminen jumalan lahjana ihmiselle. (Määttä 1981, 86-97.) Vammaisuus on jotain

niin pahaa ja ei-toivottua, että sitä voi ja kannattaa käyttää pelotteena. Toisaalta vammaisuutta kuvataan tyypillisesti sääliävyuden ja toisten avun kohteena olemisen kautta. Vammaisen avuksi tulee hyvä ihminen, jonka ansiosta vammaisen ihmisen elämä helpottuu. (Määttä 1981, 200.) Tällaisen kuvauksen merkitys ei todellisuudessa ole vammaisen yksilön kuvaamisessa, vaan merkitys on apua antavan hahmon hyvyyden korostajana.

Vammaisuuden kuvaustavoissa näkyvät kulttuuriset reunaehdot ja yhteiskunnan kehitys, eikä vammaisuuden kuvauksen muutosta voi siksi tarkastella ainoastaan vammaiskäsityksen muutoksena. Historiallisesti on ollut esimerkiksi tyypillistä kuvata vammaisten ihmisten kuolemaa helpotuksena ja vammaisten lasten tappamista luonnollisena osana elämää. Nykyään tällainen kuvaus olisi luultavasti kyseenalaista. Kuvaustavan muutos kertoo paitsi muuttuneesta vammaiskäsityksestä myös muuttuneista yhteiskunnan reunaehdoista. (Priestley 2003, 68-75.) Toisaalta vammaisuuden ja kuoleman kuvaus esimerkiksi aborttikeskusteluissa ei ole nykyajallekaan vierasta.

Nykyään medialla on suuri merkitys kulttuuristen representaatioiden välittäjänä. Mediassa vammaisuuden kuvauksen taustat ovat hieman erilaiset kuin muissa kulttuurisissa representaatioissa. Taustalla vaikuttavat medialle tyypilliset ominaispiirteet, kuten tekniikan keskeisyys, kaupalliset tarkoitukset ja suurille yleisömäärille tehtävät tuotokset. (Fairclough 1997, 52-53.) Sääli ja surkeus, taakkana oleminen ja pahuus ovat kuitenkin tyypillisiä teemoja myös median vammaiskuvauksessa. Toisaalta vammaisia henkilöitä käytetään myös luomaan tunnelmaa, esimerkiksi jännitystä tai pelottavuutta. Osallistumismahdollisuuksien rajallisuus, ivan kohteena oleminen, seksuaalinen epänormaalius ja vamman korostaminen ovat tyypillisiä myös median vammaiskuvulle. Vammaisuutta on kuitenkin alettu esittää myös normaalina ja luonnollisena asiana, mikä tekee vammaisuuden kuvaamisesta eettisesti kestävämpää. (Barnes 1992.)

3 VAMMAISUUS LASTENKIRJALLISUUDESSA

Tarkasteltaessa vammaisuutta lastenkirjallisuudessa joudutaan tekemään yleistyksiä erityisesti siksi, että lastenkirjallisuuden ikäryhmän mukaista tutkimusta vammaisuuden esittämisen tavoista ei ole. Puhuttaessa lastenkirjallisuudesta kokonaisuutena ikäryhmien erottelun sijaan tehdään jo monia yleistyksiä, joista tärkein liittyy kirjallisuuden käyttäjäkuntaan. Lastenkirjallisuus on suuri luokka, joka sisältää kaiken vauvojen katselukirjoista aina nuorten kertomakirjallisuuteen. Suurin osa vammaisista hahmoista esiintyy kirjoissa, joiden kohderyhmänä ovat 8-12-vuotiaat lapset (Pirofski 2002: Torrijos 2004). Saunders (2000) ehdottaa mahdolliseksi syyksi tälle ilmiölle vammaisuuden luonnetta: nuorempien lasten on vaikea ymmärtää vammaisuutta. Nuoremmillekin lapsille vammaisuutta voi kuitenkin tuoda esille kuvien kautta, joita heidän on helpompi tulkita ja ymmärtää vammaisuus osaksi ihmisten luontaista erilaisuutta.

Seuraavissa alaluvuissa esitellään lastenkirjallisuuden vammaisuuden kuvaamisen historiallisia perinteitä sekä nykytilannetta.

3.1 Historiallinen tarkastelu

Vammaisuuden kuvaus on hyvin vanha aihe lastenkirjallisuudessa. Lastenkirjallisuuden vammaiskuvausta onkin tutkittu maailmanlaajuisesti erityisesti juuri historiallisesta näkökulmasta. Jo 1800-luvun ja 1900-luvun alun lastenkirjallisuudessa on kuvattu lukuisia vammaisia hahmoja. 1800-luvulla vammaisuus oli huomattavasti tyypillisempää kuin nykyisin ja monia ihmisiä kohtasi vammautuminen tai sairaus. Vammaiset myös elivät osana yhteisöjä. 1900-luvulle tultaessa vammaisuuden siirtyminen laitoksiin ja näin vieraantuminen yhteisöjen arjesta on vaikuttanut myös kirjallisuuden kuvauksiin vammaisuudesta. (Dowker 2004.) Toisaalta 1900-luvun aikana lääketieteen kehittyessä yhä useampi vammaisen lapsi jäi henkiin ja tämä muutti jälleen osaltaan vammaisuuden kuvasta kirjallisuudessa. Vammaisuus olikin 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella hyvin tyypillinen aihe lastenkirjoissa. (Keith 2001, 5;

2004.) Toisaalta Kira Pirofski (2002) esittää, että vammaisia hahmoja alkoi esiintyä lastenkirjallisuudessa runsaammin vasta vuoden 1975 jälkeen. Erot saattavat selittyä vammaisuuden määrittelytapojen eroilla.

Vammaisuuden kuvaamisen motiivit ovat pysyneet koko lastenkirjallisuuden historian ajan hyvin samanlaisina. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisuudessa ei ollut tarkoituksenakaan kuvata vammaisten lasten elämää, vaan käyttää vammaisia hahmoja opetuksellisiin tarkoituksiin: tuon onnettoman ja tuskin elämisen arvoisen elämän kuvaaminen opettaisi lapset arvostamaan omaa elämäänsä ja sopeutumaan heille asetettuihin odotuksiin. 1960- ja 1970-luvuilla lastenkirjallisuudessa alettiin kuvata vaikeampia ja realistisempia aiheita ja luovuttiin ainakin periaatteessa pakollisesta onnellisesta lopusta. Realistisuus myös vammaisuuden kuvauksissa lisääntyi. Tavoitteena oli tehdä vammaisuus lapsille tutuksi asiaksi ja esittää se realistisesti. Uskonollisuuden merkitys väheni ja tarinoista tuli vähemmän tunteisiin vetoavia. Vammaisuuden kuvaustapa säilyi kuitenkin perinteisenä, koska tietämys vammaisuudesta loi vammaisista hahmoista edelleen hyvin yksiulotteista kuvaa. Vammaiset hahmot myös esimerkiksi kuolivat edelleen tarinoissa usein muiden hahmojen kuoleman ollessa harvinaista. (Keith 2004.) Vammaisuus nähtiin myös näissä realismiin pyrkivissä tarinoissa väliaikaisena tilana, joka katoaa onnellisen lopun myötä yksilön elämästä (Määttä 1981, 199-200). Myöhemmin, erityisesti 2000-luvulla, vammaisuuden luonnollistuminen sekä erilaisuuden ja samanlaisuuden rajojen muutos näkyvät vammaisuutta käsittelevässä lastenkirjallisuudessa. Vammaisuutta ei enää tarvitse alleviivata ja sen merkitys voi jäädä jopa täysin lukijan itsensä pääteltäväksi. (Nyqvist 2010, 53.)

3.2 Vammaisuuden esittäminen lastenkirjallisuudessa

Vammaisuuden esittämisen tyypilliset ja ideaalit tavat eroavat toisistaan. Ideaaleiksi tavoiksi voidaan mieltää tavat, jotka aiheuttavat mahdollisimman vähän haittaa vammaisille ihmisille ja jotka luovat totuudenmukaisia käsityksiä vammaisista ihmisestä ja vammaisuudesta. (Blaska 2004.) Tyypilliset tavat taas ovat niitä

vammaisuuden kuvaamisen tapoja, joita todellisuudessa käytetään. Seuraavissa alaluvuissa esitellään ja verrataan tyypillisiä ja ideaaleja tapoja.

3.2.1 Vammaisuuden esittämisen tyypilliset tavat

Lastenkirjallisuuden vammaiskuvausten tutkimuksessa vallitsee vammaisuuden kuvaamisen tavoista jyrkkä yksimielisyys eivätkä kuvaustavat juuri vaihtelee edes eri maiden ja kulttuurien välillä. Lastenkirjallisuuden vammaiseen hahmoon voidaan tutkimusten mukaan tiivistetysti liittää seuraavat ominaisuudet:

- 1) Vamma on fyysinen, tyypillisimpinä aistivamma, sairaus ja liikuntavamma
- 2) Vammaisuuden syy on tuntematon, jumalan tahto tai onnettomuus
- 3) Vammaisuus päättyy parantumiseen tai kuolemaan
- 4) Vammaisuudesta voi parantua yrittämällä, sitkeydellä tai sankaruudella
- 5) Vammaisuus on hahmon keskeisin ominaisuus
- 6) Vammainen hahmo on avuton ja tarvitsee muiden apua
- 7) Vammaisuus on pahempi kuin kuolema
- 8) Vammainen hahmo on tarinan sivuhenkilö

(Brittain 2004; Daniels 2004; Dowker 2004; Keith 2001, 5; 2004; Määttä 1981, 88; Nikolajeva 1998, 46; Sleeter & Grant 1997, 281; Torrijos 2004)

Tyypillinen vammaisuuden kuvaustapa vastaa vammaisuuden yleisiä kulttuurisen esittämisen tapoja (ks. luku 2.2.2 tässä tutkimuksessa). Vammaisen hahmon kuvaaminen näistä poikkeavalla tavalla on harvinaista, mutta poikkeaviakin kuvauksia on. Näissä tarinoissa vammaisuus kuvataan vain yhtenä osana hahmoa ja kuvauksissa hahmoihin liitetään myös positiivisia ominaisuuksia, kuten älykkyyttä, taiteellisuutta ja lahjakkuutta. Toisaalta hahmot saattavat elää onnellista elämää kokematta ihmeparantumista tai kuolemaa ja olla tarinassa hyvinkin keskeisessä roolissa. (Dowker 2004; Keith 2001, 5; Torrijos 2004.) Vertailu tarinoiden muihin hahmoihin osoittaa usein, että vammainen hahmo joutuu tyytymään vähempään. Vammaton päähenkilö esimerkiksi oppii tarinan lopussa jotain uutta ja hänen toimintakykynsä lisääntyy,

ja tätä pidetään onnellisena loppuratkaisuna. Vammainen hahmo ei kuitenkaan yleensä kehity tällä tavalla, vaan lähinnä hyväksyy omat toimintarajoitteensa ja oman erilaisuutensa. (Torrijos 2004.)

Brittain (2004) esittää koonnin kuudesta perinteisestä vammaisuuden kuvaamiseen liittyvästä tunnusomaisesta, toistuvasta ja vääristyneestä piirteestä. Koonti perustuu Cumberbatchin ja Negrinen (1992), Keithin (2001), Quicken (1985) ja Saundersin (2000) tutkimuksiin. Brittainin mukaan lastenkirjallisuuden vammainen hahmo kuvataan tyypillisesti 1) muuna kuin ihmisenä, 2) todella erikoisena ihmisenä, 3) tarinan sivuhenkilönä, 4) epätodennäköisesti, koska kuvatun vamman luonteesta ei ole otettu selvää, 5) ulkopuolisena ja/tai 6) onnettoman. Vammaisuutta kuvataan hyvin vähän lastenkirjallisuudessa (Blaska 1996; Cheng & Beigi 2011; Sleeter & Grant 1997, 281) ja myös tätä voidaan oikeutetusti pitää tyypillisenä kuvaamisen vääristymänä.

Oppikirjakirjallisuutta voidaan pitää osana lastenkirjallisuutta. Tärkein ero oppikirjakirjallisuuden ja lastenkirjallisuuden välillä on luonnollisesti vahva opetuksellisuus, sillä koko oppikirjakirjallisuuden muodon tavoitteena ja tarkoituksena on opettaa. Tämä tarkoitus on vahvasti läsnä myös oppikirjoissa esiintyvissä vammaisuuden kuvauksissa. Oppikirjoissa vammaisuutta kuvataan muun lastenkirjallisuuden tapaan määrällisesti vähän verrattuna esimerkiksi sukupuoleen tai etniseen ryhmään. Tyypillisin tilanne on, ettei oppikirjassa esiinny yhtään vammaista hahmoa tai jos esiintyy, kuvataan hahmoa ainoastaan kirjan kuvituksessa. Toisaalta kertomukset asettavat vammaiset epäedulliseen asemaan vammattomien silmissä ja heikentävät vammaisten asemaa vähemmistönä. (Cheng & Beigi 2011; Sleeter & Grant 1997, 281.) Vammaisten hahmojen erilaisuuden hyväksymisen apuna käytetään auktoriteettia, joka yleensä on aikuinen. Tämä auktoriteetti määrittää erilaisuuden, tässä tapauksessa vammaisuuden, hyväksyttäväksi ja yhtä oikeaksi kuin vammattomuudenkin. (Koski 2001.)

Vammaisuuden kuvaamisen tavat lastenkirjallisuudessa eivät näin ollen ole käytännössä millään tavalla ideaaleja. Vammaisuutta esitetään suhteessa muihin aiheisiin hyvin vähän. Vammaiset hahmot esitetään tarinoissa lapsille yksiulotteisina ja vammaisuus negatiivisena asiana, mikä aiheuttaa haittaa vammaisille ihmisille todellisessa elämässä. Tästä johtuen on tärkeää pohtia vammaisuuden kuvaamisen ideaaleja tapoja.

3.2.2 Ideali vammaisuuden kuvaamisen tapa

Blaska (2004) kuvailee kehittämäänsä lastenkirjallisuuden arviointimenetelmää, jolla voidaan arvioida vammaisuuden kuvauksen laatua lastenkirjallisuudessa. Hyvän lastenkirjan tulisi vammaisuuden ja sairauden esittämisen näkökulmasta 1) herättää empatiaa, ei sääliä, 2) osoittaa hyväksyntää, ei vähättelyä, 3) painottaa onnistumista, ei epäonnistumista, 4) luoda positiivisia mielikuvia, 5) auttaa lasta luomaan todenmukaisen käsityksen asiasta, 6) osoittaa kunnioitusta henkilöitä kohtaan, 7) korostaa henkilöiden olevan yksi meistä, ei yksi heistä, 8) mainita ensin henkilö ja vasta tämän jälkeen vamma ja 9) kuvata henkilöitä realistisesti, ei yli-ihmisinä tai sankareina. Blaska (2004) ohjeistaa vielä, että mikäli lastenkirjan soveltuvuudesta on epävarmuutta, on tärkeää miettiä, nolaako tai nöyryyttääkö tarina vammaista tai sairasta lasta tai asettaako tarina vammaisen hahmon muuten epäsuotuisaan asemaan.

Kansasin yliopiston (2002) Circle of Inclusion-projektissa on kehitetty arviointimenetelmä lastenkirjallisuuden arviointiin vammaisuuden näkökulmasta. Menetelmän mukaan lastenkirjaa arvioitaessa tulisi ottaa huomioon seuraavat asiat:

- 1) Kuvitus (hahmojen stereotyyppisyys, vähemmistöjen asema, vammaisen hahmon asema ja aktiivisuus)
- 2) Tarina (vammaisen hahmon hyväksyminen ilman erityisominaisuuksia, vammaisen hahmon asema ongelmaratkaisija vs. ongelmana, vammaisuuden syyn selittäminen, vammaisen hahmon menestyksen syyt, vamman keskeisyys tarinassa)
- 3) Vammaisen hahmon elämän kuvaus (aitous, negatiivisuus)
- 4) Suhteet (vammaisen hahmon valta, johtajuus, päätökset, rooli sivu- tai päähenkilönä)
- 5) Vaikutukset minäkuvalle (vammaisen lapsen itsetuntoa tukevat vammaiset roolimallit)
- 6) Kirjoittajan tausta (taustakirjallisuuden käyttö, muu osaaminen)
- 7) Kirjoittajan näkökulma (vammaisuus, sukupuoli, etninen tausta yms.)
- 8) Latautuneet ilmaukset

- 9) Julkaisuaika (tuoreus, nykykäsitysten mukaisuus, ihmisen mainitseminen ennen vammaa, ikäryhmän huomioiminen)

Kun ohjeistuksia peilataan edellä esitettyyn lastenkirjallisuuden vammaisuuden kuvauksen perinteeseen, huomataan nopeasti, että vammaisuuden kuvaus on vielä suhteellisen kaukana esitetystä ideaalista. Missään tapauksessa ei ole syytä uskoa, että lastenkirjallisuuden tekijöillä olisi tarkoituksena olla epäkunnioittavia tai heikentää vammaisten ihmisten asemaa. Vammaisuus on, kuten sanottua, kirjallisuudessa ja lastenkirjallisuudessa usein sivujuonena tarinassa ja vammaiset hahmot sivuhenkilöinä, joten vammaisuuteen ei välttämättä kiinnitetä yhtä paljon huomiota kuin tarinan muihin yksityiskohtiin. Realistinen kuvaus ja todenmukaisen käsityksen luominen vaatii kuitenkin tietämystä ja perehtymistä. Ideaaliin ja eettisesti kestävään kuvaukseen tulee pyrkiä erityisesti silloin, kun tarkastelussa on ihmisryhmä, jonka oikeuksia ja mahdollisuuksia on omalla toiminnallaan mahdollista heikentää. Jokainen kulttuurinen representaatio rakentuu kuitenkin paitsi tietystä tieto- ja totuuskäsityksestä lähtien ja tiettyjen perinteiden ohjaamana myös yhteiskunnallisten reunaehtojen sanelemana. Seuraavassa luvussa tarkastelen näitä reunaehtoja esiopetusmateriaalien osalta.

4 VAMMAISKUVIEN RAKENTUMISEN REUNAEHDOT ESIOPETUSMATERIAALEISSA

Vammaisuuden esittämisen esiopetusmateriaalien tarinoissa voidaan olettaa noudattelevan edellä esitettyjä kulttuurisia vammaisuuden esittämisen tapoja. Jokaiseen kulttuurin muotoon kirjoitetusta tekstistä aina mediateksteihin ja kuvalliseen materiaaliin liittyy lisäksi tiettyjä ominaispiirteitä, jotka ovat muokkaamassa juuri tässä kulttuurin muodossa esiintyviä käsityksiä. Näin on myös esiopetusmateriaaleissa, jotka tässä tutkimuksessa rinnastetaan lastenkirjallisuuteen. Seuraavaksi tarkastelen lastenkirjallisuuden erityispiirteitä ja lajityypin asettamia reunaehdoja vammaisuuden esittämiseksi. Jotta esiopetusmateriaalien luonne nimenomaan oppimateriaalina tulisi mahdollisimman hyvin otettua huomioon, tarkastelen myös suomalaisen kasvatus- ja koulutusjärjestelmän sille asettamia reunaehdoja. Tarkastelu aloitetaan esiopetusmateriaalien kuulijakunnasta, lapsista, tarkastellen niitä lapsen olemukseen ja kehitykseen liittyviä tekijöitä, jotka ovat erityisen merkityksellisiä käsitysten vastaanottamisen ja tulkinnan kannalta.

4.1 Esiopetusikäisen lapsen todellisuus

Lapset aloittavat Suomessa esiopetuksen joitain poikkeuksia lukuun ottamatta sinä vuonna, kun täyttävät kuusi vuotta. Kuusivuotias on jo hyvin aktiivinen tulkitsija ja merkitysten luoja, joka havainnoi ympäristöä ja vastaanottaa sen viestejä. Lapset tarkastelevat kulttuuria aina omasta näkökulmastaan, lapsuuden viitekehyksestä, käsin. Smidt (1999, 88-89) kuvailee lapsia aktiivisiksi merkitysten rakentajiksi ja oman todellisuutensa kuvaajiksi, jotka rakentavat kielenkäytöllä omaa identiteettiään ja yksilöiden välillä vallitsevaa kulttuuria. Esiopetusikäisen lapsen todellisuus voi sisältää paljonkin satumaisia elementtejä, kun taas aikuisen todellisuus on hyvin realistinen (Rhedin 1999, 97-98). Esiopetusikäisen lapsen ajattelu on vielä hyvin konkreettista, mutta toisaalta mielikuvituksella ja satumaisuudella on lapsen maailmassa

suuri sija. Lapsen käsitys itsen ja ulkopuolisen maailman rajoista, todellisuudesta ja kuvitellusta on vielä liukuva. (Appleyard 1991, 22-23.) Esiopetusikäisen lapsen keskeinen kokemusten kartuttamisen tapa on leikki, jonka avulla lapsi voi kokeilla erilaisia rooleja. Leikissä hän voi liikkua kuvitellun ja todellisuuden rajalla opetellen samalla, mikä on totta ja mikä kuviteltua. Toisaalta todellisuus ja kuviteltu sekoittuvat lapsen mielessä usein ja tämä saattaa hämmentää ja pelottaa lasta. (Appleyard 1991, 54.)

Sadut ovat esiopetusikäiselle lapselle tärkeitä. Sadut edistävät lapsen henkistä hyvinvointia, auttavat käsittelemään vaikeita asioita ja tarjoavat mahdollisuuden kohdata uusia ja pelottaviakin asioita turvallisessa sadun maailmassa. (Ylönen 2000, 28.) Tarinat myös auttavat lasta luomaan luottamusta omiin kykyihinsä ja tutustuttavat lasta ympäröivään maailmaan ja kieleen (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 19). Appleyard (1991, 54) kuvaa alle kouluikäistä lasta kirjallisuuden vastaanottajana leikkijäksi: kirjallisuus on samalla tavalla tutustumista uusiin asioihin ja uusien roolien kokeilemistä mielikuvitusmaailmassa. Tarinoiden kuuntelu ja niiden kertominen auttavat lasta tulemaan tietoiseksi kulttuurisista rakenteista, tavoista ja tottumuksista sekä tarjoaa lapselle mahdollisuuden tunkea autonomian ja riskien ottamisen tunteita (emt. 54). Nämä pienen lapsen olemukseen liittyvät piirteet näkyvät selvästi myös lastenkirjallisuuden rakenteessa, henkilöhahmoissa ja sisällöissä.

Esiopetusikäisellä lapsella on jo laaja varasto erilaisia representaatioita, oletuksia ja odotuksia ihmisiä ja ihmisryhmiä kohtaan. Kuusivuotiaasta alkaen lapsi osaa kertoa satuhahmoihin liittyvistä odotuksistaan ja kuvailla sitä, millaisia tiettyjen hahmotyyppien tulisi olla. Toisaalta tämän ikäisen lapsen ajattelu on vielä hyvin mustavalkoista ja hän hahmottaa ihmiset vastakohtaisuuksien kautta, esimerkiksi hyvänä tai pahana. Tästä syystä tarinoissa esimerkiksi oikeudenmukainen loppu ja hyvän ja pahan taistelun ratkaisu ovat hänelle tärkeitä. Lapsi pystyy jo erottamaan todellisuuden ja sadun maailman rajan, vaikka se saattaakin ajoittain hämärtyä. Lapsi esimerkiksi ymmärtää, että lohikäärmeitä ei ole todellisuudessa olemassa. Kuitenkin hän saattaa mieltää erityisesti hyvin realististen tarinoiden tapahtumat todellisiksi ja esimerkiksi pelätä perheenjäsenen kuolemaa kuultuaan tarinan, jossa aikuinen kuolee. (Woolley & Cox 2007, 689-690; Ylönen 2000, 36-41, 55.)

4.2 Lastenkirjallisuus

Esiopetusmateriaalit on tässä tutkimuksessa rinnastettu kuulumaan lastenkirjallisuuteen, sillä ne sisältävät poikkeuksetta tarinallisia elementtejä. Esiopetusmateriaalien tarinalliset osat ovat tyypillisesti muodoltaan ja rakenteeltaan rinnastettavissa perinteisiin satuihin. Näin ollen tarinoihin sisällytettävien käsitysten tavoittaminen on ainakin jossain määrin riippuvainen siitä, että näiden tarinoiden rakentumisen periaatteet osana lastenkirjallisuuden perinnettä ymmärretään. Oppimateriaalilla on kuitenkin myös lastenkirjallisuudesta poikkeavia reunaehtoja, joista tärkein on sen opetuksellinen tarkoitus.

4.2.1 Lastenkirjallisuus kirjallisuuden lajina

Palmenfelt (1999, 7) kuvaa lapsuuden ja lastenkulttuurin kehitystä eriytymisenä aikuisten kulttuurista. Lapset nähtiin pitkään aikuisten kopioina, pieninä aikuisia, joiden ajateltiin olevan matkalla kohti aikuisuutta. Nykyään näkemys lapsesta on erilainen: lapsuus ei ole vain aikuiseksi kehittymistä, vaan aivan omanlaisensa elämänvaihe ja kulttuuri. Lastenkulttuurin muodot, kuten lastenkirjallisuus, eroavat ratkaisevasti aikuisten vastaavista. (emt. 1999, 7). Toisaalta erityisesti lastenkirjallisuuden olemassaolo itsenäisenä kirjallisuuden lajina on kyseenalaistettu voimakkaasti (Chambers 1990, 91; Hughes 1990, 71). Lastenkirjallisuus ei olekaan helposti määriteltävä, yhtenäinen kirjallisuuden lajinsa, vaan todellisuudessa se pitää sisällään monia erilaisia kirjallisuuden lajeja, joille on yhteistä ainoastaan lukijakunta. Lastenkirjallisuus sisältää lähes kaikkia aikuisille suunnatussa kirjallisuudessa esiintyviä kirjallisuuden lajeja. Ero aikuisten ja lasten kirjallisuuden välillä voi olla hyvin pieni ja useat nykyisin tunnetut lasten sadut onkin kirjoitettu alun perin aikuislukijoille. (Nikolajeva 1998, 13-14.) Lastenkirjallisuuden erityispiirteiden esittelyssä tässä tutkimuksessa painotetaan pienille, varhaiskasvatusikäisille lapsille suunnattua kirjallisuutta ja jätetään tästä syystä esimerkiksi nuorten kirjallisuus erityispiirteineen tarkastelun ulkopuolelle.

4.2.2 Lastenkirjallisuuden tunnusomaiset piirteet

Lastenkirjallisuudesta voidaan löytää toistuvia piirteitä, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan lastenkirjallisuudelle. Piirteet ovat selvimmin nähtävissä aivan pienimmille, alle kouluikäisille lapsille tarkoitettussa kirjallisuudessa, ja erot aikuisten ja lasten kirjallisuuden välillä tasoittuvat mentäessä kohti nuorten ja nuorten aikuisten kirjallisuutta. Piirteiden koonti on tehty Appleyardin (1991), Danielsin (2004), Karjalaisen (2001), Nikolajevan (1998) ja Ylösen (2000) mukaan. Näiden tutkimusten mukaan lastenkirjallisuudelle on tyypillistä 1) yksinkertainen kieli, tapahtumat ja henkilöt, 2) viattomat ihmiset ja asiat, 3) onnelliset loput ja optimismi, 4) opetuksellinen sisältö, 5) hyvän ja pahan selkeä jaottelu ja oikeudenmukaisuus, 6) kerronnan ja rakenteen toistavuus sekä tarinan sisällä ja intertekstuaalisesti sekä 7) todellisuuden ja kuvitellun sekoittuminen.

Koska lastenkirjallisuus kirjoitetaan lapselle, on sen rakenne ja sisältö muokattu lapsen kehitysvaihetta, ajattelua ja ympäröivää maailmaa vastaavaksi. Lapset ovat kiinnostuneempia kirjan tapahtumista kuin henkilöistä, joten suurin osa lastenkirjallisuudesta on aina ollut tapahtumiin keskittyvää henkilöihin keskittymisen sijaan. (Nikolajeva 1998, 89-90.) Toisaalta lastenkirjallisuuden tarinoilla on usein hyvin tyypillinen, tarinasta tarinaan toistuva rakenne. Appleyard (1991, 21) esittää, että esiopetusikäiset lapset nauttivat eniten tarinoista, joissa ensin syntyy uhka, joka lopulta voitetaan tai vältetään. Samanlainen, joskin yksityiskohtaisempi, rakenne on myös Hilka Ylösen (2000, 13-14) esittämässä perinteisessä sadun rakenteen etenemisessä:

- 1) Päähenkilö kohtaa ongelman
- 2) Päähenkilö saa apua ja hahmot kohtaavat yhdessä esteitä
- 3) Päähenkilö oppii jotain, joka auttaa häntä ratkaisemaan ongelman
- 4) Tapahtuu käänne, kriisi, jota seuraa ongelman ratkaisu
- 5) Päähenkilö tai hänen elämänsä muuttuu paremmaksi ongelman ratkettua
- 6) Päähenkilö hyväksytään ja häntä rakastetaan. Hyvä palkitaan, pahaa rangaistaan.

Yhdessä nämä lastenkirjallisuuden tyypilliset piirteet ja tarinan etenemisen periaatteet luovat kehyksen lastenkirjallisuuden tyypillisille henkilöihahmoille. Myös

henkilöhahmojen rakentamiseen liittyy lastenkirjallisuudessa tiettyjä tyypillisiä tapoja, jotka toistuvat sadun rakenteen tapaan tunnustettavina tarinasta toiseen. Nikolajeva (1998, 63-64) kuvaa lastenkirjallisuuden henkilöhahmoja vastakohta-ajattelun kautta: hahmo on joko hyvä tai paha, suuri tai pieni, staattinen tai dynaaminen, keskeinen hahmo tai sivuhenkilö. Ihmisryhmien kuvaus on tyypillisesti hyvin stereotyyppistä, jopa niin, että hahmo saatetaan nimetä pelkän yksittäisen ominaisuutensa mukaan. Vanhassa lastenkirjallisuudessa on tyypillistä, että henkilöhahmojen ominaisuudet esitetään selvästi ja niin, ettei lukijan tarvitse tehdä niistä itse tulkintoja. Uudemmassa lastenkirjallisuudessa nimenomaan nämä lukijan tekemät tulkinnat ovat keskeisiä, eikä henkilöhahmon ominaisuuksia esitetä yhtä mustavalkoisesti. (Nicolajeva 1998, 55.) Toisaalta nykyajan saduissa henkilöhahmot esitetään pehmeämmin ja ymmärtäväisemmin (Ylönen 2000, 21-22). Modernissa lastenkirjallisuudessa mustavalkoisuus näyttää siis väistyvän moniulotteisempien hahmojen saadessa enemmän tilaa.

Tyypillisestä tarinan rakenteesta syntyvät myös tyypilliset, toistuvat lastenkirjallisuuden hahmot. *Tekijä*-hahmo, joka usein on päähenkilö, on aktiivinen ja näkyvä tarinan sankari, joka suorittaa tehtävää tai ratkaisee ongelmaa. *Lähettäjä*-hahmo antaa tekijä-hahmolle tehtävän, jota tämä suorittaa. *Avustaja*-hahmo on sivuhenkilö, joka auttaa aktiivisesti päähenkilöä ratkaisemaan ongelmaa. *Vastustaja*-hahmo on tarinan tyypillinen pahan edustaja, joka asettuu tekijä-hahmoa vastaan tämän pyrkimyksissä. *Objekti*-hahmo on usein hyvin yksiulotteinen ja passiivinen hahmo, joka on tarinassa tekijä-hahmon takia: häntä tarvitaan, jotta tekijä-hahmo voi saavuttaa jotain, esimerkiksi oppia jotain uutta. *Vastaanottaja*-hahmon tekijä-hahmo tapaa, kun ongelma on ratkennut tai ratkeamassa. (Nicolajeva 1998, 84.)

Lastenkirjallisuuden tarinoissa tapahtumia etäännytetään lapsen omasta kokemusmaailmasta erilaisin keinoin. Tämä liittyy aiemmin mainittuun todellisuuden ja kuvitellun rajan hahmottamisen kehittymättömyyteen, joka on tyypillistä pienille lapsille. Muun muassa tästä syystä lastenkirjallisuudessa esiintyy eläinhahmoja, leluja ja esineitä, jotka saavat inhimillisiä ominaisuuksia ja joiden kautta käsiteltäviä asioita etäännytetään lapsen suorasta kokemusmaailmasta: asiat eivät tapahdu lapselle tai ihmiselle ylipäätään, vaan eläimelle tai esineelle. Näin lapsi voi turvallisesti tarkastella tapahtumia niiden saamatta liian realistista, pelottavaa tai ahdistavaa sävyä. Lapsi myös

vastaanottaa asiat paremmin, kun ne eivät tunnu liian henkilökohtaisilta tai vastaa täysin lapsen kokemusmaailmaa. (Nikolajeva 1998, 14: 83; Ylönen 2000, 91.)

4.2.3 Representaatiot osana lastenkirjallisuutta

Lastenkirjallisuus edustaa aina vahvasti vallitsevia arvoja, aikaa ja asenteita (Nikolajeva 1998, 11). Lastenkirjallisuudessa puhutaan tyypillisesti tarinan motiivista tai teemasta, jota voidaan pitää tarinan tausta-ajatuksena (Nikolajeva 2004, 70). Lastenkirjallisuuden kirjoittaja on yleensä aikuinen ja vastaanottaja lapsi ja näin ollen nämä osittain tiedostamattomat motiivit ovat aikuisten motiiveja. Aikuinen on kuitenkin usein hyvin eri tavalla tietoinen kokemuksensa ja kehittyneemmän ajattelunsa kautta vallitsevista yhteiskunnallisista arvoista. Toisaalta aikuinen on saattanut omaksua samoista syistä enemmän vääristyneitä ja stereotyyppisiä arvoja asioista kuin lapsi, jonka kokemukset ovat vielä rajoittuneempia. Kirjoittaessaan lapsille kirjoittaja sekä tiedostamattaan että tiedostaen, esimerkiksi juuri opetuksellisten sisältöjen takia, liittää arvoja osaksi kirjoittamaansa tekstiä. (Smidt 1999, 71.) Lastenkirjallisuutta on myös käytetty paljon suoraan arvokysymysten välikappaleena. Bardy (1999, 28-29) mainitsee yhdeksi lastenkirjallisuuden tyypilliseksi teemaksi nimenomaan yhteiskuntakritiikin, joka kohdistuu vallitseviin valtarakenteisiin ja aikuisten toimintaan.

Danielsin (2004) mukaan lastenkirjallisuuden välittämien arvojen tarkastelu on jäänyt vähälle huomiolle erityisesti tiedostamattomien arvojen osalta. Myös Lissa (1990, 157) korostaa, että yhteiskunnallisten arvojen ja käsitysten välittymistä tekstistä olisi tutkittava enemmän. Näitä arvoja on hyvin helppo nähdä lastenkirjallisuudesta: esimerkiksi se, että kirjoissa esiintyviä toiseutta edustavia henkilöitä ovat yleensä olleet naiset ja lapset, on Lissan (1990, 153) mukaan selvä representaatio naisten ja lasten asemasta yhteiskunnassa. Tämä tapa esittää naiset ja lapset on vallitseva lastenkirjallisuudessa lukuun ottamatta modernia lastenkirjallisuutta. Erilaisuuden hyväksymisen nousu lastenkirjallisuuden kesto-temaksi 1900- luvun lopulla ja 2000-luvulla on ollut osittain vaikuttamassa siihen, että perinteisestä tavasta rakentaa tarinat ja niiden henkilöt on osittain luovuttu. Lisäksi modernissa lastenkirjallisuudessa käsitellään avoimesti vaikeita aiheita ilman onnellista loppua ja etäännyttämistä lapsen omasta kokemusmaailmasta. (Rhedin 1999, 94-95; Suojala 2001, 52.) Näin ollen

voisi ajatella, että myös vammaisuuteen liittyvien teemojen käsittely lastenkirjallisuudessa olisi tullut helpommaksi.

4.3 Lastenkirjallisuus esiopetuksessa

Esiopetuksen ja varhaiskasvatuksen tavoitteena on vahvistaa lapsen kehitys- ja oppimisedellytyksiä sekä tukea lapsen kasvua ihmisyyteen ja eettiseen yhteiskunnan jäsenyyteen (Perusopetuslaki 1998/628/2§). Toiminnan arvopohja on tiiviisti yhteydessä yhteiskunnan yleisiin arvoihin. Merkittävä lainsäädännöllinen taustavaikuttaja on Suomen perustuslaki (1999/731/ 6 § 2 mom), jonka mukaan ”*ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eriarvoiseen asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella*”. Kasvattaja ohjaa lasta vastuulliseen toimintaan, yhteisten sääntöjen noudattamiseen ja toisten ihmisten arvostamiseen. Lapsen mahdollisuutta monipuoliseen vuorovaikutukseen eri ihmisten kanssa korostetaan. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010, 4; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 12.) Eettinen kasvatus alkaa juuri itsen ja toisten hyväksymisestä ja sosiaalisten taitojen kehittamisestä vertaisryhmässä (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010, 14).

Satujen ja tarinoiden merkitys esiopetuksessa on suuri. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2010, 11) esitetään, että työskentelyn tulee pohjautua leikinomaiseen tapaan toimia ja ottaa huomioon lapsen tarve mielikuvituksen käyttöön. Erityisesti mainitaan, että työskentelyn pohjana käytetään ajankohtaista aihetta, satua tai tarinaa, johon esiopetuksen sisältöalueita yhdistetään eheyttäen. Lapselle luetaan paljon erilaista lastenkirjallisuutta ja annetaan näin lapselle välineitä ajatteluun: lapsi oppii ymmärtämään omaa ja toisten elämää eläytymällä tarinoiden tapahtumiin ja hahmoihin. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010, 13.) Oppikirjojen ja oppimateriaalien käyttämisestä esiopetuksessa mainitaan ainoastaan, että niiden on oltava esiopetukseen osallistuvalla maksuttomia (Perusopetuslaki 1998/628/31§). Kuntatason ja erityisesti yksikötason esiopetuksen ja varhaiskasvatuksen suunnitelmissa oppikirjojen ja muiden

esiopetusmateriaalien käyttöön liittyviä linjauksia kuitenkin tehdään. Alla on esitetty esimerkit kahdesta tällaisesta linjauksesta yksikkötason varhaiskasvatussuunnitelmissa.

”Käytämme harkiten valmiita tehtäväkirjoja, sillä hyödynnämme mahdollisuuksia oppia arjessa.” (Jyväskylän kaupunki, Pappilanvuoren päiväkodin esiopetussuunnitelma)

”Koulumaiseen työskentelyyn harjaannutaan pienten oppitukioiden aikana, joiden aikana käsitellään erityisesti matematiikan sekä kielen ja vuorovaikutuksen asioita. Lapsilla on käytettävissä myös oma oppikirja kyseisiin aineisiin” (Vihdin kunta, Kuoppanummen päiväkodin esiopetussuunnitelma)

Käytännöt esiopetuskirjojen käytöstä vaihtelevat. Kummassakaan esimerkissä ei oteta kantaa opettajan oppaiden tai muiden opettajalle tarkoitettujen materiaalien käyttöön, vaan kuvataan ainoastaan lapsen kirjojen käyttöä. Käytännössä esiopetuksen tehtäväkirjoja käytetään vaihtelevasti. Lapsen tehtäväkirjan käyttäminen on yleistä, mutta kirjojen laatuun ollaan osittain tyytymättömiä. Kun kirjaa käytetään, sen koetaan helpottavan suunnittelua ja toimivan toiminnan runkona. (Leppämäki 2004.) Valmiin materiaalin käyttöön vaikuttaa sen laatu ja myös saatavuus. Suomen pienet kirjemarkkinat vaikuttavat väistämättä myös julkaistavan materiaalin määrään, sisältöön ja teemoihin: kirjallisuuden tulee olla myyvää ja sopia kaikille (Suojanen 2001, 52).

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa esittelen tutkimuksessa käytetyn aineiston, analyysimenetelmän, analyysin kulun sekä pohdin tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä.

5.1 Tutkimusaineisto

5.1.1 Aineiston valinta

Tutkimusta aloittaessani valitsin tutkimusaineistoksi julkaistut kesällä 2012 kustantajilta saatavilla olevat suomalaiset ja suomenkieliset esiopetusmateriaalit. Näitä olivat 11 esiopetuksen oppimateriaalisarjaa¹ kolmelta eri kustantajalta. Oppimateriaalisarjat sisälsivät kaikkiaan 60 oppikirjaa ja muuta lisämateriaalia.

Valitsin aineiston edellä esitetyllä tavalla, koska tutkimukseni tarkoituksena oli tutkia niitä materiaalien välittämiä käsityksiä, jotka tällä hetkellä välittyvät esiopetuksessa olevalle lapselle. Ajattelin tähän päästävän varmimmin käyttämällä tutkimusaineistona nimenomaan niitä aineistoja, jotka tällä hetkellä ovat saatavilla esiopettajien käyttöön. Toisaalta en halunnut rajata aineistoa ainoastaan esimerkiksi uusimpiin esiopetusmateriaalijulkaisuihin, sillä tutkimukseni pääpaino ei ole aineiston taustalla vaikuttavan ajankohtaisen vammaiskäsityksen tarkastelu. Otin mukaan siis myös vanhemmat, kuitenkin yhä myynnissä olevat materiaalisarjat, koska näin sain sisällytettyä tutkimukseeni koko se esiopetusmateriaaleista välittyvien käsitysten kirjon, joka tällä hetkellä on opettajien valittavissa esiopetukseen. Aineistoon kuuluva materiaali on julkaistu ensi kerran vuosien 1998 ja 2010 välillä.

Aineiston kartoitus ja kokoaminen tapahtui hyödyntäen kustantajilta saatavaa tietoa esiopetuksen oppimateriaalisarjoista. Otin tutkimukseen aluksi mukaan kaikki julkaistuihin sarjoihin kuuluvan esiopetusmateriaalin, siis myös muun kuin tekstiaineiston. Aineistoa oli siten mahdollista tarkastella kokonaisuutena jättämättä

¹ Salainen maa, Esiopetuksen laskutaito, Älli Tälli, Kisu Pikkukuun esikoulu, Eskariin!, Pikku Tuhattaituri, Pikku Vipunen, Eskarin matikka, Villi Veturi, Pikkumetsän esiopetus ja Kirjakujan eskarimäki

mitään lähtökohtaisesti tutkimuksen ulkopuolelle, ja rajasin aineistoa vasta myöhemmin tutkimuskysymysten tarkentuessa.

5.1.2 Aineiston rajaaminen

Aloitin aineiston rajaamisen tutustumalla yhtäältä kustantajien kuvauksiin materiaalisarjoista ja toisaalta kartoittamalla sarjojen sisällön lukemalla kaikki aineistona olleet kirjat lisämateriaaleineen läpi. Kun olin kartoittanut kaikki 60 esiopetusmateriaalin osaa, päädyin siihen, että tutkimuksessa olisi järkevää keskittyä materiaalien tarinallisiin elementteihin eli satuihin. Päätös perustui havaintoihin esiopetusmateriaalien luonteesta. Materiaalisarjat sisältävät lähes poikkeuksetta tietyn koko sarjaa luonnehtivat sadun (myöhemmin tällaisesta tarinasta käytetään termiä *kehystarina*), jonka ympärille ja jota tukemaan muu materiaali rakentuu. Pääsääntöisesti kaikki hahmot ja teemat ovat samoja niin kehystarinassa, lapsen käyttöön tarkoitetuissa materiaaleissa, opettajan materiaaleissa kuin muissa lisämateriaaleissakin. Nimenomaan kehystarinat vaikuttivat olevan ne aineiston elementit, joihin kaikki vammaisuuteen liittyvät teemat sijoittuivat. Kehystarinoiden lisäksi otin aineistoon mukaan yhden yksittäisen kuvan ja lapsen kirjan tehtäväsivun, jotka sisälsivät sellaisia keskeisiä vammaisuuteen liittyviä merkityksiä, joita kehystarina ei välittänyt.

Rajatun aineiston henkilöhahmojen tarkastelun aloitin etsimällä niiden joukosta vammaisia hahmoja. Tässä vaiheessa aineiston työstämistä jouduin pohtimaan myös vammaisuuden määritelmää useita kertoja. Aineisto sisälsi huomattavan määrän erilaisuuden teemoja, joista vammaisuutta ilmentävät teemat tuli erottaa. Päädyin lopulta määrittelemään vammaisuuden toiminnan rajoitteeksi, jolla tyypillisesti on fyysinen tai psyykinen perusta. Määrittely ei kuitenkaan ollut ehdoton, vaan pidin tarinassa syntyvää vammaisuutta suoraan osoitettavissa olevaa vammaa merkittävämpänä valintaperusteena. Rajasin aineistosta pois esimerkiksi hahmot, joilla kuvattiin vaikeuksia oppia lukemaan, motorista levottomuutta tai sosiaalista eristäytyneisyyttä ilman vammauttavaa vaikutusta. Otin aineistoon mukaan myös hahmot, joilla ajattelin olevan vamma ainoastaan vamman ulkoisten merkkien takia, vaikkei vamma välttämättä aiheuttanut vammaisuutta tarinassa. Näin rajattu aineisto

sisälsi lopulta kuvauksen seitsemästä (7) henkilöahmosta. Nämä hahmot sijoittuivat kolmeen (3) esiopetusmateriaalisarjaan. Seuraavassa esitellään lyhyesti tutkimusaineistona käytetyt esiopetusmateriaalisarjat vanhimmasta uusimpaan. Esittelyssä on käytetty kustantajien termejä sarjojen osien nimistä, mistä johtuu termien vaihtelu sarjojen välillä.

Salainen maa on Sanoma Pro:n vuonna 1998 julkaisema äidinkieleen painottuva esiopetusmateriaalisarja, joka on täydentynyt vuosien saatossa lukuisilla lisämateriaaleilla. Sarjassa on nykyisellään 16 osaa ja se sisältää lapsen Esiaapisen ja harjoituskirjan, opettajan monistemateriaalin, jättikirjat 1, 2 ja 3, Salaisen maan Sadut-tarinakirjan, äänitteen, Laulut ja leikit-vihkon, Salaisia taikojia-kirjan, äänitteen ja äänitteen vihkon, aakkoskortit, Salaisen maan asukkaat-paperihahmot, lukuleikkipelit ja Liikunnan salaisuudet-kirjan. Salaisen maan sadut-kirja sisältää sarjan kehystarinan, johon muut kirjasarjan osat liittyvät. (Sanoma Pro 2013.)

Salaisen maan sadut kertoo arasta Kisu Pikkukuusta, joka vanhempiansa hylkäämänä lähtee etsimään itselleen ystäviä. Hän päätyy Salaiseen maahan, jota hallitsee kuningas Aadolf Poni. Salaisessa maassa asuu joukko eläimiä ja lapsihahmoinen taikuri Dedefilus. Salaisen maan porttien ulkopuolella asuu Hirviö, joka on tarinassa vammaisen hahmo. Kisu Pikkukuulle selviää, että eläimet, ja myös hän itse, ovat tulleet Salaiseen maahan keräämään voimia ja oppimaan uutta, jotta ovat myöhemmin valmiita löytämään paikkansa ja tehtävänsä elämässä. Tarinan kuluessa hahmot opettelevat kirjaimia ja oppivat näin lukemaan ja kirjoittamaan. Yksi kerrallaan he saavat kirjeen, jossa kerrotaan heidän paikkansa ja tehtävänsä maailmassa ja hahmot lähtevät Salaisesta maasta suorittamaan tätä tehtävää. Kisu Pikkukuu rohkaistuu tarinan edetessä kohdatessaan seikkailuja ja saa lopulta oman tehtävänsä, jota lähtee suorittamaan. (Salainen maa. Sadut 1999.)

Pikku Vipunen on Kustannusosakeyhtiö Otavan vuonna 2007 julkaisema viisiosainen lukemisen ja kirjoittamisen valmiuksia vahvistava oppimateriaalisarja esiopetukseen. Sarja on täydentynyt julkaisuvuotensa jälkeen. Sarjaan kuuluu oppilaan oppikirja (julkaistu 2007) ja harjoituskirja, opettajan opas, äänite ja käsinukke (kaikki julkaistu 2008). Opettajan opas sisältää kehystarinan, johon oppilaan materiaalit liittyvät. (Otava 2013.)

Pikku Vipusen kehystarina kertoo Vipusen esiopetusryhmän vuodesta syksystä kesään. Tarinan hahmot ovat ihmisiä lukuun ottamatta nimikkohahmo Pikku Vipunen-pölynimuria, jonka Lauri-opettajan keksijä-isä on tehnyt. Tarina on jaettu pieniin osiin, joista osa on kertomusta Pikku Vipusen esiopetusryhmästä ja osa vanhoista saduista uudelleen kirjoitettuja versioita. Yksi vammaisista hahmoista, Vaari, esiintyy esiopetusryhmää kuvaavassa tarinassa ja muut vammaiset hahmot vanhojen satujen uusissa versioissa. (Pikku Vipusen opettajan opas 2008.) Seuraavassa kuvaillaan lyhyesti niitä vanhojen satujen uudelleen kirjoitettuja versioita, joissa vammaisia hahmoja esiintyy.

Ensimmäinen saduista on *Iivari - oikea prinssi*, joka on Veli-Jussi Kyllijoen uudelleen kirjoittama H. C. Andersenin sadun Oikea Prinsessa pohjalta. Tarinassa Iivari saapuu kosimaan Prinsessa Ilonaa. Hän kohtaa epäluuloja pienen kokonsa takia, mutta suoriutuu hänelle asetetuista kolmesta tehtävästä nokkeluutensa ja prinsessan avulla. Lopulta hän saa Ilonan omakseen. Toinen tarina, *Oravan uusi koti*, on Velijussi

Kyllijoen uudelleen kirjoittama tarina Jean de la Fontainen sadun Tammi ja osmankäämi pohjalta. Tarinassa puiston korkein kuusi mahtailee vieressä asuvalle käkärämännylle tämän huonommuudesta. Osmo-orava päättää kuitenkin muuttaa odotusten vastaisesti käkärämäntyyn asumaan. Lopulta myrsky kaataa kuusen, ja pikkuinen käkärämänty selviää ehjänä tarjoten pesäpuun oraville. Kolmas tarina on *Maisa ja Musta Mandir*, joka on Anne-Mari Maunumaan ja Anna Simojoen uudelleen kirjoittama SKS:n kansanrunousarkiston sadun Noidan oppipoika pohjalta. Tarinassa Maisa opiskelee Mustantähden noitakoulussa opettajanaan ilkeä noita Mandir. Maisasta tulee kuitenkin noidan mielestä liian taitava ja hän päättää tuhota Maisan. Taistelussa noita Mandir joutuu kuitenkin Maisan nokkeluuden takia nöyrytymään ja lopulta kuolee Maisan loitsujen seurauksena. (Pikku Vipusen opettajan opas 2008.)

Villi veturi on Lasten Keskuksen vuonna 2008 julkaisema kaksiosainen esiopetuksen eheytetty oppimateriaalisarja, joka tarjoaa materiaalia useimpiin esiopetuksen sisältöalueisiin. Sarja sisältää esikoululaisen kuva- ja tehtäväkirjan ja opettajan oppaan. Opettajan opas sisältää kehystarinan tehtävä- ja toimintavihjeineen. (Lasten Keskus 2013.) Kehystarinan aiheena on junamatka, jossa joukko ihmisiä kuljettaa erikoiskuljetusvaunu ELLIä lukuisten paikkakuntien kautta kohti määränpäättä. Junassa asuu sen kuljettaja Pikku Ukko ja tämän vaimo Pikku Akka, jotka ovat tarinassa vammaisia hahmoja, sekä monia muita henkilöitä, joilla jokaisella on oma erityistaito tai -kiinnostuksenkohde. Matkan aikana mukaan liittyy myös uusia hahmoja, joita junan asukkaat auttavat. Lopulta juna pääsee määränpäähän ja erikoiskuljetus saadaan toimitettua perille. (Villi Veturi. Opettajan opas 2008.)

Taulukossa 1 on esitelty tutkimusaineiston vammaiset hahmot. Hahmon nimen ja kirjasarjan lisäksi kuvataan hahmon vammaa ja vammaisuuden syntyä tarinassa.

5.2 Diskurssianalyysi menetelmänä

Tutkimuksen metodina on käytetty diskurssianalyysiä. Tässä tutkimuksessa kielen ajatellaan kertovan jotain olemassa olevasta todellisuudesta, mutta samalla myös rakentavan sitä erityisesti kulttuuristen representaatioiden rakentumisen kautta. Tutkimuksessa ei kielletä tosiasioiden, kuten aistihavaintojen, totuus pohjaa ja vaikutusta tiedonmuodostukseen, mutta korostetaan ihmisen omaa, aktiivista tiedonmuodostusprosessia. Näin tutkimuksen tietokäsitys lähestyy realistista konstruktionismia. (Tynjälä ym. 2005, 22.) Tutkimus nojaa ajatukseen kielestä kulttuuristen representaatioiden rakentavajana ja välittäjänä. Koska tutkimuksen kohteena ovat vammaisuuden kulttuuriset representaatiot, on kieleen kohdistuva tutkimus ja siihen liittyvä metodiikka luonnollinen valinta. Tyypillinen

TAULUKKO 1: Vammaisten hahmojen esittely

Hahmo	Kirjasarja	Vamma	Vammaisuus
Iivari	Pikku Vipunen	Pieni koko	Kuvataan oletettavasti alentavan suoriutumista ja tekevän hahmosta naurettavan
Käkkärämänty	Pikku Vipunen	Epämuodostuma	Kuvataan tekevän elämästä vähemmän hyvää ja hahmosta viallisen
Noita Mandir	Pikku Vipunen	Epämuodostuma	Kuvataan tekevän hahmosta pelottavan ja aiheuttavan onnettomuutta
Vaari	Pikku Vipunen	Käyttää pyörätuolia	Ei kuvata aiheuttavan vammaisuutta
Hirviö	Salainen maa	Suuri koko, karvaisuus, tyhmyys, kömpelyys	Kuvataan tekevän hahmosta pelottavan ja aiheuttavan eristäytymistä, huonoa itsetuntoa ja syrjäytymistä sekä vähentävän osallistumismahdollisuuksia
Pikku Akka	Villi Veturi	Pieni koko	Kuvataan poikkeavaksi
Pikku Ukko	Villi Veturi	Pieni koko	Kuvataan poikkeavaksi

konstruktionismiin yhdistyvä tutkimusmenetelmä on kriittinen diskurssianalyysi (Burr 2003, 18, 24), joka on myös tämän tutkimuksen tutkimusmenetelmä.

Konstruktionismissa ajatellaan, että sekä todellisuus, tieto että arvot ovat alati muuttuvia rakennelmia (Kalli 2005, 10-11; Tynjälä ym. 2005, 22-23). Konstruktionismissa tiedon ei ajatella rakentuvat suoraan aistihavaintojen pohjalta, vaan tiedonmuodostus on yksilön omaa aktiivista käsitysten muokkaamista ja toisaalta sosiaalista toimintaa. Tieto syntyy, kun ihmiset jakavat käsityksiään ja synnyttävät

asiasta jonkinasteisen yksimielisyyden. Kieli on tässä prosessissa keskeisessä roolissa. Omille kokemuksille annetaan merkityksiä vakiintuneiden kielenkäytön tapojen ja käsitteiden kautta. (Burr 2003, 2-4, 7-8; Kalli 2005, 10-11; Tynjälä, Heikkinen & Huttunen 2005, 21; Tynjälä 2004, 25-26.) Tätä merkityksenantoprosessia voidaan kutsua konstruoimiseksi. Kaikki ympärillämme on konstruoitunut jollain tavalla: sanoilla on merkityksensä ja niitä tulkitaan eri tilanteissa ja eri ihmisten välillä eri tavalla. (Jokinen, Juhila ja Suoninen 1993, 9, 18-19.) Koska merkitykset rakentuvat vahvasti ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, ovat ne myös tiiviisti kiinnittyneitä aikaansa ja toisaalta kulttuurisiin jaettuihin käsityksiin, joita ihminen elämänpiirissään kohtaa (Tynjälä 2004, 44, 54).

Diskurssianalyysin kiinnostuksen kohteena on kieli nimeämisen ja luokittelun välineenä, kieleen sisältyvä valta ja kielenkäytön vaikutukset. Diskurssianalyysi ei ole tiukka yksittäinen analyysimenetelmä, vaan väljä teoreettinen viitekehys, joka sallii erilaiset metodologiset lähestymistavat ja jonka avulla samaa tutkimusaihetta voidaan usein lähestyä hyvin monesta näkökulmasta. Yhteistä kaikille diskurssianalyysin sovellustavoille on ajatus kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta ja useiden mahdollisten kielenkäytön tapojen olemassaolosta, kielenkäytön tilanne- ja ympäristösidonnaisuudesta, kielenkäyttäjien tiiviistä suhteesta kieleen ja kielenkäytön seurauksellisuudesta. Kielenkäytön seuraukset ovat välittömien seurausten lisäksi aina myös yhteiskunnallisia ja vaikuttavat suoraan niihin henkilöihin, joita kielenkäyttötavat koskevat. Kielenkäytön analyysillä voidaan pyrkiä selvittämään kielenkäytön tapojen taustalla vaikuttavia vallankäytön muotoja ja ideologioita. (Jokinen ym. 1993, 9-10, 17-18; Rogers ym. 2005, 367; Väliaverron 2003, 25-27.)

Diskurssianalyysissä ei juuri tutkita sitä, onko kielenkäyttäjät luonut luomansa merkitykset tietoisesti tai kuvastaako kielenkäytön tapa henkilön todellista olemusta tai todellisia mielipiteitä. Pyrkimyksenä ei ole tavoittaa absoluuttista todellisuutta tai henkilöiden itsensä todellista mielipidettä. Keskiössä sen sijaan ovat kielenkäytön luomat representaatiot. (Jokinen ym. 1993, 37, 42; Suoninen 1993, 60.) Diskurssianalyysille on tyypillistä tarkastella kieltä jatkuvasti uusiutuvina kokonaisuuksina: käsitteiden merkitykset muuttuvat, kun sosiaalista todellisuutta jäsennetään uudestaan. Käsitteiden ja asioiden ottamista valmiina pyritään välttämään. (Jokinen ym. 1993, 21-22.) Toisaalta diskurssianalyysiin liittyy kiinteästi epäilyksen

ajatus. Kieli ei todellisuudessa kerro vain sitä, mitä suoranaisesti sanotaan, vaan viesti sisältää myös piilotettuja merkityksiä. (Foucault 1998, 42-43.)

Kieleen kohdistuvat tutkimukset ovat lähtökohtaisesti aina kriittisiä (Rogers, Malancharuvil-Berkes, Mosley, Hui & O'Garro 2005, 367). Diskurssianalyysiin liittyy tiiviisti ajatus kielenkäytöstä vallankäyttönä (Burr 2003, 8; Jokinen & Juhila 1993, 75; Rogers ym. 2005, 368-369; Väliverronen 2003, 25). Valta ei ole yksilöllä, vaan se tuotetaan sosiaalisesti. Diskurssianalyysin kiinnostuksen kohteena on, miten erilaiset valtasuhteet syntyvät, miten joku kielen käytön tapa muodostuu vallitsevaksi ja millaiseen asemaan se asettaa kielenkäytön kohteena olevat ihmiset ja kielenkäyttäjät. Koska nämä tavat ja asetelmat eivät koskaan synny tyhjiössä, on tutkijan tärkeää tuntea sitä kulttuurista kontekstia, jossa kielenkäyttö tapahtuu. (Jokinen ym. 1993, 32.) Vallan käsitettä on kehitellyt erityisesti Foucault (Rogers ym. 2005, 368-369; Väliverronen 2003, 25). Foucault'n vaikutus on ollut suuri myös vammaisuuden kulttuuriselle määrittelylle ja vammaisuuden synnyn paikantumiselle kulttuuriin (Thomas 2007, 63).

5.3 Analyysin kulku

Tässä tutkimuksessa hyödynnetään kriittisen diskurssianalyysin viitekehystä. Keskeinen tavoite on selvittää, millaista aineiston vammaiskuvaus on, miten se rakentaa identiteettejä ja funktioita tarinoiden vammaisille hahmoille ja millaisia nämä syntyneet identiteetit ja funktiot ovat. Diskurssianalyysille tyypilliseen tapaan (Foucault 2001, 30-31) tässä tutkimuksessa ei etsitä kirjoittajien tarkoitusperiä tai salaisia motiiveja tekstin takaa, vaan tulkitaan tekstejä sellaisenaan. Tutkimuksen keskeisin analyttinen työkalu on identiteetin käsite. Huomio kohdennetaan myös identiteettien funktioihin. Seuraavassa määritellään nämä käsitteet tämän tutkimuksen näkökulmasta.

Diskurssianalyttinen tutkimus ei ole niinkään kiinnostunut yksilöistä ja heidän todellisesta minuudestaan, vaan sosiaalisissa tilanteissa rakentuvista identiteeteistä. Diskurssi luo kielen käyttäjille ja kielenkäytön kohteille aina jonkin aseman, tietyt ominaisuudet, velvollisuudet ja oikeudet. Kyseessä ei näissä tilanteissa ole henkilön todellinen identiteetti, vaan yleisesti jaettu käsitys siitä, millaisena henkilö kyseisessä kielenkäytön tilanteessa näyttääytyy. Näillä identiteeteillä on luonnollisesti seurauksensa.

Rakentuvat identiteetit eivät ole pysyviä, vaan ihminen saa tietyssä kielenkäyttötilanteessa tietyn identiteetin tai identiteetit, jotka muuttuvat ja vaihtelevat. Identiteetti on siis eräänlainen roolipositio, joka on hetkellinen ja muuttuva. (Jokinen ym. 1993, 37-40.) Vammaisuuteen liittyvässä kielenkäytössä rakennetaan erilaisia identiteettejä kertomuksen henkilöille, tekstin tuottajalle ja sitä vastaanottavalle yleisölle (Fairclough 1992, 64). Näillä luoduilla identiteeteillä on vaikutuksensa. Keskeistä on huomata, että myös kuulijalle syntyy erilaisia identiteettejä (Suoninen 1993, 61). Saatamme esimerkiksi alkaa sääliä kielenkäyttäjää tai kielen käytön kohteena olevaa ihmistä tai ihmisryhmää. Toisaalta toistuvat kuvaukset tietystä ihmisryhmästä, kuten vammaisista ihmisistä, luovat mielikuvia kyseisestä ryhmästä vaikuttaen suoraan kyseisten ihmisten elämään.

Identiteettien syntyyn liittyy myös identiteettien funktionaalisuus. Kielenkäytöllä on aina asioiden kuvaamisen lisäksi vaikutuksensa kielenkäytön kohteeseen. Funktio kuvaa sitä tarkoitusta, joka identiteetin synnyn taustalla on. Funktioita tarkasteltaessa ei analysoida sitä, mitä tarkoituksia kielenkäyttäjällä todellisuudessa on, vaan niitä funktioita, jotka ovat kielenkäyttötilanteesta johtuen mahdollisia tulla tulkituiksi. Tästä syystä funktioiden tietoisesta tai epätietoisesta käytöstä ei tarvitse analyysissä ottaa huomioon. (Jokinen ym. 1993, 41-43.) Tässä tutkimuksessa funktioita tarkastellaan kahdesta näkökulmasta. Vammaisidentiteetin seuraukset kuvaavat vammaisuuden seurauksia hahmolle, jolloin näkökulma lähestyy ideologisten seurausten käsitettä. Tämä käsite tarkoittaa kuvauksen luomia merkityksiä, alistuksia ja arvotuksia laajemmin ja siihen liittyy tiiviisti myös valta. (Jokinen ym. 1993, 43.) Toisaalta tutkimuksessa etsitään myös tekstien vammaisuuden esittämisen funktioita, jotka kuvaavat vammaisuuden kuvaamisen perimmäisiä tarkoituksia tekstissä. Näitä funktioita analysoidaan tiiviisti suhteessa vammaisidentiteettiin ja ne lähestyvätkin diskurssianalyysin perinteistä funktion käsitettä.

Analysoinnin alkuvaiheessa aineistoon valitut tarinan osat jaettiin diskursseihin tarkastelemalla erilaisia yksittäisen vammaisen hahmon esittämisen tapoja. Aineistoesimerkki 1 kuvaa tällaista diskurssia, jossa vammaista hahmoa kuvataan.

Aineistoesimerkki 1

Mistä hän olisi voinut tietää, että lyhyestä varresta huolimatta Iivari oli mitä taitavin ja rohkein ritari. Juuri pienuutensa tähden Iivarin oli ollut pakko harjoitella ahkerasti lapsena, muuten hän olisi jäänyt isompien jalkoihin. (Pikku Vipusen opettajan opas, s.23)

Aineistoesimerkissä 1 kuvataan Iivarin taitavuutta yllättävyyden diskurssin kautta. Diskurssi korostaa ennako-odotuksia, joita Iivariin kohdistuu ja toisaalta näiden ennako-oletusten ylittämistä toiminnassa. Myös yllättävyyden taustoja valotetaan kuvaamalla taustoja taitavuuden kehitykselle.

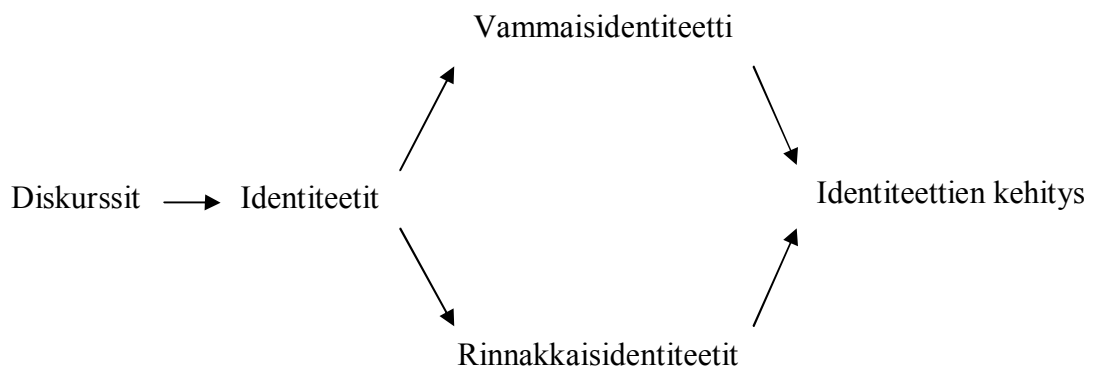
Hyvin pian analyysissä siirryttiin kuitenkin tarkastelemaan identiteettejä. Analyysissä aineistoa käsiteltiin hahmo kerrallaan etsien tekstistä kaikki tiettyä hahmoa kuvaavat tekstikatkelmat. Hahmojen kuvaamisen tavat ja hahmoista luodut kuvaukset koottiin yhteen. Huomio kiinnitettiin ensimmäisenä hahmojen vammaan ja vammaisuuden kuvauksiin. Syntyneitä vammaisidentiteettejä tarkasteltiin vertaillen niitä keskenään ja etsien vammaisidentiteeteille tyypillisiä ja yhteisiä piirteitä. Toisaalta kartoitettiin myös sitä tapaa, jolla vammaisidentiteetit erosivat toisistaan hahmojen välillä. Kiinnostavaksi osoittautui myös sen pohtiminen, mikä on vammaisuuden esittämisen funktio tarinassa. Tämän analyysin pohjalta koottiin esiopetusmateriaalien tyypillisten vammaisidentiteettien kuvaukset.

Vammaisidentiteettien analyysin jälkeen siirryttiin tarkastelemaan hahmojen saamia muita identiteettejä eli vammaisidentiteetin rinnakkaisidentiteettejä. Identiteetin yhteydessä kiinnitettiin huomiota koko hahmokuvaukseen, esimerkiksi 1) identiteetin syntyyn ja häviämiseen, 2) identiteetin muutokseen, kuten voimistumiseen ja heikentymiseen, 3) identiteetin esiintymiseen yhdessä hahmon muiden identiteettien kanssa, 4) identiteetin vaikutuksiin hahmon näkökulmasta sekä 5) muihin hahmosta kerrottuihin asioihin. Myös rinnakkaisidentiteettien analyysissä huomio säilytettiin vammaisuudessa analysoiden näin vammaisidentiteetin saavia hahmoja laajemmin. Analyysissä tutkittiin, mitä muita ominaisuuksia, piirteitä, toimintamalleja, rooleja ja oikeuksia vammaisella hahmolla tarinassa on vammaisuuden lisäksi. Muiden identiteettien suhdetta vammaisidentiteettiin pyrittiin kartoittamaan analysoimalla, mikä oli vammaisidentiteetin asema hahmon identiteettien kirjossa ja kuinka merkittävästi se määrittä hahmoa. Tämän analyysin pohjalta luotiin hahmoja vertaillen ja havaintoja

yhdistellen synteesi esiopetusmateriaalien vammaisten hahmojen identiteettien moninaisuudesta.

Tämän jälkeen analysoitiin hahmojen kokonaiskehitystä tarinan aikana painottaen tässäkin vaiheessa vammaisuutta ja vammaisidentiteetin kehitystä. Myös hahmon muiden ominaisuuksien ja identiteettien analyysia jatkettiin nyt kehityksen näkökulmasta. Kehitystä tarkasteltiin erityisesti vammaisidentiteettiin liittyen ja identiteettien muutosta nimenomaan yhtä aikaa vammaisidentiteetin muutoksen kanssa analysoitiin. Myös muutoksen merkittävyyttä ja vaikutusta hahmon kannalta pohdittiin.

Kuviossa 1 on esitetty analyysin eteneminen.

KUVIO 1: Analyysin eteneminen

5.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen luotettavuuteen liittyy haasteita niin aineistosta, tutkimusmenetelmästä kuin analyysistäkin johtuen. Aineiston valintaan liittyy rajoituksia, jotka vaikuttavat myös tutkimuksen luotettavuuteen. Tutkimuksen keskittyessä esiopetusmateriaalien vammaiskuvaukseen päädyttiin lopullisena tutkimusaineistona käyttämään esiopetusmateriaalien tarinoissa esiintyvien vammaisten hahmojen kuvauksia. Tämä rajoitus luonnollisesti sisältää mahdollisuuden materiaalien sisältämien kuvausten vääristymisestä tai kaventumisesta. Aineiston valintaprosessi oli kuitenkin hyvin

tiedostettu ja aineistoon valittiin alun perin kaikki saatavilla oleva esiopetusmateriaali, josta valinta tehtiin. Näin pyrittiin minimoimaan mahdollisuus sille, että jotkut kuvaustavat ja merkitykset jäisivät tutkimusaineiston ulkopuolelle. Toinen aineiston rajaukseen ja luotettavuuteen liittyvä tekijä on aineistoon sovellettu vammaisuuden määrittely, jonka pohjalta vammaiset hahmot etsittiin aineistosta. Myös tämä rajausvaihe aloitettiin laajasta aineistosta, kaikista esiopetusmateriaalien henkilöhahmoista, ja tätä suurta aineistomäärää rajattiin kerros kerrokselta kohti pelkkiä vammaisuuden kuvauksia. Näin pyrittiin jälleen varmistamaan kaikkien vammaisten hahmojen päätyminen mukaan aineistoon.

Esiopetusmateriaalien rajaaminen ainoastaan julkaistuun aineistoon vaikuttaa luonnollisesti myös tulosten kattavuuteen, kun puhutaan esiopetusmateriaalien vammaiskuvauksesta. On lähes varmaa, että aineistosta huolellisesta aineistonkeruusta huolimatta puuttui useita sellaisia materiaaleja, joita todellisuudessa käytetään esiopetuksessa. Tämä johtuu kahdesta tekijästä. Ensinnäkin on todennäköistä, että joissain esiopetusryhmissä käytetään vanhoja materiaalisarjoja, joista ei enää oteta lisäpainoksia eikä niitä siksi ole saatavana kustantajilta. Toisaalta esiopetuksessa käytetään myös muuta kuin painettua aineistoa, esimerkiksi opettajien itse laatimaa tai muuta julkaisematonta materiaalia. Materiaalien käyttöä ei kuitenkaan koettu tarpeelliseksi kartoittaa esimerkiksi kyselyllä esiopetusmateriaalien käytöstä. Luonnollisesti olisi ollut hyvin mielenkiintoista tutkia esimerkiksi opettajien itse laatimissa materiaaleissa esiintyviä vammaisuuden representaatioita, mutta tutkimuskentän järkevän rajaamisen kannalta se olisi ollut mahdotonta. Näin ollen tutkimuksessa päätettiin keskittyä rajattuun tutkimuskenttään, jonka perusteellinen kartoittaminen katsottiin mahdolliseksi. Laajemman tutkimusaineiston ja epävirallisen esiopetusmateriaalin ottaminen mukaan tutkimukseen olisi tehnyt tässä tutkimuksessa suoritettun kaltaisen perusteellisen analyysin mahdottomaksi.

Diskurssianalyysi asettaa tutkimusmenetelmänä omat haasteensa tutkimuksen luotettavuudelle. Ensinnäkin diskurssianalyytisessä tutkimuksessa ei ole tarpeen eikä mahdollistakaan rajata tarkasti tutkimuskysymyksiä, sillä ne saattavat aineistosta johtuen joka tapauksessa muuttua huomattavasti matkan varrella (Jokinen & Juhila 1993, 80). Näin tapahtui myös tässä tutkimuksessa. Kuitenkin tutkimuskysymysten muuttuminen ja muuttaminen lisää tulosten merkittävyyttä, kun valitusta aineistosta

saatiin tehtyä juuri sellainen analyysi juuri sellaisilla analyysimenetelmillä kuin kyseinen aineisto vaati. Koska aineiston analyysi oli aineistolähtöistä, saatiin tutkimuskysymyksiä rohkeasti muokkaamalla aineistosta esiin nekin merkitykset, joita ei alun perin osattu sieltä odottaa edes löytyvän.

Tutkimusmenetelmän soveltamisessa on tehty valintoja myös metodin muokkaamisen suhteen. Funktion käsitettä ei tässä tutkimuksessa ole käsitetty täysin samalla tavalla kuin perinteisesti menetelmäkirjallisuudessa. Diskurssianalyysin käsitteiden ja metodin kehittäminen edelleen on kuitenkin toivottavaa ja pakollistakin (Jokinen ym. 1993, 231-232). Funktio-käsitteen muokattu käyttö ja sen tuominen lähemmäs ideologisten seurausten käsitettä auttoi kuitenkin tässä tutkimuksessa saavuttamaan aineistosta sellaisia merkityksiä, jotka funktion käsitteen perinteisesti ymmärtäen olisi menetetty. Näin ollen tämä uudelleenmäärittely tukee sekä tutkimustulosten laatua että luotettavuutta.

Analyysissä tutkijan vaikutus tulee laadullisessa ja diskurssianalyttisessä tutkimuksessa keskeisimmin esille. Tutkija ohjaa omilla valinnoillaan, tulkinnoillaan ja merkityksenannoillaan koko tutkimuksen ja analyysin suuntaa. Tämä sisältää aina mahdollisuuden virheellisiin tulkintoihin sekä merkitysten yli- tai alitulkittamiseen. Kuitenkin aineiston huolellisella ja pitkäjänteisellä analyysillä sekä aineiston tarkastelemisella useista näkökulmista voidaan vähentää tämän virhemahdollisuuden vaikutusta. Diskurssianalyttisten menetelmien ja aineiston analyysitavan perusteleminen on usein hankalaa, sillä jokainen aineisto vaatii omanlaisensa ja hyvin aineistosta lähtevän analyysitavan. Keskeistä on raportoida analyysin vaiheita ja perustella näin tekemiään analyyttisiä ratkaisuja. (Jokinen ym. 1993, 13; Suoninen 1993, 54.) Tähän kattavaan raportointiin on pyritty tässä tutkimuksessa esittelemällä sekä analyysi että tulokset laajasti ja yksityiskohtaisesti.

Tutkimuksen eettiset haasteet liittyvät erityisesti vammaisiin ihmisiin. Vaikka tutkimuksen tavoitteena on nimenomaan tehdä näkyväksi vammaisiin ihmisiin liittyviä kulttuurisia representaatioita, on myös tutkijalla itsellään vastuu niistä representaatioista, joita tehty tutkimus luo ja mahdollistaa (Jokinen ym. 1993, 45). Tutkimuksen kielen käytön tapojen valitseminen ja ennen kaikkea tiedostaminen on tutkimuksen eettisyyden kannalta keskeistä erityisesti silloin, kun tutkitaan kieltä ja marginaalisia ihmisryhmiä kuten vammaisia. Tämä korostuu erityisesti tutkimuksen

raportointivaiheessa, jossa tutkimuksen toteutus ja tulokset muutetaan kirjalliseen muotoon. Vallitsevien kielenkäytön tapojen ulkopuolelle ei voida kuitenkaan täysin koskaan päästä. Toisaalta on paitsi käytännöllistä myös välttämätöntä käyttää sellaista kieltä ja sellaisia vakiintuneita termejä, jotka ymmärretään. (Jokinen ym. 1993, 23-24.)

Tässä tutkimuksessa käytetään käsitteitä *vamma*, *vammaisuus* ja *vammainen hahmo* osittain käytännöllisyyden ja vakiintuneiden ilmaisutapojen vuoksi. Nämä ilmaukset olisi voitu korvata esimerkiksi ilmauksilla henkilön toimintaa rajoittava ominaisuus, toimintarajoitteesta johtuva toimintakyvyn heikkeneminen ja henkilö, jolla on toimintaa rajoittava ominaisuus. Tämä ei olisi kuitenkaan ollut järkevää eikä käytännöllistä. Tutkimuksessa käytettävien käsitteiden valitsemista ei kuitenkaan saa eettisesti kestäväksi ainoastaan vetoamalla käytännöllisyyteen. Näin on erityisesti tässä tutkimuksessa, jossa yksi aineiston kokoamisen peruste on henkilöhahmojen luokittelu vammaisiksi ja vammattomiksi. Tässä tutkimuksessa esimerkiksi vahvistetaan käsitystä pienestä koosta vammaisuutta tuottavana ominaisuutena, mutta toisaalta heikennetään vastaavaa käsitystä henkilöistä, joilla on oppimisvaikeuksia. Tämä vaikutus syntyy siitä, ketä aineiston vammaisiin hahmoihin luettiin mukaan.

Tutkija vaikuttaa myös tutkimuksen eettisyyteen hänen toimiessaan tutkimuksen keskeisenä analyysivälineenä. Tutkijan on hyvin vaikeaa päästä irti omien käsitystensä, kokemustensa ja taustansa vaikutuksista analyysia tehdessään erityisesti diskurssianalyttisessä tutkimuksessa, jossa koko analyysi perustuu kulttuurisesti jaetuille käsityksille vammaisuudesta. Omat käsitykseni vammaisuudesta nojaavat vahvasti sekä varhaiserityispedagogisen koulutuksen että työkokemuksen muokkaamiin mielikuviin. Käsityksissäni, kokemuksissani ja taustassani korostuu näin ollen ammatillisuus esimerkiksi henkilökohtaisen kokemuksen sijaan. Toisaalta esimerkiksi esiopetustyön ja materiaalien käytön tuntemus on myös avuksi tutkimuksen teossa, sillä se mahdollistaa materiaalien synnyn taustalla vaikuttavan kulttuurin ja toimintaympäristön tuntemuksen. Mikäli tutkija ei lainkaan tunne sitä kulttuuriympäristöä ja käsityksiä, joita hän tutkii, ei analysointikaan ole yhtä menestyksekkästä kuin kulttuurin tuntevan analyysi vastaavasta aiheesta. Tasapainon löytäminen omien käsitysten analyysia kaventavan ja sitä helpottavan vaikutuksen välillä vaatii tiedostavaa, avointa ja rehellistä analyysin esittelyä. Keskeistä on, että tutkija ymmärtää vaikuttavansa aina analyysiin jollain tavalla.

6 TULOKSET

Ensimmäisessä alaluvussa esittelen hahmojen tarinoissa saamat vammaisidentiteetit ja vertailen niitä toisiinsa. Toisessa alaluvussa esittelen vammaisten hahmojen tarinoissa saamia rinnakkaisidentiteettejä ja vertailen identiteettien moninaisuutta suhteessa vammaisidentiteettiin. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen vammaisten hahmojen identiteettien kehitystä. Neljännessä alaluvussa tuon analyysin kolme tasoa yhteen ja teen yhteenvetoa tuloksista.

Hahmoista käytetään tulosluvun tekstissä tarinoiden mukaisia nimityksiä Iivari, kakkärämänty, noita Mandir, vaari, Hirviö, Pikku Akka ja Pikku Ukko. Tulososan taulukoissa käytetään kuitenkin yksinkertaisuuden vuoksi nimien lyhennyksiä Iivari, Mänty, Noita, Vaari, Hirviö, Akka ja Ukko.

6.1 Hahmojen vammaisidentiteetti tarinoissa

Hahmojen tarinoissa saamat vammaisidentiteetit muodostuvat hyvin samankaltaisista lähtökohdista kaikissa esiopetusmateriaaleissa. Jokaisella analysoidulla vammaisella hahmolla on selkeä vammaisuutta synnyttävä ominaisuus tai useita ominaisuuksia. Tällainen ominaisuus on tarinoissa poikkeuksetta poikkeava fyysinen piirre. Tyypillisin tällainen ominaisuus on poikkeava fyysinen koko, joka asettaa toiminnalle rajoituksia tai jonka joku tarinassa määrittelee poikkeavaksi. Vammaisuus tuodaan tyypillisesti tarinassa esille hyvin selkeästi, kuten seuraavista kahdesta aineistoesimerkistä ilmenee.

Aineistoesimerkki 2

*Kuningas kiiruhti avaamaan portit. Mutta niiden toisella puolella seisojia mitättömän pieni poikainen, että kuningas purskahti nauruun.
(Iivari, Pikku Vipusen opettajan opas, s.2)*

Aineistoesimerkki 3

- *Se on niin suuri, sanoi Teppo Koirus.*
- *Miksi pitää pelätä, jos joku on suuri? kysyi Kisu Pikkukuu.*
- *Se on niin karvainen, sanoi lehmä.*
- *Miksi pitää pelätä, jos joku on karvainen? kysyi Kisu Pikkukuu.*
- *Katsoisit vain omia karvojasi.*
- *Mutta se on niin tyhmä, sanoi possu Viktor Pesonen.*
- *Mistä tiedät? kysyi Kisu Pikkukuu.*
- *Se on kömpelö, sanoi lamma Leppänen. (Hirviö, Salainen maa. Sadut, s.68)*

Aineistoesimerkissä 2 vammaisuutta kuvaillaan kuninkaan suhtautumisessa Iivarin pieneen kokoon. Poikaa ei kuvata ainoastaan pienenä vaan kuvaukseen liitetään adjektiivin attribuutti *mitättömän*. Pienuutta korostaa myös kuninkaan reaktio: nauruun purskahtaminen. Esimerkissä 3 vammaisuutta kuvaillaan korostamalla Hirviön ominaisuuksia niiden muissa hahmoissa herättämän pelon kautta. Suuruus, karvaisuus, tyhmyys ja kömpelyys esitetään pelottavina asioina ja vammaisuus saa näin ollen pelottavan ulottuvuuden. Vammaisuutta aiheuttavia ominaisuuksia korostetaan useassa kohdassa *niin*-sanalla (esim. *Niin tyhmä*), joka lisää ominaisuuden vaikutusta.

Aineiston ainoa poikkeus vammaisuuden selkeän esittämisen tavasta on vaarin tarina. Vaikka vaaria kuvataan sekä tarinan tekstissä että kuvituksessa, vain kuvitus rakentaa vammaisuutta. Vaari esitetään kuvituksessa pyörätuolissa istuvana. Koska tekstissä tälle ominaisuudelle ei luoda minkäänlaisia merkityksiä, syntyy vammaisuus (jos syntyy) ainoastaan lukijan mielessä.

Vammaisidentiteetin synty tarinoissa vaihtelee ja se syntyy joko hahmon itsensä, muiden hahmojen, kerronnan tai näiden yhdistelmän määrittelemänä. Tyypillisintä on, että vammaisidentiteetin saava hahmo ei itse anna merkityksiä omalle vammaisuudelleen, vaan sitä määritellään ainoastaan kerronnassa tai muiden hahmojen kautta. Tällainen vammaisuuden määrittely on Iivarin, noita Mandirin, vaarin, Pikku Akan ja Pikku Ukon tarinoissa. Seuraavassa Pikku Akan kuvauksessa vammaisuuden määrittäminen tehdään ulkoapäin, mutta toisaalta esimerkissä esiintyy myös vammaisidentiteettiin liittyvää kiistämistä.

Aineistoesimerkki 4

Kun Mittaaja Malla oli mitannut Pikku Akan mittanauhalla, Akka oli tokaissut:

– Mittanauhat ovat tarpeettomia! Minä olen pieni ja sillä siisti!

Malla oli kuitenkin väittänyt vastaan:

– Mittanauha on hyvinkin tarpeellinen. Täytyyhän meidän tietää, miten pieni on pieni.

(Pikku Akka, Villi Veturi. Opettajan opas, s.24)

Aineistoesimerkissä 4 vammaisuus syntyy toisen hahmon määrittelemänä. Mittaaja Malla luo vammaisuutta mittaamisen lisäksi korostamalla sen määrittelemisen tärkeyttä: *täytyyhän meidän tietää, miten pieni on pieni*. Hahmojen vertaileminen tätä kautta luo vammaisuutta. Pikku Akka ei sen sijaan itse pidä määrittelyä tarpeellisena, vaan pitää omaa ominaisuuttaan, pienuuttaan, luonnollisena asiana, jota ei tarvitse määritellä muulla tavalla.

Kahdessa tarinassa vammaisen hahmo itse korostaa omaa vammaisuuttaan luoden näin osaltaan itselleen vammaisidentiteettiä. Näiden tarinoiden hahmot ovat käkärämänty ja Hirviö. Seuraavassa esimerkissä käkärämänty vastaa oravalle, joka etsii itselleen kotipuuta.

Aineistoesimerkki 5

– Voit muuttaa vaikka heti, se (käkärämänty) ehdotti. Sitten se tuli ajatelleeksi kuusta:

– Mutta jos haluat ihailta maisemia, silloin varmasti löydät tuon kallion laella kasvavasta kuusesta sopivamman asunnon.

(Käkärämänty, Pikku Vipusen opettajan opas, s.47)

Aineistoesimerkissä 5 hahmo luo vammaisuutta vertailulla toiseen hahmoon, kuuseen, jonka ominaisuuksia pitää yleisesti toivotumpina. *Mutta jos haluat ihailta maisemia – ja löydät sopivamman asunnon* - ilmaukset korostavat vertailua niihin parempiin ominaisuuksiin ja mahdollisuuksiin, joita ei-vammaisella hahmolla tarinassa on verrattuna vammaiseen.

Vammaisuuden aiheuttajat, vammaisidentiteetin synty ja seuraukset hahmolle on esitetty taulukossa 2.

Vammaisuuden esittämisen funktiot tarinoissa vaihtelevat. Tyypillisin vammaisuuden funktio on vammaisuuden arkipäiväistäminen, joka tulee esiin kolmella hahmolla: vaarilla, Pikku Akalla ja Pikku Ukolla. Muut funktiot ovat yksittäisiä: sankaruuden korostaminen Iivarilla, hyvyyden korostaminen käkärämännöllä,

TAULUKKO 2: Vammaisuuden aiheuttaja, vammaisidentiteetin synty ja sen seuraukset hahmolle

Hahmo	Vammaisuuden aiheuttaja	Vammaisidentiteetin synty	Vammaisidentiteetin seuraukset
Iivari	Pieni fyysinen koko	Tarinan toinen hahmo luo vammaisuutta. Hahmo itse ei koe vammaisuutta.	Hahmo joutuu naurunalaiseksi, vaikuttaa epäuskottavalta, epäpätevältä, epäonnistujalta, poikkeavalta ja toisaalta poikkeuksellisen taitavalta ja sitkeältä.
Mänty	Epämuodostunut ulkomuoto, pieni fyysinen koko	Useat tarinan hahmot luovat vammaisuutta, erityisesti hahmo itse.	Hahmo vaikuttaa vähempiarvoiselta, onnettomalta, poikkeavalta ja toisaalta poikkeavan ystävälliseltä.
Noita	Epämuodostunut ulkomuoto	Vammaisuus syntyy kerronnassa. Hahmo ei koe vammaisuutta.	Hahmoa pelätään, hän vaikuttaa mahtavalta ja toisaalta onnettomalta ja poikkeavalta.
Vaari	Fyysisen toimintakyvyn rajoite	Esitetään kuvassa, vaatii lukijan tulkintaa.	Ei seurauksia tarinassa.
Hirviö	Suuri fyysinen koko, ei-toivottu ulkonäkö, älyllisen toimintakyvyn rajoite	Kaikki tarinan hahmot luovat identiteettiä. Hahmo itse korostaa vammaisuuttaan.	Hahmoa pelätään, häntä käytetään välineenä ja hänet jätetään ulkopuoliseksi. Hahmo on onneton, vaikuttaa poikkeavalta ja joutuu naurunalaiseksi.
Akka	Pieni fyysinen koko	Toinen hahmo ja kerronta luovat vammaisuutta. Hahmo kiistää vammaisuutensa.	Hahmoon kohdistetaan toimenpiteitä. Hahmo vaikuttaa poikkeavalta ja samalla silti hyväksyttävältä.
Ukko	Pieni fyysinen koko	Vammaisuus syntyy kerronnassa. Hahmo ei koe vammaisuutta.	Hahmo vaikuttaa poikkeavalta ja samalla silti hyväksyttävältä.

pahuuden korostaminen noita Mandirilla ja tarinan toisen hahmon hyvyyden korostaminen Hirviöllä.

Vammaisuuden arkipäiväistäminen rakentuu tarinoissa neutraalin suhtautumisen ja vamman sivuuttamisen kautta. Vammaisuus on läsnä luonnollisena osana tarinaa ja elämää, eikä vammaisuutta alleviivata. Keskeistä näissä kuvauksissa on, että vammaan suhtautumista kuvataan neutraaliksi. Toisaalta erityisesti vaarin tarinassa korostuu se, että vammalle ei anneta minkäänlaisia merkityksiä, jolloin se näyttäytyy hyvin luonnollisena ja hyväksyttävänä asiana. Seuraava esimerkki kuvaa vammaisuuden arkipäiväisyyttä Pikku Akan ja Pikku Ukon tilanteessa.

Aineistoesimerkki 6

Pitkään aikaan kukaan ei ole kutsunut Ukkoa ja Akkaa omilla nimillään. Se johtuu siitä, että kauan, kauan sitten eräs asemamies oli alkanut kutsua heitä Pikku Akaksi ja Ukoksi. Kooltaan Aino ja Valto ovat pieniä, mutta nimiä ei annettu kiusaamismielessä. Asemamiehen mielestä nimet vain sattuiivat sopimaan heille tavattoman hyvin. Ja niinhän se olikin, kaikki tiesivät keistä puhutaan, kun kuulivat nimet Pikku Akka ja Pikku Ukko. (Pikku Akka ja Pikku Ukko, Villi Veturi. Opettajan opas, s. 6)

Aineistoesimerkissä 6 vammaisuutta arkipäiväistetään. Pikku Akan ja Pikku Ukon pienuus on luonnollista ja he ovat aina olleet sellaisia. Toisaalta korostetaan vielä erikseen, että vaikka hahmot on nimetty suoraan vamman mukaan, nimeämisen taustalla ei ole kiusaaminen, vaan luonnollinen tosiasia, jossa ei ole mitään ihmeellistä. Vammaisuuteen ei suhtauduta ylikorrektisti, vaan vammaa voidaan käyttää nimeämisperusteena sen ollessa käytännöllistä. Suhtautuminen hahmojen vammaisuuteen näyttäytyy hyvin mutkattomana. Toisaalta aineistoesimerkissä annetaan vahvasti ymmärtää, että yleisesti tällainen nimeäminen ei olisi hyväksyttävää ja saattaisi vaikuttaa kiusaamiselta. Näin tullaan samalla kuvanneeksi myös vallitsevia vammaisuuteen liittyviä arvoja ja korrektiuden vaatimusta vammaisuudesta puhuttaessa.

Sankaruuden rakentuminen muodostuu Iivarin tarinassa vammaisuuden funktioksi, kun häntä kuvataan suoriutumassa hänelle asetetuista tehtävistä. Seuraava esimerkki kuvaa Iivarin sankaruuden rakentumisesta vammaisuuden vaikutuksesta.

Aineistoesimerkki 7

*Mistä hän olisi voinut tietää, että lyhyestä varresta huolimatta Iivari oli mitä taitavin ja rohkein ritari. Juuri pienuutensa tähden Iivarin oli ollut pakko harjoitella ahkerasti lapsena, muuten hän olisi jäänyt isompien jalkoihin.
(Iivari, Pikku Vipusen opettajan opas, s.23)*

Aineistoesimerkissä 7 vammaisuutta kuvaillaan hahmon muita ominaisuuksia ja tekoja korostavasti. Hahmo on taitava ja rohkea *lyhyestä varresta huolimatta*, mikä antaa kuvan, että hahmo on saavuttanut todellisuudessa jotain vaativampaa kuin muut. Toisaalta kuvataan, että *juuri pienuutensa tähden* hahmo on harjoitellut paljon päästäkseen samaan lopputulokseen kuin muut. Nämä ilmaisut korostavat hahmon sankaruutta ja häneen kohdistuneiden odotusten ylittämistä.

Sankaruuden rakentamisen tapaan myös hyvyden korostaminen vammaisuuden funktiona rakentuu vahvasti hahmon toiminnan kuvauksen kautta. Seuraavassa esimerkissä kakkärämännyn vammaisuuden funktio, hyvyden korostaminen, rakentuu hahmon rauhallista reagointitapaa kuvaamalla.

Aineistoesimerkki 8

Puiston pisin kuusi seisoi komeana korkealla kalliolla.---
– *Mikä näkymä! kuusi huudahti kallion kupeessa kasvavalle kakkärämännylle. ---*
Kakkärämänty ei välittänyt kuusen mahtailusta.
– *On täälläkin ihan mielenkiintoiset näkymät, se huusi kuuselle takaisin. ---*
– *Jotkut joutuvat tyytymään vähään! kuusi hymähti kopeana ja ojenteli oksiaan, jotta pikkuisen oravan olisi helpompi kiivetä. Kakkärämänty ei nytkään hermostunut. Se tutki kiinnostuneena, kuinka vähän kauempana pikkuinen poikaorava katsoi etsivästi ympärilleen. (Kakkärämänty, Pikku Vipusen opettajan opas, s.47)*

Aineistoesimerkissä 8 tarinan toinen hahmo, kuusi, tuo jatkuvasti esiin kakkärämännyn tilanteen huonoja puolia ja joka kerta hahmo suhtautuu asiaan neutraalisti ja ystävällisesti. Hahmo *ei välitä mahtailusta* ja *ei nytkään hermostunut*, mikä korostaa hänen hyvyttään. Hermostumisen kieltäminen negatiivilla *ei* antaa myös ymmärtää, että aihetta hermostumiseen ja mahtailusta välittämiseen olisi. Erityisesti ilmaus *ei nytkään* antaa kuvan poikkeuksellisesta pitkämielisyydestä.

Hyvyden korostamisen lisäksi myös pahuutta voidaan korostaa kuvaamalla hahmon vammaisuutta. Noita Mandirin pahuus korostuu fyysisen vamman kuvauksen kautta, ja tämä tulee esiin seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 9

*Koulussa oli 99 oppilasta ja opettajana mahtava noita Mandir, jonka hartioilla liehui musta viitta. Siksi häntä sanottiin Mustaksi Mandiriksi. Noidalla oli neljä silmää, ja niistä jokaisen edessä keikkui suurennuslasi, ja kun hän katsoi jotakuta, hän näki tämän ajatukset. (---) Kun noita oli poissa, hän jäädytti oppilaansa jääpuikoiksi, (---) Joka kolmas vuosi noita päästi osan oppilaista kotiin, mutta taitavimpia hän ei halunnut päästää. Niinpä Musta Mandir noitui kaikki oppilaat huonekaluiksi, kun lähtöpäivä koitti. Isien ja äitien piti arvata, kuka oli kukin.
(Noita Mandir, Pikku Vipusen opettajan opas, s.71)*

Aineistoesimerkissä 9 pahuuden kuvausta rakennetaan käyttämällä väriä (musta), vammaisuutta (nelisilmäisyys) ja yliluonnollisia kykyjä (noituminen) pahuuden perusteina. Käsitys noidan pahuudesta syntyy todellisuudessa vasta aineistoesimerkin keskivaiheilla, kun noita *jäädytti oppilaansa jääpuikoiksi ja noitui kaikki oppilaat huonekaluiksi*. Kuitenkin aiempi kuvaus noidasta, jolla *oli neljä silmää* korostaa tätä pahuuden vaikutelmaa.

Hahmon omien ominaisuuksien lisäksi myös toisten hahmojen ominaisuuksia voidaan korostaa vammaisuuden funktiona. Hirviön vammaisuuden funktio on tarinan päähenkilön Kisu Pikkukuun hyvyuden korostaminen. Tätä toisen hahmon ominaisuuden korostamista kuvataan esimerkissä 10.

Aineistoesimerkki 10

Kirkaassa kuunvalossa Kisu Pikkukuu näki Hirviön. Se huojutteli itseään sillalla ja ulvoi. ”Mikähän sitä vaivaa?” mietti Kisu Pikkukuu ja päätti lähteä katsomaan lähempää, miltä hirviö näytti.

Mitä pidemmälle Kisu pääsi, sitä enemmän häntä vapisutti. Hänen viiksensä vapisivat, hänen häntänsä väpätti ja hänen taskunsa alkoivat täristä. Mutta Hirviön ulina kuulosti niin avuttomalta ja yksinäiseltä, että Pikkukuu voitti pelkonsa ja oli pian sillan luona.

*Hirviö oli valtavan suuri. Se seisoi hartiat lysisssä, huojui ja ulisi kohti kuuta. Kisu Pikkukuu yritti nähdä sen kasvot, mutta ei nähnyt niin ylös. Hän naukaisi kuuluvasti.
(Hirviö, Salainen maa. Sadut, s. 47)*

Aineistoesimerkissä 10 Kisu Pikkukuu pelkää *valtavan suurta Hirviötä*, mutta siitä huolimatta hän lähestyy rohkeasti tätä, koska tämä *kuulosti niin avuttomalta ja yksinäiseltä*. Vastakkainasettelu hirveän Hirviön ja epäitsekästä auttamaan tulevan pienen kissan välillä korostaa Kisu Pikkukuun hyvyttä ja teon rohkeutta. Ilman

Hirviön suuruutta, hirveyttä ja pelottavuutta Kisu Pikkukuun teko ei vaikuttaisi läheskään yhtä hyveelliseltä.

Taulukossa 3 on esitetty vammaisuuden esittämisen funktiot.

Vammaisen hahmon asemat tarinoissa vaihtelevat hahmojen välillä. Vammaiset hahmot ovat tarinoissa joko hyvin keskeisessä roolissa tai vaihtoehtoisesti sivuhenkilönä. Kolmessa tarinassa vammaisen hahmo on tarinan päähenkilö ja tarinan keskeinen tarkoitus on kertoa nimenomaan kyseisestä hahmosta. Näitä hahmoja ovat Iivari, kääkkärämänty ja noita Mandir. Kaksi muuta hahmoa, Pikku Akka ja Pikku Ukk, ovat tarinassa merkittävässä roolissa, mutta eivät päähenkilönä. Vammaisen hahmo on tarinoissa näin ollen harvoin sivuhenkilönä. Tällöin hahmon tehtävä tarinassa on vain tukea päähenkilöä jollain tavalla kerronnallisesti. Näitä hahmoja aineistossa on kaksi, vaari ja Hirviö, joista vaari vierailee tarinassa vain muutaman lauseen ja kuvan verran ja Hirviö vastaavasti on koko tarinan ajan mukana tapahtumissa pysytellen sivuroolissa.

Tyypillinen vammaisidentiteetti sisältää edellä esitettyjen tulosten pohjalta seuraavat ominaisuudet yksittäisin poikkeuksin:

- 1) Hahmo on tarinan ainoa vammaisen hahmo.
- 2) Hahmo on fyysisesti vammaisen.
- 3) Vammaisidentiteetti syntyy tarinoissa yleisimmin muiden kuin hahmon itsensä määrittelemänä.
- 4) Vammaisuudesta seuraa hahmolle pääosin negatiivisia asioita, joista tyypillisin on poikkeavalta vaikuttaminen. Toisaalta vammaisuus voi myös korostaa hahmon hyviä ominaisuuksia.
- 5) Vammaisuuden esittämisen funktio on tyypillisimmillään vammaisuuden arkipäiväistäminen. Myös muita ominaisuuksia korostavat funktiot ovat tyypillisiä.
- 6) Hahmo on yleensä tarinassa hyvin keskeisessä roolissa.

TAULUKKO 3: Vammaisuuden esittämisen funktiot ja funktion luomisen keinot

Hahmo	Funktio	Funktion luomisen keinot
Iivari	Sankaruuden rakentaminen	Korostetaan, miten hahmo vammasta huolimatta voittaa kohtaamansa haasteet.
Mänty	Hyvyyden korostaminen	Korostetaan, miten hahmo vammasta huolimatta käyttäytyy ystävällisesti kaikissa tilanteissa.
Noita	Pahuuden korostaminen	Kuvaillaan vammaa, kun perustellaan hahmon pahuutta.
Vaari	Vammaisuuden arkipäiväistäminen	Vammaa ei selitetä eikä se vaikuta hahmon toimintaan, se vain on osa tarinaa.
Hirviö	Toisen hahmon hyvyyden korostaminen	Korostetaan, miten tarinan toinen hahmo vammasta ja siitä johtuvasta pelottavuudesta huolimatta tekee hyviä asioita vammaiselle hahmolle.
Akka	Vammaisuuden arkipäiväistäminen	Alussa korostetaan, miten neutraalisti tarinan muut hahmot suhtautuvat hahmon vammaisuuteen. Tämän jälkeen vammaisuuteen ei enää palata.
Ukko	Vammaisuuden arkipäiväistäminen	Alussa korostetaan, miten neutraalisti tarinan muut hahmot suhtautuvat hahmon vammaisuuteen. Tämän jälkeen vammaisuuteen ei enää palata.

6.2 Vammaisidentiteetin rinnakkaisidentiteetit

Vammaisten hahmojen tarinoissa saamat rinnakkaisidentiteetit vaihtelevat. Kaikki hahmot saavat tarinassa vammaisidentiteetin lisäksi osallinen-, vuorovaikuttaja-, suoriutuja- ja persoona-identiteetit. Osallinen-identiteetti kuvaa hahmon läheisyyttä ja etäisyyttä toisista hahmoista tuntemattomuuden, ystävyyden, kumppanuuden ja parisuhteen kautta. Vammaisuus ja tuntemattomuus liittyvät usein toisiinsa ja toisaalta ystävyys ja parisuhde tulevat tarinoissa hahmoille mahdollisiksi vain silloin, kun vamman merkitys on pienempi. Seuraavassa aineistoesimerkissä kuvataan Hirviölle syntyvää osallinen-identiteettiä etäisyyden kautta.

Aineistoesimerkki 11

- *Kaikki pelkäävät minua, valitti Hirviö ja pyyhki naurunkyöneleitä silmistään.*
- *Minulla ei ole ainuttakaan ystävää. (Hirviö, Salainen maa. Sadut, s.48)*

Aineistoesimerkissä 11 osallisuutta kuvataan sen puuttumisen kautta. Hirviö kuvaa, miten hänellä *ei ole ainuttakaan ystävää*. Syyksi tälle ulkopuolisuudelle hahmo ymmärtää oman vammaisuutensa: *kaikki pelkäävät minua*. Tilanteen kurjuutta korostavat sanavalinnat *ainuttakaan* ja *kaikki*, jotka kuvaavat Hirviön täydellistä yksinäisyyttä.

Vuorovaikuttaja-identiteetti kuvaa hahmoja näiden käyttäytymisen kautta. Ystävällisyys, kärsivällisyys, toisista huolehtiminen ja toisaalta alistava tai uhkaava käytös ovat tyypillisiä teemoja tälle identiteetille. Näillä hahmojen ominaisuuksilla korostetaan tyypillisesti vammaista hahmoa joko hyvänä tai pahana, ja vammaisuus liittyy usein tiiviisti tähän esittämistapaan. Aineistoesimerkissä 12 kuvataan Pikku Ukon ystävällistä suhtautumista hänen yllättävässä tilanteessa tapaamaansa uutta ystävää kohtaan.

Aineistoesimerkki 12

Pikku Ukko palasi autolleen, jonka ympärillä parveili edelleen uteliaita. Hän kurkisti autoon ja siellähän Onni istui. Hän oli löytänyt Ukon eväät ja rouskutti nyt tyytyväisenä omenaa. Ukko kipusi Onnin viereen takapenkille.

– Hei, sano Onni. – ethän pahastu, vaikka syönkin eväsi?

– En toki, Pikku Ukko vastasi. – Hyvä, että tulevat syödyksi.

(Pikku Ukko, Villi Veturi. Opettajan opas, s. 33)

Aineistoesimerkissä 12 Pikku Ukolle rakennetaan vuorovaikuttaja-identiteettiä äärimmäisen ystävällisyyden kautta. Ukon reaktiota kuvataan tilanteessa, jossa hänen eväänsä on syöty. Toinen hahmo korostaa vielä tilannetta ikään kuin luoden odotuksen vastakkaisen reaktion mahdollisuudesta kysymällä *ethän pahastu, vaikka syönkin eväsi?*. Tämän jälkeen Ukon vastaus *Hyvä, että tulevat syödyksi* korostaa poikkeuksellisen ystävällistä suhtautumista yllättävässä tilanteessa.

Suoriutuja-identiteettiä rakennetaan tekstissä kuvaamalla hahmon aktiivista fyysistä tai psyykkistä toimintaa tai sen puuttumista. Tämä toiminta voi olla pelastamista, auttamista, opettamista, päätöksentekoa, mielipiteiden ilmaisemista tai muuta toimintaa, jossa hahmo on aktiivisessa roolissa. Myös toiminnassa onnistumisen tai epäonnistumisen sekä hahmolla olevan vallan kuvaaminen on usein osa identiteettiä. Suoriutuja-identiteetti liittyy vammaisuuteen, sillä vammaisten hahmojen suoriutumista kohtaan rakennetaan aineistossa ennakkoluuloja fyysisestä vammasta johtuen. Fyysinen vammaisuus korostaa erityisesti psyykkisten toimintojen tärkeyttä. Toisaalta identiteetti voi olla myös täysin vammasta riippumaton. Koska suoriutuja-identiteetti on hyvin monimuotoinen, esitetään alla kaksi aineistoesimerkkiä kyseisestä identiteetistä.

Aineistoesimerkki 13

Vaari oli jo työntänyt polkupyörän ulos. (---)

– Satulaa pitää nostaa, vaari totesi.

– Oletpa sinä kasvanut.

– Mitä? Milloin? Elsa ihmetteli ja katseli käsiään ja jalkojaan.

– Talven aikana. Syksyllähän satula oli vielä ihan sopivalla korkeudella. Tule tänne, niin mitataan. (Vaari, Pikku Vipusen opettajan opas, s. 175)

Aineistoesimerkissä 13 suoriutuja-identiteettiä rakennetaan fyysisen aktiivisuuden kuvauksen kautta. Vaarin kuvauksessa kerrotaan, kuinka hän *oli jo työntänyt polkupyörän ulos*. Vaari näyttäytyy esimerkissä aktiivisena ja toimeliaana henkilönä.

Sana *jo* kuvaa vaarin reipasta toimintaa antaen kuvan, että hän oli ehtinyt työntää pyörän ulos ennen kuin niin odotettiin olevan. Toisaalta toteamukset *satulaa pitää nostaa ja tule tänne, niin mitataan* korostavat kuvaa vaarista toimeliaana, avuliaana ja toimeen tarttuvana hahmona.

Aineistoesimerkki 14

Pikku Akka touhusi lieden ääressä. Hän leipoi meheviä, herkullisia pullia. Lähdön kunniaksi hän loihi myös leivokset mansikoista ja marengista. Ne olivat kuin pilviä. Pikku Ukko sanoi aina, että Akka oli oivallinen leipuri ja että Akan mansikkaleivokset maistuivat unelmilta. (Pikku Akka, Villi Veturi. Opettajan opas, s. 34)

Aineistoesimerkissä 14 Pikku Akalle rakennetaan suoriutuja-identiteettiä kuvaamalla tämän onnistumista leivonnassa. Kuvaus rakentaa suoriutuja-identiteettiä toiminnassa menestymisen kautta. Akan leivonnaisia kuvataan *meheviksi* ja *herkullisiksi*. Akka valmistaa esimerkissä leivoksia, joita kuvataan *pilvimäisiksi*. Kaikki nämä sanavalinnat korostavat toiminnan taitavuutta. Pikku Ukko antaa vielä Akalle arvion toiminnan menestyksellisyydestä sanomalla, että *Akan mansikkaleivokset maistuvat unelmilta*, mikä luo kuvan äärimmäisestä onnistumisesta.

Persoonaa-identiteetti syntyy hahmolle persoonuuden ja välineellisyyden kautta. Hahmojen saamat persoonaa-identiteetit vaihtelevat sen mukaan, pidetäänkö hahmoa tarinassa persoonana vai esineellistetäänkö hahmoa. Persoonaa-hahmot ovat yksilöitä ja itsenäisiä omassa toiminnassaan, kun taas välineelliset hahmot nähdään lähinnä toiminnan kohteina ja välineinä. Persoonaa-hahmoilla on myös selkeä nimi, jolla heitä kutsutaan, eikä nimenä käytetä esimerkiksi vain lajinnimeä. Persoonaa-identiteetin kaksi puolta tulevat selvästi esiin Hirviön kuvauksessa, kuten seuraava aineistoesimerkki osoittaa.

Aineistoesimerkki 15

*Kissa alkoi raahata Hirviötä kaupunkiin, mutta se ei mahtunut portista sisään, se oli liian leveä hartioista, vain pää mahtui Salaisen maan muurin sisäpuolelle.
– Odota tässä, kuiskasi Kisu Pikkukuu.
Sitten hän lähti hakemaan eläimiä portille.
– Hui kauhistus! huusi kukko, kun näki Hirviön pään. Sitten Simeon Kukkuluu pyörtyä kupsahti keskelle tietä. Muut eläimet seisoivat Hirviön pään ympärillä ja vapisivat.
– Tässä on ystävänäni Hirviö, esitteli Kisu Pikkukuu. – Hän asuu tuolla sillalla. (---)*

*Kisu Pikkukuu alkoi järkeillä. Vihdoin hän keksi leikin, jota he saattoivat leikkiä yhdessä. Ja kun pyörtynyt Simeon Kukkuluu heräsi, hän näki, että eläimet laskivat liukumäkeä Hirviön kiiltäväkarvaista vatsaa pitkin.
(Hirviö, Salainen maa. Sadut, s. 69-70)*

Aineistoesimerkissä 15 persoona-identiteettiä kuvataan ensin persoonuuden ja sen jälkeen välineellistämisen kautta. Hirviön osallisuus vahvistuu, kun Kisu Pikkukuu alkaa fyysisesti siirtää, *raahata*, Hirviötä lähemmäs kaupunkia ja toisia hahmoja. Toisaalta osallisuudelle on esteenä Hirviön vammaisuus, suuri koko, jonka takia *vain pää mahtui Salaisen maan muurin sisäpuolelle*. Kisu Pikkukuun toteamus *tässä on ystäväni Hirviö* tuo näkyväksi Hirviön ja Kisu Pikkukuun välisen ystävyysuhteen. Toisaalta persoonuuden kuvausta seuraa osallisuuden lisääntyessä välineellistämisen kuvaus. Hirviö pääsee osallisemmaksi toiminnasta toimiessaan välineenä toisten hahmojen leikissä, *jota he saattoivat leikkiä yhdessä*. Sana *saattoivat* korostaa entisestään tällaisen yhteisen toiminnan keksimisen hankaluutta. Esimerkissä hahmon ainoa mahdollinen tapa osallistua toimintaan on, *että eläimet laskivat liukumäkeä Hirviön kiiltäväkarvaista vatsaa pitkin*. Hahmo on siis toisten hahmojen leikkiväline osallistuessaan toimintaan.

Itsetutkiskelija-, toimija- ja kokija-identiteetit ovat myös yleisiä. Useimmat hahmot saavat nämä identiteetit tarinoissa. Itsetutkiskelija-identiteetti kuvaa vammaisen hahmon itsevarmuutta ja toisaalta epävarmuutta, omien ominaisuuksien pohdintaa tai / ja vamman hyväksymistä tai kieltämistä sekä siihen sopeutumista. Identiteetti liittyy tiiviisti vammaisidentiteettiin. Hirviön pohdintoja oman elämänsä tarkoituksesta ja onnellisuudesta kuvataan seuraavassa esimerkissä.

Aineistoesimerkki 16

*Hirviö oli ruvennut vaeltelemaan Salaisen maan ympäristössä. Se oli kysynyt itseltään: ”Pitääkö minun seisoa sillalla elämäni loppuun saakka?” Sitten se oli miettinyt hetken ja vastannut itselleen: ”Ei ole pakko.”
Ja niin se oli lähtenyt liikkeelle öiseen aikaan, kulkenut tähtitaivaan alla kuin tumma vuori, mutta joka aamu Hirviö oli palannut vartiopaikalleen.
(Hirviö, Salainen maa. Sadut, s. 164)*

Aineistoesimerkissä 16 itsetutkiskelija-identiteettiä rakennetaan kuvaamalla Hirviön pohdintoja oman elämänsä tarkoituksesta: *pitääkö minun seisoa sillalla elämäni loppuun saakka?* Pohdintojen lopputulosta kuvataan Hirviön toteamuksella *ei ole pakko*

ja siitä seuraavalla toiminnalla *ja niin se oli lähtenyt liikkeelle (---) mutta joka aamu Hirviö oli palannut vartiopaikalleen*. Hahmo pohtii esimerkissä oman elämänsä tarkoitusta tehden siihen väliaikaisia muutoksia (*ja niin se oli lähtenyt liikkeelle öiseen aikaan*), mutta palaten kuitenkin aina vanhaan (*mutta joka aamu Hirviö oli palannut vartiopaikalleen*).

Kokija-identiteetti kuvaa vammaisten hahmojen onnellisuutta tai onnettomuutta. Onnellisuus ja onnettomuus saattaa hahmosta riippuen olla suoraa seurausta vammaisuudesta tai toisaalta olla siitä täysin riippumaton. Noita Mandirin onnettomuuden kokemus liittyy hahmon kuolemaan, mitä kuvataan seuraavassa esimerkissä.

Aineistoesimerkki 17

Niin päättyi Mustan Mandirin kauhea elämä, ja Mustantähdenkoulu hajosi tuhansiksi sirpaleiksi avaruuteen. (Noita Mandir, Pikku Vipusen opettajan opas, s.71)

Aineistoesimerkissä 17 kokija-identiteettiä rakennetaan onnettomuuden kautta. Ilmaus *Mustan Mandirin kauhea elämä* asettaa noidan onnettomaan valoon ja kuvaa tämän elämää kokonaisuudessaan kauheaksi.

Harvinaisin identiteetti tarinoissa on kiusattu-identiteetti, jonka saavat ainoastaan Iivari ja Hirviö. Kiusattu-identiteettiä rakennetaan tarinoissa kuvailemalla hahmoon kohdistuvia negatiivisia reaktioita ja erityisesti naurunalaiseksi joutumista. Iivariin kohdistuvaa reaktiota kuvataan seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 18

Kului kuukausia, kunnes eräänä aamuna laskusillalta kuului koputus. Kuningas meni ikkunaan ja huusi:

– Kuka siellä?

– Minä, Iivari, oikea prinssi, kuului kirkas ääni. – Tulin kosimaan Ilonaa.

Kuningas kiiruhti avaamaan portit. Mutta niiden toisella puolella seisoi niin mitättömän pieni poikanen, että kuningas purskahti nauruun. (---)

– Kosia saa, jos suorittaa kolme tehtävää, kuningas sanoi ja yritti olla nauramatta.

– Vaan ei ole kukaan vielä suorittanut. (Iivari, Pikku Vipusen opettajan opas, s.23)

Aineistoesimerkissä 18 kiusattu-identiteettiä rakennetaan kuvaamalla kuninkaan suhtautumista Iivariin heidän ensikohtaamisessaan. Kuningas odottaa kosijaksi jotain muuta, mutta vastassa onkin *niin mitättömän pieni poikanen, että kuningas purskahti*

nauruun. Reaktio on suoraa seurausta siitä, että Iivari on niin mitättömän pieni. Toisaalta kuningas antaa Iivarin yrittää tehtäviä, mutta silloinkin hän *yritti olla nauramatta*. Reaktion esittäminen kahteen kertaan korostaa vielä entisestään sitä, miten naurettava ajatus Iivarin tehtävien yrittäminen on kuninkaasta.

Rinnakkaisidentiteetit on esitetty taulukossa 4.

Vammaisia hahmoja kuvataan esitettyjen rinnakkaisidentiteettien lisäksi myös sukupuolen ja iän kautta. Hahmon sukupuoli käy tarinasta ilmi Iivarin, vaarin, Pikku Akan ja Pikku Ukon kohdalla. Näitä hahmoja kuvataan selkeästi joko naisena tai miehenä, tyttönä tai poikana. Pikku Akka ja Pikku Ukko ovat tarinoissa selkeästi nainen ja mies jo nimiensä perusteella. Heidän sukupuolen kuvaustaan esitellään seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 19

Leivottuaan Pikku Akka laittautui hienoksi. Hän ripusti kaulaansa vanhat, arvokkaat helmet ja pujotti sormiinsa kimaltelevat sormukset. Akka oli jo illalla rullannut hiuksensa ja nyt niissä oli somat kiharat. Hän ihaili itseään peilin edessä. (---) Pikku Ukko oli kiillottanut kenkensä ja hänen kaulassaan komeili silkkinen solmio. Päässään hänellä oli kesällä ostettu olkihattu. Hattu oli hiukan liian kesäinen, mutta Ukon mielestä se oli juuri tähän tilaisuuteen sopiva. (Pikku Akka, Villi Veturi. Opettajan opas, s.34)

Aineistoesimerkissä 19 sukupuolta kuvataan erityisesti sukupuolen ulkoisten tuntomerkkien, tässä tapauksessa vaatteiden, kautta. Pikku Akan helmet, sormukset, rullatut hiukset ja kiharat ovat hyvin naisellisia asioita, kun taas Pikku Ukon kiillotetut kengät, solmio ja olkihattu yhdistetään yleensä miessukupuoleen.

Hahmon ikä käy ilmi Iivarin, vaarin, Pikku Akan ja Pikku Ukon tarinassa. Iän kuvaus tehdään asteikolla vanha - nuori, eikä varsinaista numeerista ikää kuvata yhdenkään hahmon kohdalla. Hahmon iän kuvaus jää epätarkaksi. Näin on myös Iivarin hahmon kohdalla, kuten seuraavasta aineistoesimerkistä käy ilmi.

Aineistoesimerkki 20

Kuningas kiiruhti avaamaan portit. Mutta niiden toisella puolella seisoi niin mitättömän pieni poikanen, että kuningas purskahti nauruun. Mistä hän olisi voinut tietää, että lyhyestä varresta huolimatta Iivari oli mitä taitavin ja rohkein ritari. Juuri pienuutensa tähden Iivarin oli ollut pakko harjoitella ahkerasti lapsena, muuten hän olisi jäänyt isompien jalkoihin. (Iivari, Pikku Vipusen opettajan opas, s.23)

TAULUKKO 4: Vammaisten hahmojen rinnakkaisidentiteetit, identiteettien kuvaukset ja suhde vammaisidentiteettiin

Rinnakkais-identiteetti	Hahmot, joilla esiintyy	Kuvaus	Suhde vammaisidentiteettiin
Itsetutkiskelija	Iivari Mänty Hirviö Akka Ukko	Itsevarmuus, epävarmuus, omien ominaisuuksien pohdinta, vamman hyväksyminen tai kieltäminen, sopeutuminen	Liittyy vammaisidentiteetin muutokseen
Kokija	Iivari Mänty Noita Hirviö Akka Ukko	Onnellisuus tai onnettomuus	Liittyy kiinteästi vammaisidentiteettiin tai on täysin irrallinen siitä
Osallinen	Kaikki hahmot	Tuntematon, ystävyys, kumppanuus, parisuhde	Tuntemattomuus liittyy vammaan, vamma haaste ystävyydelle
Vuorovaikuttaja	Kaikki hahmot	Ystävällisyys, alistavuus tai uhkaavuus, huolehtiminen, kärsivällisyys	Vammaisuus korostaa käytöstä
Suoriutuja	Kaikki hahmot	Aktiivisuus psyykkisesti ja fyysisesti, auttaminen, esteellisyys, pelastaminen, opettaminen, päätökset ja mielipiteet, onnistuminen ja epäonnistuminen, valta	Menestyksen mahdollisuudet riippuvat vammasta
Persoonana	Kaikki hahmot	Välineellistäminen, pitäminen persoonana	Välineellistäminen seurausta vammasta
Kiusattu	Iivari Hirviö	Naurunalaiseksi joutuminen	Seurausta vammaisidentiteetistä

Aineistoesimerkissä 20 Iivarin ikää määritellään kahdessa kohdassa. Ensin kuvataan, miten *mitättömän pieni poikanen* portin takana seiso. Sana *poikanen* saa Iivari vaikuttamaan hyvin nuorelta, jopa lapselta. Toisaalta lopputekstin kohta *Iivarin oli ollut pakko harjoitella ahkerasti lapsena* antaa ymmärtää, että Iivari ei enää ole lapsi, sillä lapsuus on jo takana. Näin ollen Iivarin voi olettaa olevan nuori, mutta kuitenkin vanhempi kuin pieni lapsi.

Hirviötä ja käckärämäntyä ei kuvata tarinoissa ollenkaan sukupuolen tai iän kautta. Noita Mandirin sukupuolta ei kuvata ja hahmon iästään voi tehdä päätelmiä vain sen perusteella, että tarinan toista hahmoa kutsutaan tytöksi ja samalla kokemattommaksi. Varmuutta noidan iästä ei kuitenkaan tarinasta voi saada.

Hahmot eroavat toisistaan huomattavasti sekä vammaisidentiteetin ja muiden identiteettien merkittävyyden kannalta että siinä, miten identiteetit hahmoilla ilmenevät. Seuraavassa esitän hahmon saamiensa identiteettien ja muiden kuvattujen ominaisuuksien luomat kokonaiskuvat hahmoittain

Iivari kuvataan tarinassa nuoreksi mieheksi, joka on hyvin aktiivinen. Hän joutuu kiusatuksi, mutta on samalla vahvasti sosiaalisesti osallinen ja selviytyy psyykkisten kykyjensä avulla. Vammaisuuden merkitys on vähäinen.

Käckärämänty kuvataan tarinassa vammaiseksi, hyväksi ja ystävälliseksi hahmoksi, joka on tyytyväinen itseensä ja hyväksynyt ominaisuutensa luonnollisina. Sukupuolta, ikää tai muuta asemaa ei tuoda tarinassa esille. Hahmo toimii välineenä toisten hahmojen toiminnalle. Käckärämännyn hahmo on hyvin vammakeskeinen.

Noita Mandir kuvataan tarinassa pahana hahmona. Hahmo on aktiivinen sekä fyysisesti että psyykkisesti ja menestyy toimissaan. Noidan sukupuolta, ikää tai muita rooleja ei tuoda tarinassa esiin. Vamman merkitys on vähäinen.

Vaari kuvataan tarinassa aktiiviseksi vanhaksi mieheksi. Muut hahmot luottavat häneen ja häneltä pyydetään neuvoja. Vamman merkitys on erittäin vähäinen.

Hirviö kuvataan tarinassa ulkopuoliseksi, vammaiseksi ja onnettomaksi. Hänen psyykkinen toimintakykynsä on rajoittunut ja hänet koetaan uhaksi. Sukupuolta, ikää tai muuta asemaa ei tuoda tarinassa esille. Hahmo toimii välineenä toisten hahmojen toiminnalle. Hirviön hahmo on vammakeskeinen.

Pikku Akka kuvataan tarinassa ystävälliseksi ja läheiseksi vanhaksi naiseksi ja ukon vaimoksi. Hahmo on psyykkisesti ja fyysisesti aktiivinen, pärjäävä ja onnellinen.

Muut hahmot luottavat häneen ja pyytävät häneltä neuvoja. Hahmo pohtii omaa persoonaansa ja vammansa kieltäen sen merkityksen. Vamman merkitys on vähäinen.

Pikku Ukko kuvataan tarinassa ystävälliseksi ja läheiseksi vanhaksi mieheksi ja akan mieheksi. Hahmo on erityisesti fyysisesti mutta myös psyykkisesti aktiivinen, pärjäävä ja onnellinen. Hän on yhteisössään johtavassa asemassa, häneen luotetaan ja häneltä pyydetään neuvoja. Vamman merkitys on hyvin vähäinen.

Taulukossa 5 on esitetty kaikki hahmojen identiteetit ja niiden merkitys hahmolle tarinassa.

Tyypillistä vammaisidentiteetin saavaa hahmoa voi muiden identiteettien ja ominaisuuksien osalta edellä esitettyjen tulosten perusteella kuvailla seuraavasti:

- 1) Hahmo saa osallinen-, toisten kohtelija-, suoriutuja- ja persoona-identiteetit. Muut identiteetit vaihtelevat.
- 2) Vammaisuuden merkitys identiteettien joukossa on joko hyvin keskeinen tai vastaavasti pieni.
- 3) Hahmon kuvauksessa kerrotaan joko sekä hahmon sukupuoli että ikä tai ei kumpaakaan näistä.

6.3 Hahmojen kehitys tarinoiden juonessa

Hahmojen yleinen kehittyminen ja muutokset liittyvät tarinan juonenkäännteisiin. Noita Mandir on ainoa hahmo, joka kuolee. Muutenkin kuolema on tarinoissa harvinaista ja noita Mandirin lisäksi ainoa kuoleva hahmo on kakkärämännyn tarinan sivuhenkilö, johon kakkärämäntyä verrataan. Toinen tarinasta poistumisen tapa on tarinan tapahtumaympäristöstä lähteminen. Tällainen poistuminen tapahtuu Hirviön tarinassa. Muut viisi hahmoa ovat osa tarinaa alusta loppuun, vaikka heitä ei välttämättä kuvata tarinan jokaisessa osassa. Seuraavissa kahdessa esimerkissä kuvataan tarinasta poistumisen kahta tapaa, noita Mandirin kuolemaa sekä Hirviön lähtemistä tarinan tapahtumaympäristöstä.

TAULUKKO 5: Hahmojen identiteetit ja niiden merkitys

	Iivari	Mänty	Noita	Vaari	Hirviö	Akka	Ukko
Vammainen	Pieni	Erittäin suuri	Pieni	Hyvin pieni	Suuri	Pieni	Hyvin pieni
Itsetutkiskelija	Pieni	Suuri	-	-	Pieni	Suuri	Suuri
Kokija	Pieni	Pieni	Hyvin pieni	-	Suuri	Suuri	Suuri
Osallinen	Suuri	Pieni	Hyvin pieni	Pieni	Erittäin suuri	Suuri	Suuri
Vuorovaikuttaja	Pieni	Erittäin suuri	Suuri	Pieni	Pieni	Erittäin suuri	Erittäin suuri
Suoriutuja	Erittäin suuri	Pieni	Suuri	Erittäin suuri	Pieni	Pieni	Pieni
Persoonaa	Suuri	Suuri	Pieni	Pieni	Pieni	Pieni	Suuri
Kiusattu	Suuri	-	-	-	Pieni	-	-

Aineistoesimerkki 21

Musta Mandir oli seurannut Maisan tekemisiä ja huolestui, koska tyttö näytti olevan yhtä taitava kuin hän itse. Niinpä hän päätti hakea Maisan takaisin Mustantähdenkouluun, koska hän ei halunnut, että tieto tytön taidoista leviäisi, ja mestarinoitia olisikin enemmän kuin yksi. (---) Musta Mandir tajusi, että tyttö aikoi haastaa hänet taisteluun. Noita muuttui haueksi ja pudottautui veteen, ja Maisakin loihti itsensä haueksi, mutta pieneksi. Suuri hauki ui pienen perässä minkä jaksoi, mutta pieni oli vikkelämpi. Äkkiä pikkuhauki hyppäsi rantaan ja muuttui kultasarviseksi peuraksi. Suuri hauki jäi räpiköimään kaislikkoon eikä päässyt rantaan, sillä se oli liian iso matalaan veteen. Noidan oli pakko muuttua hauesta sudeksi ja kahlata pois merestä.

Peura oli jo kaukana metsän rajassa ja kääntyi odottamaan. Susi lähestyi peuraa vaanien, valmiina loikkaamaan sen kimppuun. Noita oli varma voitostaan, mutta Maisa taikoikin itsensä leijonaksi ja söi suden suuhunsa. Niin päättyi Mustan Mandirin kauhea elämä, ja Mustantähdenkoulu hajosi tuhansiksi sirpaleiksi avaruuteen. Koulun oppilaat saivat ihmisen muotonsa takaisin, ja Maisa purjehti laivallaan sinne, minne milloinkin tahtoi mennä. (Noita Mandir, Pikku Vipusen opettajan opas, s.71)

Aineistoesimerkki 22

Hirviö oli saanut kirjeen: Meitä on täällä monta eikä kukaan ota syliin. Mitä voisimme tehdä?

- *En minä tiedä, sanoi Hirviö.*
- *Sinulla itselläsi on valtavan suuri ja lämmin syli, sanoi Kisu Pikkukuu.*
- *Siihen mahtuu monta, sanoi Teppo.*
- *Justiinsa, sanoi Hirviö. (---)*
- *Kaikki eläimet kaipaavat ystävää, sanoi Kisu Pikkukuu.*
- *Ja ihmiset, sanoi Teppo Koiruus.*
- *Justiinsa, sanoi Hirviö. Sitten hän veti henkeä ja sanoi:*
- *Minä lähdän! (---)*

Kun ensimmäinen iltatähti syttyi taivaalle, eläimet kokoontuivat vilkuttamaan ystävälleen. (---) Sitten Hirviö lähti kävellä lompostamaan yksinäisten lasten ystäväksi ja suureksi syliksi. Pian se katosi yöhön. (Hirviö, Salainen maa. Sadut, s. 170-171, 174)

Aineistoesimerkki 21 noita Mandir ensin alkaa menettää valta-asemaansa toiselle hahmolle ja lopulta epäonnistumisen seurauksena kuolee. Kuolemaa ja Mandirin valtakauden ja elämän päättymistä korostetaan vielä kertomalla, miten *Mustantähdenkoulu hajosi tuhansiksi sirpaleiksi avaruuteen*. Kuvaus korostaa tilanteen lopullisuutta. Aineistoesimerkissä 22 Hirviö saa tehtävän, jollaisen jokainen kyseisen tarinan hahmo vuorotellen saa. Hirviön tehtävä on olla sylinä, sillä hahmon ominaisuudet sopivat tähän tarkoitukseen hyvin: Hirviöllä on *valtavan suuri ja lämmin syli*. Myös ystävyys mainitaan lähdön syyksi rinnastamalla suuri syli ja se, miten kaikki eläimet ja ihmiset kaipaavat ystävää.

Yksikään vammaisista hahmoista ei kasva tai vanhene tarinoissa. Myös oppimista tapahtuu hyvin vähän suhteessa siihen, miten paljon tarinoiden muut hahmot samanaikaisesti oppivat. Vanhoina kuvatut hahmot vaari, Pikku Akka ja Pikku Ukko oppivat tarinoissa hyvin vähän uutta, mutta toisaalta heille jo karttunutta osaamista ja tietoa kuvataan tarinoissa laajasti. He ovat tarinoissa myös toisten opettajan roolissa osana toimija-identiteettiä. Myös Iivarin ja noita Mandirin tarinassa kuvataan sitä, mitä he ovat jo oppineet päästäkseen nykytilanteeseen. Käkärämänty sen sijaan oppii hyvin vähän ja oppiminen on lähinnä itsetuntoon liittyvää oppimista. Oppimattomuus korostuu erityisesti Hirviön kohdalla. Hirviö esiintyy tarinassa, jonka teemana on oppiminen ja oppimisesta seuraava onnistuminen oman elämäntehtävän löytämisen muodossa. Hirviö ei kuitenkaan opi tai edes opettele samoja taitoja kuin muut, vaan löytää elämäntehtävänsä ilman oppimista.

Muiden suhtautumisessa vammaisidentiteetin saavaan hahmoon tapahtuu useimmissa tarinoissa muutos. Hirviö koetaan aluksi hyvin pelottavana ja uhkaavana, mutta suhtautuminen muuttuu ystävyydeksi tai vastaavasti lievemmäksi peloksi ja vastenmielisyydeksi hahmosta riippuen. Noita Mandir on, kuten sanottua, paha tarinan alusta loppuun, ja muut viisi hahmoa edustavat koko tarinan ajan hyvää. Muiden suhtautuminen on tiiviisti yhteydessä vammaisidentiteetin muutokseen.

Vamma on kaikissa tarinoissa pysyvä. Hahmot eivät parane tarinoissa vammastaan tai muutu fyysisesti siten, että vamman aiheuttaja poistuisi. Vaarin, Pikku Akan ja Pikku Ukon vammaisidentiteetti on pysyvä eikä siinä tapahdu tarinan aikana muutoksia. Muiden hahmojen vammaisidentiteetti muuttuu: se joko heikkenee tai voimistuu. Tyypillistä on, että vammaisuus on suurimmillaan tarinan alussa. Hirviön kohdalla vammaisidentiteetin merkitys vaihtelee tarinan aikana välillä heikentyen, voimistuen ja taas heikentyen. Noita Mandir on ainoa hahmo, jonka vammaisidentiteetti selvästi vain voimistuu tarinan aikana. Käkärämännyn vammaisidentiteetti heikentyy tarinan edetessä erityisesti toisen hahmon, Osmo-oravan, määrittellessä vammaisuutta uudelleen. Tämä muutos on esitetty seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 23

– *Minulla on täällä tilaa, käckärämänty sanoi. – Voit muuttaa vaikka heti, se ehdotti. Sitten se tuli ajatelleeksi kuusta: – Mutta jos haluat ihailta maisemia, silloin varmasti löydät tuon kallion laella kasvavasta kuusesta sopivamman asunnon.*

Osmo kääntyi katsomaan kuusta. Kuinka ihmeessä Osmo saisi raahattua kaikki pähkinänsä, sienensä, kuusenkäpynsä ja kuivatut omenansa korkealle kuuseen! Käckärämänty oli parempi vaihtoehto. Osmo muutti jo samana päivänä. (Käckärämänty, Pikku Vipusen opettajan opas, s.4).

Aineistoesimerkissä 23 vammaisidentiteetti näyttäytyy aluksi vahvana hahmon itsensä määrittelemänä ja vertailuna toiseen hahmoon, kuuseen. Osmo-orava kuitenkin heikentää vammaisidentiteettiä toteamalla, että käckärämäntyn vammassa on myös hyviä puolia: hän saa raahattua ruoan mäntyyn helpommin kuin kuuseen. Tätä vertailu korostetaan vielä sanomalla, että *käckärämänty oli parempi vaihtoehto*. Vammaisidentiteetin merkitys heikentyy huomattavasti tämän määrittelyn myötä.

Vammaisidentiteetin muutokset on esitetty taulukossa 6.

Vammaisidentiteetin muutokseen liittyy tiiviisti myös muiden identiteettien muutos. Vammaisidentiteetin muuttuessa rinnakkaisidentiteettien merkitys usein korostuu, lievenee tai muuttuu tai hahmo saattaa saada kokonaan uusia identiteettejä. Tärkeää on huomata, että rinnakkaisidentiteettien muutoksen osalta kyseessä ei välttämättä ole syy-seuraus-suhde, vaan ajallisesti samaan aikaan tapahtuva muutos. Näitä muutoksia tarkasteltaessa ei käsitellä vaaria, Pikku Akkaa ja Pikku Ukkoa, koska heidän vammaisidentiteettinsä on tarinoissa muuttumaton.

Vammaisidentiteetin muutokseen liittyy kaikilla muilla hahmoilla, Iivarilla, käckärämäntynllä, noita Mandirilla ja Hirviöllä, suoriutuja-identiteetin muutos. Suoriutumisen muutos on Iivarin, käckärämäntyn ja Hirviön kannalta positiivinen: heistä luodaan kuvaa aiempaa menestyvämpinä ja Hirviöstä tämän lisäksi aiempaa aktiivisempänä ja osaavampana. Noita Mandirin hahmon kannalta muutos taas on negatiivinen: hänen suoriutumisensa kuvaus vaihtuu epäonnistumisen ja vallan menettämisen kuvaukseksi. Noidan suoriutuja-identiteetti muuttuu seuraavassa esimerkissä noitaoppilas Maisan kanssa käydyn taistelun seurauksena.

TAULUKKO 6: Vammaisidentiteettien muutos, muutoksen kuvailu ja sijoittuminen tarinassa

Hahmo	Muutos	Muutoksen kuvailu	Muutoksen sijoittuminen tarinassa
Iivari	Heikkenee	Hahmo onnistuu suorittamaan hänelle asetetut tehtävät ja toisten suhtautuminen häneen muuttuu.	Muutos tapahtuu kahdessa vaiheessa, tarinan keskellä (onnistuminen tehtävissä) lopussa (suhtautumisen muutos).
Mänty	Heikkenee	Hahmo löytää tavan olla hyödyksi. Normaaliksi kuvattu hahmo kuolee ja hahmon toimintamahdollisuudet näyttäytyvät uudessa valossa.	Muutos tapahtuu kahdessa vaiheessa, tarinan keskellä (tapa olla hyödyksi) ja lopussa (toisen hahmon kuolema).
Noita	Voimistuu	Hahmo kohtaa nokkelamman hahmon ja lopulta kuolee.	Muutos tapahtuu yhdessä vaiheessa tarinan lopussa (hahmon kuolema).
Vaari	Muuttumaton	Vamma on läsnä muuttumattomasti	-
Hirviö	Vaihtelee heikentyen ja voimistuen, alussa vahvin, lopussa heikoin	Hahmo kohtaa ystävällisen hahmon, jonka saa toiset suhtautumaan hahmoon positiivisemmin. Jää ulkopuoliseksi lopulta löytäen elämälle tarkoituksen.	Muutos tapahtuu useassa vaiheessa. Merkittävin muutos (heikentyminen) tapahtuu kahdessa osassa, tarinan alussa (ystävä) ja lopussa (elämäntehtävä).
Akka	Muuttumaton	Vamma on läsnä muuttumattomasti	-
Ukko	Muuttumaton	Vamma on läsnä muuttumattomasti	-

Aineistoesimerkki 24

Musta Mandir oli seurannut Maisan tekemisiä ja huolestui, koska tyttö näytti olevan yhtä taitava kuin hän itse. Niinpä hän päätti hakea Maisan takaisin Mustantähdenkouluun, koska hän ei halunnut, että tieto tytön taidoista leviäisi, ja mestarinoitia olisikin enemmän kuin yksi. (---) Noita muuttui haueksi ja pudottautui veteen, ja Maisakin loihiti itsensä haueksi, mutta pieneksi. Suuri hauki ui pienen perässä minkä jaksoi, mutta pieni oli vikkelämpi. Äkkiä pikkuhauki hyppäsi rantaan ja muuttui kultasarvisiksi peuraksi. Suuri hauki jäi räpiköimään kaislikkoon eikä päässyt rantaan, sillä se oli liian iso matalaan veteen.

(Noita Mandir, Pikku Vipusen opettajan opas, s. 70).

Aineistoesimerkissä 24 noita Mandirin suoriutuja-identiteetin muutosta kuvataan vallan menetyksen ja epäonnistumisen kokemuksen kautta. Noidan *huolestumista* kuvataan hahmon itsensä luoman vertailutilanteen kautta: hahmo ei halua, että kukaan on *yhtä taitava kuin hän itse* tai että *mestarinoitia onkin enemmän kuin yksi*. Noidan suoriutuminen ei missään vaiheessa heikkene, vaan suoriutuja-identiteetin muutos tapahtuu ainoastaan vertailtaessa toimintaa Maisan suoriutumiseen. Maisa taikoo itsensä *pieneksi ja vikkeläksi haueksi ja peuraksi*, joka pääsee nousemaan rantaan. Samaan aikaan noita epäonnistuu vastaavissa tilanteissa: *hauki jää räpiköimään kaislikkoon*, koska se *on liian iso*. Vertailu on keskeistä noidan suoriutuja-identiteetin muutoksessa ja toisaalta noita itse luo edellytykset identiteetin muutokselle ja omalle kohtalolleen tarinassa.

Toinen yleinen vammaisidentiteetin muutokseen liittyvä rinnakkaisidentiteetin muutos tapahtuu osallisuus-identiteetissä. Tämän identiteetti muuttuu Iivarin, käkärämännyn ja Hirviön kohdalla. Kaikkien kolmen hahmon osallisuus lisääntyy, ja muutos on siten hahmon kannalta positiivinen. Osallisuuden muutokset liittyvät lähentymiseen tarinan muiden hahmojen kanssa. Iivari tulee tutuksi tarinan muiden hahmojen kanssa ja luo parisuhteen. Käkärämännyn osallisuus lisääntyy, kun hahmo alkaa toimia oravien pesäpuuna ja on näin lähemmin tekemisissä tarinan muiden hahmojen kanssa. Hirviö saa ensin yhden ja myöhemmin monta uutta ystävää. Noita Mandirin osallisuus on tarinoissa muuttumatonta, eikä kuoleman ole tässä tapauksessa tulkittu aiheuttavan osallisuuden heikentymistä. Käkärämännyn osallisuuden muutosta kuvataan seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 25

– *On täälläkin ihan mielenkiintoiset näkymät, se huusi kuuselle takaisin.*
 – *Maassa vilistää kaikenlaisia pikkuötököitä ja liikkuupa täällä vähän suurempaakin väkeä, kuusi sanoi, kun näki jäniksen loikkivan ohitse. (---) Talvi ja kevät kuluivat nopeasti. Tuli kesä, ja Outi asui yhä Osmon kanssa kakkärämännysssä, eikä sillä ollut aikomustakaan muuttaa pois. (Kakkärämänty, Pikku Vipusen opettajan opas, s.47)*

Aineistoesimerkissä 25 kakkärämännyn osallisuuden muutosta kuvataan fyysisen läheisyyden kautta. Aluksi kakkärämänty katsoo, kun *maassa vilistää kaikenlaisia pikkuötököitä* ja hahmo näkee *jäniksen loikkivan ohitse*. Vaikka kakkärämänty on tapahtumissa läsnä, on hän sivustaseuraajana. Jäniksen *loikkiminen ohi* korostaa vielä entisestään ulkopuolisuutta tapahtumista. Tarinan lopulla, vammaisidentiteetin heikennyttyä, Outi- ja Osmo-orava *asuvat kakkärämännysssä*, jolloin fyysinen läheisyys on suuri.

Kokija-identiteetti muuttuu vammaisidentiteetin muuttuessa niin ikään kolmella hahmolla, Iivarilla, noita Mandirilla ja Hirviöllä. Noita Mandirin eletyn elämän onnellisuutta kuvataan vammaisidentiteetin voimistuessa ensi kerran ja sitä kuvataan onnettomaksi muutoksen ollessa näin hahmon kannalta negatiivinen. Hirviön onnettomuuden kuvataan muuttuvan onnellisuudeksi vammaisidentiteetin heikentyessä ja tämä muutos on hahmon kannalta positiivinen. Iivarin kokija-identiteetti syntyy vammaisidentiteetin heikentyessä ja osallisuus-identiteetin vahvistuessa, kun hän kosii Ilonaa. Muutos on hahmon kannalta positiivinen, vaikka onnellisuuden kosintaa edeltävää tasoa ei tarinassa kuvaillakaan. Tätä Iivarin osallisuus-identiteetin muutosta kuvaillaan seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 26

Kuningas kiiruhti avaamaan portit. Mutta niiden toisella puolella seisoi niin mitättömän pieni poikanen, että kuningas purskahti nauruun.(---) Kuninkaan oli myönnettävä, että Iivari oli kuin olikin oikea prinssi. Hän sai luvan kosia Ilonaa, ja prinsessa suostui kosintaan. Niinpä oikea prinsessa ja oikea prinssi saivat toisensa ja elivät onnellisina elämänsä loppuun asti. (Iivari, Pikku Vipusen opettajan opas, 23)

Aineistoesimerkissä 26 osallisuus-identiteetin muutosta kuvataan Iivarin fyysisen sijainnin kautta. Hän on ensin porttien toisella puolella, kaukana toisista hahmoista ja yksin. Tarinan lopussa Iivari *sai luvan kosia Ilonaa*. Tämä ilmaus sisältää toisaalta merkityksiä Ilonan hyväksynnästä ja Iivarin ja Ilonan lähentymisestä ja toisaalta myös

kuninkaan hyväksynnästä, sillä juuri hänhän kyseisen luvan on antanut. Muutoksen suuntaa kuvataan vielä sanomalla, että he elivät onnellisina elämänsä loppuun saakka, mikä kuvaa osallisuuden lisääntymisen mukanaan tuomaa onnea. Tämä toteamus kuvaa nimenomaan kokija-identiteettiä, joka on tiiviissä yhteydessä Iivarin osallisuus-identiteettiin.

Kiusattu-identiteetti on hahmojen identiteettien joukossa yleisesti harvinainen ja sen saa vain kaksi hahmoa. Huomionarvoista kuitenkin on, että sekä Iivarilla että Hirviöllä kyseinen identiteetti muuttuu vammaisidentiteetin muutoksen yhteydessä. Muutos on hahmojen kannalta positiivinen kiusaamisen ja pilkanteon vähentyessä vammaisidentiteetin heikentyessä. Kiusattu-identiteetin muutos on myös suoraa seurausta vammaisidentiteetin muutoksesta: kun tarinan muiden hahmojen käsitys vammaisesta hahmosta muuttuu, lopettaa se Iivariin kohdistuvan kiusaamisen ja vähentää vastaavassa tilanteessa Hirviön kohdistuvaa kiusaamista. Kiusaamisen ja vammaisuuden yhteys on siis näissä kahdessa tarinassa ilmeinen. Seuraavassa aineistoesimerkissä kuvataan Hirviön kiusattu-identiteetin muutosta.

Aineistoesimerkki 27

– *Mutta se on niin tyhmä, sanoi possu Viktor Pesonen.*

– *Mistä tiedät? kysyi Kisu Pikkukuu.*

– *Se on kömpelö, sanoi lammas Leppänen.*

(---) Kisu Pikkukuu ja Teppo Koirus hymyilivät Hirviölle ja painoivat kuononsa sen pitkiin jalkoihin. He ajattelivat, että heille tulee häntä ikävä, mutta he eivät sanoneet mitään. He muistivat hyvin, miltä tuntui kun ei ollut yhtään ystävää, ei yhtään syyliä, jossa olisi voinut levätä ja olla turvassa. (---) – Justiinsa tosi! huusivat eläimet kuorossa ja nauroivat. (Hirviö, Salainen maa. Sadut, s.68, 171, 188)

Aineistoesimerkissä 27 kiusattu-identiteetin muutosta kuvataan toisten suhtautumisen kautta. Tarinan alussa Hirviötä haukutaan suoraan tyhmäksi ja kömpelöksi. Kiusaaminen on suoraa ja avointa. Myöhemmin, Hirviön lähtiessä kaupungista häntä halataan ja muut hahmot kertovat, kuinka *heille tulee häntä ikävä*. Toisaalta Hirviön lähdettyä kaupungista muut hahmot asettavat Hirviön naurettavaan valoon matkimalla tämän toistuvasti käyttämää puhetapaa (*Justiinsa tosi!*) ja nauramalla.

Itsetutkiskelija-identiteetti muuttuu vammaisidentiteetin muutoksen yhteydessä kakkärämännillä ja Hirviöllä. Kakkärämännillä muutos ei näy aktiivisena toimintana, vaan ainoastaan itsekriittisyyden ilmausten loppumisena, kun toinen hahmo osoittaa

männyn hyvät ominaisuudet tälle. Muutos liittyy tiiviisti myös osallinen-identiteetin vahvistumiseen. Muutoksen suuntaa hahmon kannalta on mahdotonta analysoida, vaikka toisen hahmon teko on hahmon kannalta erittäin positiivinen. Hirviöllä muutoksen sijaan on positiivinen ja johtaa myös niin suoriutuja- kuin kokija-identiteettien muutokseen yhdessä vammaisidentiteetin muutoksen kanssa. Tämä käy ilmi seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 28

Hirviö oli ruvennut vaeltelemaan Salaisen maan ympäristössä. Se oli kysynyt itseltään: ”Pitääkö minun seisoa sillalla elämäni loppuun saakka?” Sitten se oli miettinyt hetken ja vastannut itselleen: ”Ei ole pakko.” Ja niin se oli lähtenyt liikkeelle öiseen aikaan, kulkenut tähtitaivaan alla kuin tumma vuori, mutta joka aamu Hirviö oli palannut vartiopaikalleen. (Hirviö, Salainen maa. Sadut, s. 164)

Aineistoesimerkissä 28 itsetutkiskelija-identiteetin muutosta kuvataan Hirviön muuttuneen käyttäytymisen ja ajatusten kautta. Hirviö oli ensin miettinyt elämäntilannettaan (*”Pitääkö minun seisoa sillalla elämäni loppuun saakka?”*), sen jälkeen tehnyt päätöksen (*”Ei ole pakko.”*) ja lopulta muutti toimintaansa (*se oli lähtenyt liikkeelle*). Muutos ei kuitenkaan ollut pysyvä, sillä *joka aamu Hirviö oli palannut vartiopaikalleen*. Sana *mutta* kuvastaa halutun ja todellisen toiminnan eroa: ilmeisesti Hirviön ideaali olisi jatkaa liikkumista tähtitaivaan alla, mutta joku saa hänet aina palaamaan takaisin. Tarinassa ei kerrota, miksi Hirviö vartioi kaupunkia, joten palaamisen syitä on mahdotonta analysoida. Tämä prosessi kuvastaa Hirviön tavoitteita, joiden toteuttamiseen hän ei joistain syystä täysin ryhdy.

Vuorovaikuttaja- ja persoona-identiteetit muuttuvat vammaisidentiteetin muutoksen yhteydessä vain Hirviöllä. Vuorovaikuttaja-identiteetin muutos liittyy Hirviön tarinan lopussa saamaan tehtävään, jolloin myös vammaisidentiteetin vaikutus on pienimmillään. Hirviö saa tehtävän ja lähtee ystäväksi lapsille, koska hänen katsotaan olevan siihen sopiva. Hirviön käytös muuttuu tarinan edetessä ystävällisemmäksi ja ulospäin suuntautuneemmaksi samalla, kun osallisuus- ja kokija-identiteetit vahvistuvat ja vammaisidentiteetti heikkenee. Muutos on positiivinen hahmon kannalta. Persoona-identiteetin muutos taas liittyy Hirviön kokemaan välineellistämiseen, joka lisääntyy vammaisidentiteetin heikentyessä. Muut hahmot yrittävät keksiä tapoja, jolla Hirviö voi päästä osalliseksi ja nämä tavat välineellistävät

Hirviötä tehden hänestä vähemmän yksilön ja persoonan. Toisaalta Hirviön persoonuus myös kasvaa osallisuuden kasvaessa, kun hänestä aletaan käyttää erisnimeä *Hirviö* yleisnimen *hirviö* sijaan. Vaikka muutos osallisuudessa on positiivinen, on muutos persoona-identiteetissä hahmon kannalta pääasiassa negatiivinen. Vuorovaikuttaja- ja persoona-identiteettien muutosta kuvataan seuraavissa aineistoesimerkeissä.

Aineistoesimerkki 29

Hirviön ulina loppui kuin leikaten. Otus katsoi alas ja Kisu Pikkukuu näki sen surulliset kasvot.

– *Miksi sinä ulvot? kysyi Kisu Pikkukuu.*

– *Kuka siellä naukuu? kysyi Hirviö. (---)*

Mitä enemmän Hirviö ajatteli lapsia, jotka kaipasivat syliä, sitä enemmän hän itsekin halusi pitää lapsia sylissään. Hän ei kerta kaikkiaan voinut enää jäädä paikoilleen sillalle seisomaan. Hänelle oli tullut tehtävä elämässä.

– *Tottakai sinä lähdet, sanoi Aadolf Poni. – Kyllä me täällä pärjäillään.*

(Hirviö, Salainen maa. Sadut, s.47, 172)

Aineistoesimerkissä 29 vuorovaikuttaja-identiteetin muutosta kuvataan tarinan alun varautuneen suhtautumisen ja toisaalta lopun lämpimän ja avoimen suhtautumisen kautta. Hirviö kehittyy suhtautumisessaan toisiin ja tunteidensa ilmaisussa avoimemmaksi ja rohkeammaksi.

Aineistoesimerkki 30

Kisu Pikkukuu alkoi järkeillä. Vihdoin hän keksi leikin, jota he saattoivat leikkiä yhdessä. Ja kun pyörtynyt Simeon Kukkuluu heräsi, hän näki, että eläimet laskivat liukumäkeä Hirviön kiiltäväkarvaista vatsaa pitkin. Hirviö hihitti ja hohotti, sillä villoissa telmivät eläimet kutittivat sen mahaa.

(Hirviö, Salainen maa. Sadut, s.70)

Aineistoesimerkissä 30 persoona-identiteettiä rakennetaan välineellistämisen kautta. Tilanteessa vammaisidentiteetin vaikutus on juuri heikentynyt merkittävästi ja osallisuus-identiteetti on voimistunut. Hirviön tapa päästä osalliseksi on olla toisille toiminnan välineenä, kun *eläimet laskivat liukumäkeä Hirviön kiiltäväkarvaista vatsaa pitkin*. Huomionarvoista on myös tapa, jolla Hirviön ulkonäköä vammaisidentiteetin heikennyttä kuvataan: hahmo ei ole enää karvainen pelottavalla tavalla, vaan *kiiltäväkarvainen*.

Vammaisidentiteetin saavan hahmon tyypillistä kehitystä voi edellä esitettyjen tulosten perusteella kuvailla seuraavasti:

- 1) Hahmo ei koe parantumisia vammastaan eikä vamma häviä.
- 2) Hahmo ei kuole, ellei hän edusta tarinassa pahaa.
- 3) Vammaisidentiteetti säilyy läpi tarinan yleensä muuttuen.
- 4) Hahmo ei opi tarinassa uutta.
- 5) Mikäli vammaisidentiteetti muuttuu, liittyy muutokseen myös suoriutuja-identiteetin muutos. Myös osallinen-identiteetti tyypillisesti muuttuu.
- 6) Kiusattu-identiteetti muuttuu vammaisidentiteetin muutoksen yhteydessä aina, kun hahmo saa kiusattu-identiteetin.
- 7) Identiteettien muutokset ovat pääasiassa positiivisia hahmon kannalta. Mikäli hahmo edustaa tarinassa pahaa, tapahtuu muutos hahmon kannalta negatiiviseen suuntaan.

6.4 Yhteenveto vammaisista hahmoista

Esitettyjen tulosten pohjalta aineistosta nousi esiin kaksi selkeää hahmojen jaotteluperustetta, joista ensimmäinen käsittelee hahmojen yksi- ja moniulotteisuutta. *Yksiulotteiselle hahmolle* on tyypillistä, että hahmoa kuvataan tiettyjen selkeästi korostuvien ominaisuuksien tai identiteettien kautta. Hahmon saamien identiteettien määrä voi olla pieni tai jotkut identiteetit voivat korostua selkeästi jättäen muut identiteetit varjoonsa. *Moniulotteisia hahmoja* kuvataan puolestaan monipuolisesti ja nämä hahmot saavat usein myös suuremman määrän identiteettejä kuin yksipuoliset hahmot. Identiteetit ovat myös yleensä tasapainoisemmassa suhteessa toisiinsa nähden, eikä yksittäinen identiteetti dominoi hahmokuvausta.

Hahmoista identiteettien määrän kannalta moniulotteisimmat ovat Iivarin, Pikku Akan ja Pikku Ukon hahmot. Näiden hahmojen identiteetit ovat myös tasapainoisia suhteessa toisiinsa eikä dominoivia identiteettejä ole. Näitä hahmoja kuvataan lisäksi suhteessa sukupuoleen ja ikään, ja toisaalta myös Pikku Ukon ja Pikku Akan menneisyyttä valotetaan tarinassa hieman. Nämä lisäävät kuvauksen

moniulotteisuutta. Myös Hirviö on identiteettien määrällä mitattuna moniulotteinen hahmo. Hirviöllä kuitenkin korostuvat tietyt identiteetit osallisuuden, onnellisuuden ja vammaisuuden kuvausten ollessa keskeisiä. Hirviön kuvausta ei myöskään monipuolisteta sukupuolen, iän tai muiden tekijöiden kuvauksella. Noita Mandir ja kääkärämänty ovat edellä esitetyjä hahmoja selvästi yksiulotteisempia. Noita Mandirin kuvauksessa korostuvat pahuuden ja menestyksen kuvaukset ja kääkärämännällä vammaisuuden ja ystävällisyyden kuvaukset. Vaarin hahmo on selkeästi hyvin yksiulotteinen. Vaikka myös vaarin sukupuolta ja ikää kuvataan, korostuu suoriutuja-identiteetti hyvin voimakkaasti ja tekee näin hahmosta yksiulotteisen.

Toinen jaotteluperuste, joka aineiston analyysissä nousi vahvasti esille, on hahmojen jaottelu identiteettien kehityksen perusteella kehittyviin ja pysyviin hahmoihin. *Kehittyvälle hahmolle* on tyypillistä, että identiteetit muuttuvat tarinan edetessä ja myös vammaisidentiteetti ja sen merkitys muuttuvat jollain tavalla. *Pysyvälle hahmolle* on sen sijaan tyypillistä, että identiteetit, erityisesti vammaisidentiteetti, eivät juuri kehity tarinan aikana. Kehittyvinä hahmoina voidaan pitää Iivaria, kääkärämäntyä, noita Mandiria ja Hirviötä. Näillä hahmoilla tapahtuu myös vammaisidentiteetin muutos. Kehittyvät hahmot esiintyvät tarinoissa, jotka noudattavat perinteistä sadun kaavaa, ja tarinoista onkin selvästi löydettävissä ratkaiseva käännekohta, johon kehitys tai muutos liittyy. Pysyvinä hahmoina voidaan pitää vaaria, Pikku Akkaa ja Pikku Ukkoa. Näiden hahmojen vammaisidentiteetti on jo tarinan alussa vähemmän merkityksellisessä asemassa, eikä identiteetti tai sen merkitys muutu. Pysyvät hahmot esiintyvät tarinoissa, jotka eivät noudata perinteistä sadun kaavaa samalla tavoin kuin kehittyvien hahmojen tarinat. Tarina saattaa olla toisaalta lyhyt, jolloin hahmo ei ehdi kehittyä (vaari) tai olla rakenteeltaan modernimpi kuin perinteiset sadut (vaari, Pikku Akka ja Pikku Ukko).

7 POHDINTA

Pohdinnan ensimmäisessä alaluvussa esitetään tutkimuksen keskeiset tulokset. Tämän jälkeen saatuja tuloksia peilataan tutkimuksen teoriataustaan ja palataan tarkastelemaan tulosten taustalla vaikuttavia tekijöitä. Kolmannessa alaluvussa pohditaan tutkimuksen tulosten merkitystä ja rajoituksia. Viimeisessä alaluvussa esitellään tutkimuksen pohjalta esiin nousseita jatkotutkimusaiheita.

7.1 Keskeiset tulokset

Tutkimuksessa käytetty aineisto osoittaa, että vammaisia hahmoja esiintyy harvoin suomalaisissa esiopetusmateriaaleissa. Lämpikäydystä materiaalista vain murto-osasta on löydettävissä vammaisidentiteetin saavia hahmoja ja toisaalta aineistoon sisällytettyjen tarinoiden henkilögalleriassa vammaiset hahmot ovat vähemmistönä. Kaikki seitsemän löydettyä vammaista hahmoa paikantuvat yhteensä vain kolmeen esiopetussarjaan siten, että Villi Veturi-sarjassa esiintyy kaksi, Salainen maa-sarjassa yksi ja Pikku Vipunen-sarjassa neljä vammaista hahmoa.

Kun esiopetusmateriaaleissa on vammaisen hahmo, on tämä fyysisesti vammaisen ja tarinan ainoa vammaisen hahmo. Vammoista ei näissä tarinoissa parannuta eikä vammaisuus myöskään häviä. Hahmot eivät myöskään kuole, ellei kyseessä ole tarinassa paha edustava hahmo. Vammaisuus syntyy tarinoissa tyypillisimmillään toisten hahmojen määritellessä hahmon vammaiseksi tämän ominaisuuksien perusteella. Myös hahmo itse saattaa määrittellä tai ainakin vahvistaa vammaiseksi määrittelyä. Hahmon kuvaamisesta vammaiseksi seuraa hahmolle itselleen lähinnä negatiivisia asioita. Tyypillisintä on, että hahmo näyttäytyy tarinassa muista hahmoista poikkeavana vammaisuudesta johtuen. Vammaisuuden merkitys näyttäytyy tarinasta riippuen joko merkittävänä, hahmoa määrittävänä asiana tai vastaavasti lähes merkityksettömänä. Vammaisuuden esittämisen tyypillisin funktio on vammaisuuden arkipäiväistäminen eli esittäminen luonnollisena asiana. Myös hahmon muita tai muiden

hahmojen ominaisuuksia, kuten sankaruutta, hyvyttä ja pahuutta, korostavat funktiot ovat tyypillisiä.

Vammaiset hahmot saavat tarinoissa useita muita identiteettejä vammaisidentiteettien lisäksi, mutta näiden identiteettien merkitys vaihtelee. Osallisuuden, toisten kohtelemisen, suoriutumisen ja välineellistämisen kuvaukset ovat yhteisiä kaikille vammaisille hahmoille. Vammainen hahmo ei tyypillisesti kehity oppimalla uusia taitoja, vaan muutos on itsensä ylittämistä, itseluottamuksen kasvamista tai onnellisuuden muutosta. Erityisesti kehitystä lähentymisenä muihin hahmoihin kuvataan paljon. Hahmon suoriutuminen liittyy tiiviisti vammaisidentiteettiin ja vammaisidentiteetin muuttuessa myös suoriutuja-identiteetti muuttuu. Myös osallinen-identiteetin muutos on tyypillinen samoin kuin kiusaaja-identiteetin muutos niillä hahmoilla, jotka tämän identiteetin saavat. Rinnakkaisidentiteettien muutokset ovat hahmon kannalta yleensä positiivisia, ellei hahmo edusta tarinassa pahaa. Toisaalta kaikki hahmot eivät kehity lainkaan.

Identiteettejä voidaan lähestyä myös hegemonisten eli hallitsevien kuvaustapojen kautta. Vammaisuuden kuvaaminen fyysisten vammojen kautta on tutkittujen esiopetusmateriaalien selkein hegemonia: kaikki hahmot olivat fyysisesti vammaisia eikä muita vaihtoehtoja esitetä. Tämä hegemonia saattaa selittyä osittain myös tutkimusaineiston rajaukseen ja vammaisuuden määrittelyyn liittyvillä tekijöillä (ks. luku 5.5 tässä tutkimuksessa). Toisaalta vammaisuutta ei tutkituissa aineistoissa keskimäärin kuvata stereotyyppisesti aina samalla tavalla tai esimerkiksi aina vain hahmon onnettomuuden kautta. Aineistossa kuvataan vammaisuutta hyvin paljon lähes neutraalisti ja arkipäiväisenä asiana, vaikka myös onnettomuutta kuvataan.

Vammaisuudesta syntyy tutkittujen esiopetusmateriaalien tarinoiden pohjalta vaihteleva mutta toisaalta rajoittunut kuva. Vammaiskuvauksessa korostuu fyysinen vammaisuus, mikä vääristää lapselle välittyvää käsitystä vammaisuuden moninaisuudesta. Hahmojen moninaisuuden ja vammaisuuden kuvaustapojen vaihdellessa sarjoittain vaihtelee myös lapselle välittyvä vammaiskuvauks. Kokonaisuutena aineisto antaa vammaisuudesta vaihtelevan ja moniulotteisen kuvan. Keskeistä on kuitenkin huomata, että esiopetusmateriaaleja käytettäessä lapselle välittyvä kyseisistä kuvauksista aina vain se, jonka opetukseen valittu materiaalisarja sisältää eikä tutkimusaineiston luomaa kuvausten moninaisuutta ole siksi mielekäästä tarkastella kokonaisuutena. Vammaisuutta arkipäiväisenä ja luonnollisena asiana korostavat

kuvaukset, joissa vammaiset hahmot saavat monia identiteettejä ja joissa vammaisuuden merkitys ei korostu hahmon muiden ominaisuuksien yli, ovat aineistossa vähemmistössä. Tällaista kuvaustapaa voitaneen kuitenkin pitää toivottavimpana tapana kuvata vammaisuutta nimenomaan lapsen myöhemmän vammaisuuteen suhtautumisen näkökulmasta. Yksipuoliset, vammaisuutta pelotteena tai sääliä herättävänä välineenä käyttävät kuvaukset ovat vahingollisia sekä vammaisille ihmisille että esiopetusikäiselle lapselle. Lapsen vastaanottaessa käsityksiä ympäröivästä kulttuurista luo hän samalla käsitys- ja arvopohjaa, jonka varassa tulee toimimaan omassa elämässään. Vammaisuuden yksipuolinen ymmärtäminen ja siitä syntyvät vääristyneet käsitykset ovat mahdollisesti vaikeuttamassa myöhempiä kohtaamisia vammaisten ihmisten kanssa.

7.2 Tulosten taustalla vaikuttavat tekijät

Tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia aiempien, tutkimuksen teoriataustassa esitettyjen lastenkirjallisuuden vammaisuuden kuvasta kartoittaneiden tutkimusten kanssa. Fyysisen vammaisuuden korostaminen, vammaisten hahmojen yksilöllisyys ja vammakeskeisyys ovat kaikki perinteisiä vammaisuuden kuvaamisen tapoja lastenkirjallisuudessa. Vammaisen hahmon sitkeyttä, kärsivällisyyttä ja sankaruutta korostetaan. Toisaalta vammaisuuden taustoja ei tarinoissa tuoda esille. (Brittain 2004; Daniels 2004; Dowker 2004; Keith 2001, 5; 2004; Määttä 1981, 88; Nikolajeva 1998, 46; Sleeter & Grant 1997, 281; Torrijos 2004.) Nämä kaikki perinteiset kuvaustavat ovat vahvasti esillä myös tämän tutkimuksen tuloksissa.

Tulokset kuitenkin myös poikkeavat joiltain osin lastenkirjallisuuden vammaiskuvauksen perinteestä. Vammaisuudesta ei parannuta yhdessäkään tarinassa ja ainoastaan yhdessä tarinassa vammaisen hahmo kuolee. Vammaisuuden merkitys ei itsestään selvästi korostu hahmon kuvauksessa, vaan vamma saattaa olla myös lähes merkityksetön asia tarinassa. Yleisesti ottaen vammaisuus esitetään suhteellisen positiivisessa valossa eikä perinteisestä kuolemaakin pahemmasta olotilasta voida aineiston vammaiskuvausten kohdalla puhua. Myös avuttomuus ja muiden avun varassa oleminen on tarinoissa epätavallista. Verrattuna teoriataustassa esitettyyn lastenkirjallisuuden vammaisuuden kuvaamisen perinteeseen on tutkittujen

esiopetusmateriaalien vammaiskuvaus moniulotteinen ja vaihteleva. (vrt. Brittain 2004; Keith 2001, 5; Määttä 1981, 88; Nikolajeva 1998, 46.)

Lastenkirjallisuuden erityispiirteiden vaikutus on selvästi nähtävillä esiopetusmateriaalien vammaiskuvauksissa. Tarinoiden henkilöahmogallerioissa ja juonen rakentamisessa on selvästi nähtävillä lastenkirjallisuuden ja erityisesti satujen tyypillinen rakenne. Sadut vaativat henkilöahmojen ja toisaalta tapahtumien yksinkertaistamista sekä hyvän ja pahan selkeää erottelua esimerkiksi onnellisten loppujen kautta. Toisaalta satuihin sisältyy tyypillisesti vahva opetuksellisuus. (Appleyard 1991; Daniels 2004; Karjalainen 2001; Nikolajeva 1998; Ylönen 2000.) Tämä vaikuttaa luonnollisesti myös vammaiskuvauksen yksinkertaistumiseen ja yksiulotteisempien hahmojen syntymiseen. Hyvän ja pahan selkeä erottelu jakavat tämänkin tutkimuksen aineiston hahmot kahtia ja opetuksellisuus vaikuttaa todennäköisesti vahvasti myös vammaisten hahmojen kuvaukseen.

Opetuksellisuus saattaa selittää osaltaan myös sitä, miksi niin monissa tarinoissa vammaisuuden ja vammaisidentiteetin merkitys on aluksi niin suuri verrattuna loppuun. Näin tarinaan voidaan liittää opettavia elementtejä, kuten suvaitsevaisuutta, yritteliäisyyttä tai itsensä ylittämistä, jotka saavat vammaisuuden vaikutukset heikkenemään. Toisaalta myös perinteistä sadun rakennetta tukee vammaisidentiteetin heikkeneminen ja onnellinen loppu. Ongelmat, kriisit ja elämän muuttuminen paremmaksi ovat lähtemätön osa satuja (Ylönen 2000, 12-14) ja vammaisidentiteetin muutoksella tälle kuvaustavalle saadaan oiva pohja. Satuihin kuuluva onnellinen loppu ja henkilön hyväksyminen (Ylönen 2000, 12-14) selittää myös osaltaan osallisuuden ja onnellisuuden kuvauksien suurta määrää aineistossa. Realismin ja sadunomaisuuden yhteen liittäminen on lastenkirjallisuuden tyypillinen piirre (Appleyard 1991; Daniels 2004; Karjalainen 2001; Nikolajeva 1998; Ylönen 2000), mutta sen ongelmallisuus tulee selkeästi esiin vammaisuutta kuvauttaessa.

Kuten sanottua, kulttuurin tuotokset, yhtenä esimerkkinä kirjallisuus, kuvastaa aina aikaansa. Tutkimusaineiston vanhimman ja uusimman kirjasarjan julkaisun välillä on ehtinyt kulua 12 vuotta aikaa. Tänä aikana myös käsitykset vammaisuudesta ovat varmasti muokkautuneet. Vaikka tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole lähtökohtaisesti arvioida kirjasarjoja, on teoksen julkaisuajan huomioiminen tärkeää. Yleisesti tutkimuksen teoriataustassa esitettyjen kirjallisuuden vammaiskuvausten kehityslinjojen valossa voi sanoa, että vammaisuuden kuvaustavat ovat 1990-luvulta

2010-luvulle tultaessa muuttuneet. Vammaisuus esitetään tuoreessa lastenkirjallisuudessa aiempaa arkipäiväisempänä asiana ja toisaalta realismi kuvauksissa on edelleen lisääntynyt. (Nygqvist 2010, 53.) Vammaisuuden esittämisen kulta-aika on kuitenkin ehkä jo ohitettu ja uudet suvaitsevaisuuden teemat, erityisesti monikulttuurisuus, ovat nousseet vammaisuuden rinnalle ja ehkä myös sen ohi lastenkirjallisuuden teemana (Hunt 1990, 192; Keith 2001, 5; 2004).

7.3 Tulosten merkitys ja rajoitukset

Konstruktivistinen tietokäsitys johtaa väistämättä ajatukseen lopullisen, ehdottoman oikean tiedon saavuttamisen haasteellisuudesta. Miten arvioida tietoa, jos sen syntyyn vaikuttaa aina yksión omat tulkinnat, käytetty kieli ja sille luodut merkitykset? Konstruktivistinen viitekehys ei tee tutkimustulosten arviointia kuitenkaan mahdottomaksi. Arviointikriteereinä voidaan pitää tiedon pragmaattisuutta, elinkelpoisuutta ja tiedeyhteisön yksimielisyyttä. Toisaalta tietoa voidaan arvioida sen pohjalta, miten hyvin se sopii yhteen kulttuurissa yleisesti hyväksytyjen normien kanssa. (Tynjälä 1999, 40-41.) Näiden kriteerien valossa tämän tutkimuksen tuloksia voidaan pitää luotettavina. Tiedeyhteisön yksimielisyyttä tukee havainto siitä, että tulokset tukevat osaltaan sitä lastenkirjallisuuden vammaiskuvauksen perinnettä, jota tutkimuksen teoriataustassa on esitelty. Toisaalta tutkimus tuo myös uutta näkökulmaa aiempaan tutkimukseen kuvaten erityisesti suomalaisen esiopetuskirjallisuuden vammaiskuvauksen tapoja. Myös 1990- ja 2000-lukujen lastenkirjallisuuden vammaiskuvauksen tutkimuksena tällä tutkimuksella on annettavaa: se vahvistaa osaltaan aiempien, joskin harvojen, tutkimusten tuloksia vammaiskuvauksien muutoksesta kohti vammaisuuden kuvausta luonnollisempana ja hyväksyttävämpänä asiana.

Tutkimukseen sisältyy luonnollisesti myös rajoituksia. Diskurssianalyysin tärkeimpiin periaatteisiin kuuluu kielenkäytön kontekstin merkityksen korostaminen. Tilanne, jossa kielenkäyttö tapahtuu, vaikuttaa aina vahvasti merkitysten syntymiseen ja luomiseen. (Jokinen ym. 1993, 29.) Tärkein kielenkäytön konteksti esiopetuskirjoihin liittyen on varmasti se tilanne, jossa teksti välittyy lapselle. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole ollut selvittää, miten kuvaukset vammaisuudesta

todellisuudessa välittyvät lapsille, vaan tarkastella näitä kuvauksia ainoastaan tekstien kielenkäytössä. On kuitenkin keskeistä ymmärtää, että vaikka tässä tutkimuksessa olisi onnistuttu ansiokkaasti kartoittamaan esiopetusmateriaaleista lapselle välittyvät vammaisuuskuvaukset, se ei vielä kerro aukottomasti siitä, mitä lapsi todellisuudessa tekstistä vastaanottaa. Vaikka lukemistilanne saattaa vaikuttaa neutraalilta aikuisen vain lukiessa valmista tekstiä, liittyy siihen kuitenkin aina arvotuksia ja merkitysten luontia, jota ei sisälly itse tekstiin. Lukija saattaa esimerkiksi painottaa tiettyä sanaa, pitää taukoja tai, kuten lapsille luettaessa on yleistä, värittää kertomusta elävällä kielenkäytöllä, ilmeillä ja mahdollisesti muuttamalla ääntään eri hahmojen vuorosanoja lukiessaan. Näin tehdessään lukija tuo tarinaan omia merkityksiä. Alla on esimerkki aineistosta, joka selkeyttää lukemisen elävöittämiskeinojen merkitystä tekstistä välittyvissä merkityksissä.

Aineistoesimerkki 31

Kisu Pikkukuu tassutteli peilin eteen. Hän oli tavallinen pieni kissa, ei mikään hieno siamilainen ylimys. Hänellä oli tavalliset korvat ja tavallinen nenä, tavalliset silmät ja tavallinen häntä. Turkki oli aivan tavallinen, ei ohut eikä paksu, ainoastaan pieni kuun kuvio turkissa erotti hänet muista pienistä kissoista. (Salainen maa. Sadut, s.11)

Millaisia käsityksiä toivottavista piirteistä korostetaan, jos tekstikatkelma luetaan hyvin iloiseen sävyyn? Entä silloin, kun se luetaan surumielisesti? Tavallisuus saa näissä kahdessa esimerkkitalanteessa hyvin erilaisen merkityksen, toisessa positiivis- ja toisessa negatiivissävytteisen. Nämä tekstin lukijan itse luomat käsitykset, jotka luonnollisesti vaihtelevat lukijasta riippuen, muokkaavat sitä kuvaa, jonka tarinan kuuleva lapsi vastaanottaa ja jota hän osaltaan myös konstruoi lisää. Tarina ja sen välittämät käsitykset eivät näin ollen koskaan välity suoraan tekstinä kuulijalle. Tästä syystä tämän tutkimuksen tulosten pohjalta ei voida luotettavasti perustella sitä, millainen kuva vammaisuudesta lapselle todellisuudessa välittyy tutkittujen esiopetusmateriaalien pohjalta.

Lastenkirjallisuuden tutkimuksen piirissä on oikeutetusti ilmaistu näkemyksiä, joiden mukaan aikuisen tekemät tulkinnat ja arvotukset lastenkirjallisuudesta ovat lähtökohtaisesti heikkoja, ovathan ne aikuisten eivätkä lasten tekemiä (Nikolajeva 1998, 19). Tällainen arviointi voidaan nähdä myös tulosten elinkelpoisuuden arviointina: kuinka hyvin saatu tutkimustieto kestää käytännön tarkastelua. Näkökanta aikuisten

tulkintojen heikkoudesta on oikeutettu erityisesti, kun tehdään tulkintoja siitä, miten lapset saattava lastenkirjallisuuden ymmärtää ja millaisia tulkintoja he siitä tekevät. Lapsen näkökulman puuttumista voidaan näin ollen pitää tämän tutkimuksen puutteena. Tämän tutkimuksen keskiössä on koko ajan ollut lapsi, eikä tutkimuksessa edes periaatteessa olla oltu kiinnostuneita siitä, millaisen kuvan esiopetusmateriaalit välittävät vammaisuudesta aikuisille. Todellisuudessa on kuitenkin tutkittu juuri tätä. Tutkijana olen voinut vain arvailla, millainen lapselle välittynyt käsitys todella on – enhän ole itse (enää) lapsi. Tämän tutkimuksen puitteissa, kun vammaisuutta on haluttu tarkastella nimenomaan vammaisuuden tutkimuksen näkökulmasta yleisenä kulttuurisena ilmiönä, ei lapsen näkökulman tuominen tarkasteluun nykyistä enempää ole kuitenkaan ollut välttämätöntä.

Siitä, millainen kuva lapselle todellisuudessa ja tarkasti näistä aineistosta välittyy, ei pystytä tämän tutkimuksen pohjalta varmuudella sanomaan mitään. Tutkimus on kuitenkin avannut nimenomaan meille aikuisille mahdollisuuden tarkastella omaa toimintaamme ja välittämiämme viestejä. Tutkimukseni tulosten merkitys onkin erityisesti tietoisuuden luomisessa esiopetusmateriaalien vammaiskuvauksesta. Ylipäätään se, että vammaiskuvauksesta tehdään tutkimusta tuo aiheita näkyväksi. Toisaalta erityisesti ne vammaiskuvauksen tavat, jotka eivät vastaa ideaalia tai vahvistavat haitallisia kulttuurisia representaatioita vammaisuudesta on tärkeää tehdä näkyviksi.

Tiedon pragmaattisuuden vaatimus on esitetyistä tulosten arviointikriteereistä ehkä haasteellisin. Toivon tutkijana ja erityislastentarhanopettajana, että tutkimukseni tärkein merkitys olisi nimenomaan käytännöllinen: esiopetusmateriaaleihin sisältyvien kulttuuristen representaatioiden rakentumistapojen ja sisältöjen esille tuominen erityisesti toisille varhaiskasvattajille. Tämä mahdollistaa toivottavasti tulevaisuudessa entistä kriittisemmän ja tietoisemmän materiaalien valinnan esiopetusryhmien käyttöön. Toisaalta tarkoitukseni ei ole kritisoida nykyisiä materiaaleja, vaan mahdollisuutta, että niissä esitetyt kuvaukset ja kulttuuriset käsitykset välitetään lapsille sellaisinaan, ilman harkintaa ja kriittisyyttä. Ideaalista poikkeavat kuvaukset ovat itse asiassa erinomainen lähtökohta asioiden tiedostavalle ja kriittiselle pohtimiselle yhdessä lasten kanssa (ks. Solis 2004). Tämä vaatii kuitenkin nimenomaan tiedostamista ja työstämistä ryhmää opettavan aikuisen taholta ja soveltavaa työtettä materiaalien käytössä.

7.4 Jatkotutkimusaiheet

Aiemmin tutkimuksen rajoituksissa kuvailtiin lapselle välittyvien merkitysten ja lapsen tekemien tulkintojen tärkeyttä esiopetusmateriaaleja koskevassa tutkimuksessa. Tärkeä jatkotutkimusaihe nyt tehdylle tutkimukselle olisi luonnollisesti tutkia, millaisia merkityksiä lapset todellisuudessa antavat esiopetusmateriaalien vammaiskuvauksille ja ovatko nämä merkityksenannot yhteneviä tämän tutkimuksen tulosten kanssa. Tällainen tutkimus vaatisi myös tutkimusmetodista kehittelyä. Lapsen käsityksiä tulee tutkia luonnollisesti konkreettisesti lapsen parissa ja pelkkään tekstimateriaaliin pohjautuvasta lähestymistavasta on luovuttava.

Tässä tutkimuksessa ei keskitytty aineiston rakentumisen taustalla vaikuttaviin yhteiskunnallisiin, historiallisiin tai esimerkiksi vallitsevaan vammaiskäsitykseen liittyviin tekijöihin. Diskurssianalyysi menetelmänä kuitenkin mahdollistaisi myös tällaisten tekstien taustavaikuttimien analysoimisen eräänlaisena aikalaiskuvauksena esiopetusmateriaalien taustavaikuttimista. Näiden tekijöiden vaikutuksen kartoittaminen aineistosta olisi kiinnostava tutkimuskohde ja paljastaisi varmasti vielä paljon uusia puolia nyt käytössä olleesta aineistosta.

Tämän tutkimuksen laajempi tarkoitus oli kartoittaa, millaisia käsityksiä vammaisuudesta suomalainen esiopetus välittää esiopetusikäiselle lapselle. Tästä esimerkkinä käytettiin esiopetusmateriaaleja. Luonnollisesti myös muiden esiopetuksen kontekstien, kuten opettajien, vertaisryhmän tai esiopetussuunnitelman luomia merkityksiä vammaisuudesta, olisi tärkeää tutkia, jotta kuva lapselle välittyvistä vammaiskuvauksista täydentyisi. Myös se käytännön ympäristö, jossa lapsi esiopetusvuotensa viettää, luo merkityksiä vammaisuudesta. Päiväkotien ja ryhmien rakenteen, vammaisten lasten integraation ja ylipäätään varhaiskasvatusjärjestelmän tarkastelu vammaisuudesta luotavien käsitysten näkökulmasta olisi tervetullut tutkimusaihekokonaisuus suomalaiseen varhaiskasvatustutkimukseen.

8 LÄHTEET

Aineistomateriaalit

Huovi, H. 1999. Salainen maa. Sadut. 2.painos. WSOY: Porvoo.

Järvinen, A. 2008. Villi veturi. Opettajan opas. Otava: Helsinki.

Järvinen, P., Kyllijoki, V., Mansikka, N. & Nurmilaakso, M. 2008. Pikku Vipusen opettajan opas. 1. uudistettu painos. Otava: Helsinki.

Järvinen, P. 2007. Pikku Vipunen. Otava: Helsinki.

Lasten Keskus 2013. Internet-sivu. Viitattu 21.4.2013.

[Http://www.lastenkeskus.fi/tuotteet/](http://www.lastenkeskus.fi/tuotteet/)

Otava 2013. Internet-sivu. Viitattu 21.4.2013.

[Http://www.otava.fi/oppimateriaalit/esiopetus/pikku-vipunen/](http://www.otava.fi/oppimateriaalit/esiopetus/pikku-vipunen/)

SanomaPro 2013. Internet-sivu. Viitattu 21.4.2013.

[Http://ratkaisut.sanomapro.fi/web/guest/salainen-maa](http://ratkaisut.sanomapro.fi/web/guest/salainen-maa)

Tutkimuskirjallisuus

Appleyard, J. A. 1991. Becoming a reader: The experience of fiction from childhood to adulthood. Cambridge University Press: Cambridge.

Bardy, M. 1999. Konst som en källa till kunskap om barn och barndom. Teoksessa Palménfelt, U. (toim.) 1999. Barndomens kulturalisering. NNF publications 2. Gummerus: Turku, 17 – 31.

Barnes, C. 1992. Disabling imagery and the media. An exploration of the principles for media representations of disabled people. Ryburn publishing: Krumling.

Barnes, C., Mercer, G. & Shakespeare, T. 2005. Exploring disability: A sociological introduction. 5. painos. Polity Press: Cambridge.

- Blaska, J.K. 1996. Using children's literature to learn about disabilities and illness. Practical Press: Medford.
- Blaska, J. K. 2004. Children's literature that includes characters with disability or illnesses. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Brittain, I. 2004. An examination into the portrayal of deaf characters and deaf issues in picture books for children. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Burr, V. 2003. Social constructionism. Second edition. Routledge: Lontoo.
- Chambers, A. 1990. The reader in the book. Teoksessa Hunt, P. (toim.) 1990. Children's literature. The development of criticism. Routledge: Lontoo, 91-114.
- Cheng, K. & Beigi, A. 2011. Addressing students with disabilities in school textbooks. *Disability & Society* 26 (2), 239 – 242.
- Daniels, K. 2004. What teachers never taught and writers feared to write: disability in african american children's literature. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Dowker, A. 2004. The treatment of disability in 19th and early 20th century children's literature. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2010. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2010: 27.
- Fairclough, N. 1992. Discourse and social change. Polity: Cambridge.
- Fairclough, N. 1997. Miten media puhuu (Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard). Vastapaino: Tampere.
- Fairclough, N. 2003. Analysing discourse. Textual analysis for social research. Routledge: New York.
- Foucault, M. 1998. Foucault/Nietzsche. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Foucault, M. 2001. Essential works of Foucault 1954-1984. 3, Power. Toimittanut J. D. Fabion. The New Press: New York.
- Hughes, F. A. 1990. Children's literature: Theory and practice. Teoksessa Hunt, P. (toim.) 1990. Children's literature. The development of criticism. Routledge: Lontoo, 71-90.
- Hunt, P. 1990. The contemporary critical scene: the review. Teoksessa Hunt, P. (toim.) 1990. Children's literature. The development of criticism. Routledge: Lontoo, 183-201.
- Hänninen, V. 2002. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. 5.painos. Tampereen yliopistopaino: Tampere.

- Jokinen, A. & Juhila, K. 1993. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Gummerus: Jyväskylä, 75-108.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Gummerus: Jyväskylä.
- Kalli, P. 2005. Johdanto. Teoksessa Kalli, P. & Malinen, A. (toim.) 2005. Konstruktivismi ja realismi. Kansanvalistusseura: Vantaa.
- Kansainvälinen yliopisto 2002. A checklist to evaluate children's books that address disability as part of diversity. Circle of inclusion-projekti. Viitattu 21.4.2013. [Http://www.librarified.net/2010/11/08/beyond-good-intentions-and-chicken-soup-ya-lit-and-disability-diversity-how-far-have-we-come-at-yalsas-2010-ya-lit-symposium/Evaluating-Disability-Books](http://www.librarified.net/2010/11/08/beyond-good-intentions-and-chicken-soup-ya-lit-and-disability-diversity-how-far-have-we-come-at-yalsas-2010-ya-lit-symposium/Evaluating-Disability-Books)
- Keith, L. 2001. Take up thy bed and walk: Death, disability and cure in classic fiction for girls. Routledge: Lontoo.
- Keith, L. 2004. What writers did next: disability, illness and cure in books in the second half of the 20th century. Disability Studies Quarterly 24 (1).
- Koski, L. 2001. Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana. Kasvatusalan tutkimuksia 6. Suomen kasvatustieteellinen seura: Turku.
- Leppämäki, M. 2004. Tehtäväkirjojen ja -monisteiden rooli esiopetuksessa. Kasvatustieteen pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Lissa, P. 1990. Enigma variations: What feminist theory knows about children's literature. Teoksessa Hunt, P. (toim.) 1990. Children's literature. The development of criticism. Routledge: Lontoo, 148-165.
- Morris, J. 1991. Pride against prejudice: a personal politics of disability. 3.painos. Women's press: Lontoo.
- Määttä, P. 1981. Vammaiset – suuri vähemmistö. Gummerus: Jyväskylä.
- Nikolajeva, M. 1998. Barnbokens byggklossar. Studentlitteratur: Lund.
- Nyqvist, A. 2010. Vammaisuuden rakentuminen lastenkirjallisuudessa. Teoksessa Vehmas, S. (toim.) 2010. Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus. Suomen vammaistutkimuksen seuran 2. vuosikirja. Kehitysvammaliiton selvityksiä 7. Helsinki, 40 – 57.

- Oliver, M. 1996. *Understanding disability. From theory to practice.* MacMillan: Basingstoke.
- Palmenfelt, U. *Barndom som kultur.* Teoksessa Palmenfelt, U. (toim.) 1999. *Barndomens kulturalisering.* NNF publications 2. Gummerus: Turku, 7 -15.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628.
- Pirofski, K. 2001. *Race, gender and disability in today's children's literature.* Viitattu 29.3.2013. [Http://www.edchange.org/multicultural/papers/literature2.html](http://www.edchange.org/multicultural/papers/literature2.html)
- Priestley, M. 2003. *Disablity. A life course approach.* Polity Press: Cambridge.
- Puolimatka, T. 1999. *Kasvatus ja filosofia.* 3.painos. Helsinki : Kirjayhtymä.
- Quicke, J. 1985. *Disability in modern children's fiction.* Croom Helm: Lontoo.
- Reinikainen, M-R. 2006. *Everyday discourses on disability: A barrier to successful disability policy?* *Nordisk sosialt arbeid* 26 (3), 194 - 206.
- Rhedin, U. 1999. *Det konsekventa barnperspektivet I barnlitteraturen.* Teoksessa Palmenfelt, U. (toim.) 1999. *Barndomens kulturalisering.* NNF publications 2. Gummerus: Turku, 93-108.
- Rogers, R., Malancharuvil-Berkes, E., Mosley, M., Hui, D. & O'Garro Joseph, G. 2005. *Critical discourse analysis in education: a review of the literature.* *Review of educational research* 75 (3), 365 - 416.
- Saunders, K. 2004. *What disability studies can do for children's literature.* *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Shakespeare, T. 2000. *Help.* Venture press: New York.
- Shakespeare, T. 2006. *Disability rights and wrongs.* Routledge: New York.
- Sleeter, C. E. & Grant, C. A. 1997. *Race, class, gender and disability in current textbooks.* Teoksessa Flinders, D. J. & Thonton, S. J. (toim.) 1997. *The curriculum studies reader.* Routledge: New York, 279-305.
- Smidt, J. 1999. *En verden av skrift og tekster – en verden av tegn.* Teoksessa Palmenfelt, U. (toim.) 1999. *Barndomens kulturalisering.* NNF publications 2. Gummerus: Turku, 67-91.
- Suoninen, E. 1993. *Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen.* Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset.* Gummerus: Jyväskylä, 48-74.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

- Solis, S. 2004. The disabilitymaking factory: Manufacturing “differences” through children's books. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Suojala, M. 2001. Taidesatu elää ajassa ja ajattomana. Teoksessa Suojala, M. & Karjalainen, M. (toim.) 2001. *Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. Lasten keskus: Helsinki, 30 – 55.
- Teittinen, A, 2006. Merkintöjä vammaisuuden tutkimuksen itseymmärryksestä. Teoksessa Teittinen, A. (toim.) 2006. *Vammaisuuden tutkimus*. Yliopistopaino: Helsinki, 15-45.
- Thomas, C. 2007. *Sociologies of disability and illness*. Macmillan: New York.
- Torrijos, C. C. 2004. Disabled characters in spanish children's literature. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Tynjälä, P. 2004. *Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita*. 4.painos. Tammi: Helsinki.
- Tynjälä, P., Heikkinen, H. L. T. & Huttunen, R. 2005. *Konstruktivistinen oppimiskäsitys oppimisen ohjaamisen perustana*. Teoksessa Kalli, P. & Malinen, A. (toim.) 2005. *Konstruktivismi ja realismi*. Kansanvalistusseura: Vantaa.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. 2.tarkastettu painos. Stakes. Oppaita: 56.
- Vehmas, S. 2006. Kehitysvammaisuus, etiikka ja sosiaalinen vammaistutkimus. Teoksessa Teittinen, A. (toim.) 2006. *Vammaisuuden tutkimus*. Yliopistopaino: Helsinki, 211-236.
- Vehmas, S. 2009. *Vammaisuuden ontologia ja politiikka: Realismin ja konstruktionismin väistämätön liitto*. *Kasvatus* 40 (2), 111 - 120.
- Vehmas, S. 2010. *Johdanto: Kuka kokee ja mitä kokee?* Teoksessa Vehmas, S. (toim.) 2010. *Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus*. Suomen vammaistutkimuksen seuran 2.vuosikirja. Kehitysvammaliiton selvityksiä 7. Kehitysvammaliitto: Helsinki, 4-14.
- Vehmas, S. & Mäkelä, P. 2009. The ontology of disability and impairment. A discussion of the natural and social features. Teoksessa Kristiansen, K., Vehmas, S. & Shakespeare, T. (toim.) 2009. *Arguing about disability. Philosophical perspectives*. Routledge: New York, 42-56.

- Väliverronen, E. 2003. Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Kantola, A., Moring, I. & Väliverronen, E. (toim.) 2003. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammerpaino: Tampere. 13-39.
- Wendell, S. 1996. The rejected body. Feminist philosophical reflections on disability. Routledge: New York.
- Woolley, J. D. & Cox, V. 2007. Development of beliefs about storybook reality. *Developmental Science* 10 (5), 681-693.
- Worotyneć, Z. S. 2004. Contrived or inspired: Ability/disability in the children's picture books. *Disability Studies Quarterly* 24 (1).
- Ylönen, H. 2000. Loihditut linnut. Satujen merkitys lapselle. Tammi: Helsinki.